

**НАЦІОНАЛЬНА АКАДЕМІЯ НАУК УКРАЇНИ
ІНСТИТУТ ДЕРЖАВИ І ПРАВА імені В.М. Корецького**

Кваліфікаційна наукова
праця на правах рукопису

ПАЛІЙ Наталія Олегівна

УДК 340.1

**ДИСЕРТАЦІЯ
ТЕОРЕТИКО-ПРАВОВИЙ АСПЕКТ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ
ЖІНОК З ВРАЗЛИВИХ ГРУП**

081- «Право»

08 – «Право»

Подається на здобуття ступеня доктора філософії (PhD)

Дисертація містить результати власних досліджень. Використання ідей, результатів і текстів інших авторів мають посилання на відповідні джерела

_____ Н.О. Палій

Науковий керівник: **ОНИЩЕНКО Наталія Миколаївна**, доктор юридичних наук, професор, академік Національної академії правових наук України

Київ – 2023

АНОТАЦІЯ

Палій Н.О. Теоретико-правовий аспект протидії дискримінації жінок з вразливих груп. *Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.*

Дисертація на здобуття ступеня доктора філософії за спеціальністю 081 Право (08 – Право). Інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України; інститут держави і права імені В. М. Корецького НАН України, Київ, 2023.

Протидія дискримінації жінок з вразливих груп є важливим аспектом забезпечення принципу рівності. Вивчення цієї проблеми допомагає виявити нерівності та обмеження, з якими стикаються жінки з вразливих груп у суспільстві, та розробити ефективні стратегії для їх подолання. Дослідження даного питання сприяє зміні суспільної свідомості, що дає можливість усвідомити наявні проблеми, стереотипи та нерівності, які впливають на жінок, та утвердженню в суспільстві толерантності та справедливості. Вивчення дискримінації жінок допомагає виявити порушення їх прав та забезпечити відповідний захист.

Автор, в рамках компаративного дослідження проблематики протидії дискримінації жінок з вразливих груп дослідила низку актуальних питань, що дало змогу виконати низку завдань. Зокрема: а) опрацьовано предметну складову за об'єктом вивчення; б) проаналізовано історію становлення протидії дискримінації жінок з вразливих груп, що дало можливість порівняти практики протидії у різних країнах та регіонах із застосуванням історичного екскурсу; в) детально проаналізовано методологічні засади вивчення протидії дискримінації жінок з вразливих груп; г) визначено понятійно-категорійний апарат та ключові особливості об'єкта наукового дослідження; д) охарактеризовані окремі дефініції та поняття, зокрема, «вразливість» та критерії визначення ознак вразливості, поняття «гендерно-обумовлене насильство»; е) окреслено теоретико-прикладний контекст функціонального призначення протидії дискримінації жінок з вразливих груп; є) проаналізовано тенденції та способи і методи, які сприяють запобіганню

дискримінації жінок з соціально вразливих груп, зокрема, в країнах ЄС; ж) на основі порівняльно-правового аналізу досліджено об'єкт в аспекті вдосконалення законодавства у сфері рівності та протидії дискримінації жінок; з) обґрунтовано авторські пропозиції щодо шляхів і методів вдосконалення діяльності щодо протидії дискримінації жінок.

Метою дослідження є здійснення теоретико - правового аналізу причин виникнення дискримінації жінок з вразливих груп і визначити можливі шляхи запобігання та протидії такій дискримінації.

Емпірична основу дисертації становили доктринальні джерела, а саме: монографії; дисертаційні дослідження та їх автореферати; фахові наукові статті представників різних галузей права та інших гуманітарних дисциплін, а також тези доповідей та матеріали наукових конференцій, в яких згадується досліджувана проблематика. Крім того, проаналізовано законодавство у сфері протидії і запобігання дискримінації жінок з соціально вразливих груп у країнах ЄС, а також інших розвинених країнах з метою ідентифікувати кращі тенденції та засоби боротьби з дискримінацією.

У дисертації висвітлено історію протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп, починаючи з Античності до сьогодення, щоб вивчити еволюцію уявлень про рівність та визнання прав жінок.

Дослідження враховує доступні джерела, що стосуються протидії дискримінації жінок, виокремлюючи найбільш яскраві приклади і характерні моменти історії. Аналізуються суспільно-правові зміни, законодавчі акти, ідеї та філософські погляди, які сприяли визнанню рівності між чоловіками та жінками. Розглядаються зміни у правовому статусі жінок, а також прояви дискримінації, які виникали в різні епохи та в різних суспільних контекстах.

У дисертаційному дослідженні комплексно проаналізовано важливі питання методології права крізь призму дослідницького об'єкта, яка має свою специфіку за такими орієнтаційними чинниками: а) індивідуалізація методологічної основи наукового дослідження, що передбачає зосередження уваги на конкретних

випадках або індивідах під час вивчення теоретико-правових аспектів протидії дискримінації жінок з вразливих груп. Цей підхід дає змогу уточнити конкретні питання, які можуть бути вирішені за допомогою правових інструментів; б) суб'єктивно-об'єктивний підхід науковця до заданої проблематики з метою врахування впливу соціокультурних стереотипів, ролей та норм, які призводять до дискримінації жінок; в) системність методологічного підходу, який уможливорює розгляд проблем дискримінації жінок з вразливих груп як складної системи, в якій взаємодіють багато факторів та елементів; г) інтегративність підходів у дослідженні, що передбачає поєднання різних методологічних підходів та дисциплін.

Особливу увагу приділено понятійно-категорійному апарату, зокрема визначенню самої категорії «вразливість», характеристиці вразливих груп та ознакам вразливості. Було сформульовано власне визначення поняття "жінки з вразливих груп": це жінки, які перебувають у особливо вразливих і незахищених станах у суспільстві через різні фізичні, соціальні, економічні, культурні, політичні чи інші життєві обставини. Ці жінки знаходяться під підвищеним ризиком стати об'єктом дискримінації, насильства, експлуатації та інших форм негативного впливу. Також було досліджено різні категорії вразливих груп, які можуть страждати від дискримінації, зокрема жінки – внутрішньо переміщені, жінки, які проживають у сільській місцевості; жінки, що живуть на окупованих територіях та на лінії розмежування; жінки, які є членами сімей військовослужбовців. Кожна вразлива група була ретельно проаналізована, з'ясовані їх особливі потреби, проблеми та причини вразливості у контексті дискримінації.

У межах дисертаційного дослідження ретельно аналізується та докладно висвітлюється сегментарний зміст ключових, нормативно-правових інструментів, які використовуються для протидії дискримінації жінок з вразливих груп.

Особливу увагу приділено аналізу нормативних актів, міжнародних конвенцій, директив, законодавства та інших правових документів, що стосуються

протидії дискримінації жінок. З'ясовано їх зміст, правові основи, принципи та положення, що регулюють проблему дискримінації. Крім того, досліджено і проаналізовано різні механізми та інструменти, що застосовуються для протидії дискримінації жінок. Це включає такі аспекти, як правові заходи, політики, програми, моніторинг та звітність, механізми правової допомоги, просвітницькі кампанії та інші інструменти. Детально розглянуто інституційні механізми, такі, як омбудсмени, комітети та інші організації, які займаються протидією дискримінації жінок та захистом їх прав. У дисертації також розглянуто приклади інноваційних підходів та новаторських інструментів, які використовуються у боротьбі з дискримінацією жінок з вразливих груп. Проведено їх аналіз, оцінку ефективності та можливості застосування в контексті української правової системи.

Дисертантка дослідила проблематику поняття та ознак гендерно-обумовленого насильства з особливим акцентом на його актуальність у контексті воєнного вторгнення РФ на територію України. Дослідження висвітлює складність цієї проблеми в контексті воєнних конфліктів і надзвичайних ситуацій, а також пропонує рекомендації щодо запобігання та протидії гендерно-обумовленому насильству. Важливим аспектом протидії дискримінації є інформування суспільства, підвищення обізнаності щодо цієї проблеми та розробка ефективних заходів для захисту прав жінок. Авторка дисертації проводить компаративний аналіз українського та зарубіжного законодавства для визначення поняття гендерно-обумовленого насильства, а також звертає увагу на визначення видів останнього у міжнародних документах та національному законодавстві. Дисертантка пропонує авторську дефініцію «гендерно-обумовленого насильства»: це насильницькі дії, які вчиняються особою однієї статі з мотивів належності іншої особи до протилежної статі.

Значна увага приділяється питанням аналізу запобігання дискримінації жінок з соціально вразливих груп у законодавстві зарубіжних країн, зокрема Іспанії, Франції, Швеції, Німеччини та Канади. У контексті ЄС гендерна рівність є одним

з ключових пріоритетів, що дістало відображення у законодавчих та програмних ініціативах.

Аналіз, вивчення законодавства країн ЄС та процесу адаптації українського законодавства до нього важливо для України та допомагає зрозуміти підходи та стандарти у різних країнах, сприяє розробці ефективних заходів протидії дискримінації жінок українським законодавцем.

У роботі розкрито питання приведення законодавства України у відповідність до директив ЄС. Угода про асоціацію між Україною та Європейським Союзом встановлює важливі зобов'язання щодо протидії дискримінації та забезпечення рівних можливостей. У Додатку XI до Глави 21 Угоди йдеться про зайнятість, соціальну політику та рівні можливості. Цей додаток включає шість директив ЄС, які стосуються недискримінації та забезпечення рівності.

Дослідницький компаративізм важливий для аналізу та порівняння правових систем різних країн, зокрема в контексті протидії дискримінації жінок з вразливих груп. Використовуючи принципи поміркованості, своєчасності, правової акультурації та інтерференції, авторка отримала глибше розуміння специфіки та ефективності заходів, прийнятих у різних країнах для протидії дискримінації жінок.

Також дисертантка дослідила участь жінок у миротворчих процесах та миробудівництві, які є важливою складовою гендерної рівності та стабільності в суспільстві. Україна робить кроки для підтримки та посилення ролі жінок у цих процесах. Деякі ініціативи та дії в цьому напрямку включають: а) забезпечення гендерного балансу, що означає більшу участь жінок у таких місцях та забезпечення їхнього активного представництва; б) створення сприятливих умов для жінок, зокрема щодо безпеки, доступу до освіти, системи охорони здоров'я та соціального захисту; в) розвиток кваліфікацій жінок, що може включати тренінги, навчання та підтримку для жінок, що бажають брати участь у таких процесах; г) підтримка жіночих груп та організацій, наприклад, фінансова підтримка,

консультативна допомога та сприяння у розбудові їхньої діяльності; д) запровадження гендерно чутливих підходів, зокрема, забезпечення пропорційної участі жінок у прийнятті рішень та формуванні політик.

На підставі проведеного дослідження запропоновано поняття «протидія дискримінації жінок» розглянути у вузькому розумінні а) як систему заходів, що здійснюються різними суб'єктами (різними інституціями держави, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, правозахисними групами та окремими громадянами) з метою припинення дискримінації жінок, а саме: обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, відповідно до законодавства, надання необхідного захисту та допомоги постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди та притягнення до відповідальності винних осіб та б) в широкому сенсі як систему дій, засобів, механізмів, передбачених законодавством і спрямованих на запобігання, усунення, зменшення або ліквідацію негативного впливу фактів дискримінації, поновлення порушених прав та захист інтересів шляхом компенсації за заподіяну моральну та матеріальну шкоду та притягнення до відповідальності винних осіб у порядку, передбаченому законодавством.

Також авторка наводить такі шляхи протидії дискримінації жінок з вразливих груп в Україні та удосконалення механізмів боротьби з гендерною нерівністю: 1) чітке законодавче визначення понятійно-категорійного апарату, зокрема поняття «вразливості», та визначення тих категорій жінок, які мають особливі потреби та ризики, з якими стикаються ці групи в нашій країні; розробка критеріїв вразливості як один із способів системного підходу до визначення та класифікації осіб, які потребують особливої уваги та захисту; 2) забезпечення наукової обґрунтованості політик, на підставі яких будуть розроблені ефективні заходи, що враховуватимуть потреби різних вразливих категорій жінок. 3) обмін досвідом з метою запозичення найкращих результатів; 4) розроблення адаптованих індивідуалізованих рішень, які спрямовані на поліпшення становища жінок з вразливих груп та забезпечення гендерної рівності, враховуючи різноманітність і

взаємодію різних факторів, що впливають на життя жінок з вразливих груп (вік, етнічна належність, інвалідність, соціальний статус тощо; 5) виявлення законодавчих прогалин, що перешкоджають реалізації прав жінок з вразливих груп; 6) визначення категорійного-понятійного апарату, зокрема термінів "протидія", "запобігання" та "ліквідація" дискримінації жінок, з метою уточнення їхнього змісту та співвідношення для вироблення заходів та стратегій, які можуть використовуватися для боротьби з дискримінацією жінок, та визначення, які аспекти більш акцентуються на запобіганні дискримінації, а які - на її ліквідації; 7) зміна міжнародних підходів до миротворчості та миробудівництва, що передбачає активне залучення жінок у процес прийняття рішень, укладення мирних угод та утвердження стабільності після конфлікту; 8) гендерно чутлива політика повинна ґрунтуватися на принципах рівності та інклюзивності, що враховують потреби та інтереси різних груп населення, включаючи жінок з вразливих груп.

Ключові слова: рівність, запобігання дискримінації, законодавство, дискримінація за ознакою статі, гендерна рівність, права людини, жінки з вразливих груп, вразливість, протидія дискримінації жінок, європейська інтеграція, міжнародне право, система законодавства, гендерні відносини, правове регулювання, правотворчість, механізм захисту.

SUMMARY

N. O. Paliy. Theoretical and Legal Aspect of Combating Discrimination Against Women From Vulnerable Groups. *Qualifying research paper as a manuscript*.

PhD Dissertation in the Specialty 081 Law (08 – Law). V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine; V. M. Koretsky Institute of State and Law of the National Academy of Sciences of Ukraine, Kyiv, 2023.

Combating discrimination against women from vulnerable groups is an important aspect of promoting equality. The study of this problem helps identify the disparities and constraints faced by women from vulnerable groups in the society and develop effective strategies to overcome them. The study of this issue contributes to the change of the social attitudes, which offers an opportunity to realise the existing problems, stereotypes and disparities affecting women, and help shaping more tolerant and equal society. The study of discrimination against women helps uncover violations of their rights and provide proper protection of the latter.

As part of the comparative study of combating discrimination against women from vulnerable groups, the author explored several topical issues and questions, having completed the set of tasks. The latter include: a) the research subject in accordance with its object was investigated; b) the historical development of actions against discrimination of women from vulnerable groups in various countries and regions was analysed; c) the methodological foundations of the study of combating discrimination against women from vulnerable groups were analysed in detail; d) the conceptual-categorical apparatus and key features of the object of the research were determined; e) selected definitions and concepts were explained, in particular, "vulnerability" and criteria for determining signs of vulnerability, the concept of "gender-based violence"; f) the theoretical and practical context regarding the functional purpose of combating discrimination against women from vulnerable groups was identified; g) tendencies, ways and methods contributing to the prevention of discrimination against women from socially vulnerable groups, particularly in the EU countries, were analysed; h) based on a comparative legal analysis, the research object within the framework of improving

legislation on gender equality and combating discrimination against women was examined; i) author's proposals regarding ways and methods to enhance combating against discrimination of women were substantiated.

The purpose of this dissertation is to carry out a theoretical and legal analysis of the causes of discrimination against women from vulnerable groups and find possible ways of preventing and combating such discrimination.

The *empirical foundation of the dissertation* consisted of doctrinal sources, including monographs, dissertations and their abstracts, scientific articles from various fields of law and other humanitarian disciplines, as well as conference abstracts and materials that addressed the researched issues. In addition, the legislation in the field of combating and preventing discrimination against women from socially vulnerable groups in the EU countries and other developed states was analysed in order to identify the best trends and means of combating discrimination.

The dissertation traces the historical trajectory of counteraction to discrimination against women from socially vulnerable groups, spanning from ancient times to the present days, aiming to investigate the evolution of concepts related to equality and the acknowledgment of women's rights.

The study covers available sources related to combating discrimination against women, focusing on the most striking examples and distinctive moments of history. The social and legal changes, legislative acts, ideas and philosophical views that contributed to the recognition of equality between men and women were analysed. The dissertation examines alterations in the legal standing of women and the various expressions of discrimination that have emerged in different historical periods and social settings.

The dissertation comprehensively analyses important issues of legal methodology through the prism of the research object, which has its own specificity according to the following benchmarks: a) individualisation of the methodological basis of scientific research, which involves focusing on specific cases or individuals when studying the theoretical and legal aspects of combating discrimination against women from vulnerable groups. This approach allows for clarification of specific issues that can be

resolved with the help of legal instruments; b) the subjective-objective approach of the researcher to a given problem, aiming to consider the influence of socio-cultural stereotypes, roles, and norms that lead to the discrimination of women; c) the systematic nature of the methodological approach, which allows considering the problem of discrimination against women from vulnerable groups as a complex system in which many factors and elements interact; d) the integrative approach to research, which involves a combination of different methodological approaches and disciplines.

Particular attention was devoted to the conceptual and categorical framework, in particular the definition of the "vulnerability" category and the characteristics of vulnerable groups and signs of vulnerability. The author proposed her own definition of the notion of "vulnerable groups of women" as "women who find themselves in exceptionally vulnerable and insecure positions within society due to various physical, social, economic, cultural, political and other circumstances". These women are at increased risk of discrimination, violence, exploitation and other forms of negative influence. Various categories of vulnerable groups that may suffer from discrimination were also studied, in particular – internally displaced women, women living in rural areas, women living on the occupied territories and on the demarcation line; women whose family members are military personnel. Each vulnerable group was carefully analysed, their special needs, problems and causes of vulnerability in the context of discrimination were clarified.

The dissertation thoroughly analyses and extensively elucidates the segmental content of key, regulatory tools used to combat discrimination against women from vulnerable groups.

Particular attention was paid to the analysis of regulations, international conventions, directives, legislation and other legal documents related to combating discrimination against women. Their content, legal basis, principles and provisions regulating the problem of discrimination was clarified. In addition, various mechanisms and tools used to combat discrimination against women were investigated and analysed. This includes aspects such as legal measures, policies, programmes, monitoring and

reporting, legal aid mechanisms, awareness campaigns and other tools. Institutional mechanisms such as ombudspersons, committees and other organisations engaged in combating discrimination against women and protecting their rights were considered in detail. The dissertation also examines examples of innovative approaches and pioneering tools used in combating discrimination against women from vulnerable groups. Their analysis, assessment of effectiveness, and potential applicability within the context of the Ukrainian legal system were conducted as well.

The author of the dissertation explored the problems of the concept and signs of gender-based violence with a special emphasis on its relevance in the context of the Russia's military invasion of Ukraine. The study highlights the complexity of this problem in the light of military conflicts and emergencies, and offers recommendations for preventing and combating gender-based violence. An important aspect of combating discrimination is informing society, raising awareness of this problem, and developing effective measures to protect women's rights.. The author of the dissertation conducts a comparative analysis of Ukrainian and foreign legislation in order to define the notion of gender-based violence, and also draws attention to the definition of the latter in international documents and national legislation. The author of the dissertation proposes the her own definition of "gender-based violence»: "violent acts committed by a person of a particular gender, based on the other person's belonging to the opposite gender".

Considerable attention was paid to the analysis of the prevention of discrimination against women from socially vulnerable groups in legislation of other countries, in particular Spain, France, Sweden, Germany, and Canada. In the EU optics, gender equality is one of the key priorities reflected in legislative and programmatic initiatives.

The analysis and study of EU legislation, as well as the adaptation of Ukrainian legislation to it, are crucial for Ukraine and helps in understanding the approaches and standards that exist in different countries, and contributes to the development of effective measures to combat discrimination against women by the Ukrainian legislative authorities.

The dissertation deals with the issue of the alignment of Ukraine's legislation with EU directives. The European Union–Ukraine Association Agreement establishes important commitments to combat discrimination and ensure equal opportunities. Annex XI to Chapter 21 of the Agreement focuses on cooperation on employment, social policy and equal opportunities. This Annex includes six EU directives that deal with non-discrimination and equality.

Research comparativism is important for analysing and comparing the legal systems of different countries, in particular in the context of combating discrimination against women from vulnerable groups. Using the principles of moderation, timeliness, legal acculturation and interference, the researcher gained a deeper understanding of the specifics and effectiveness of measures taken in different countries to combat discrimination against women.

The author of the dissertation also explored the participation of women in peacekeeping and peacebuilding, which constitute an important component of gender equality and social stability. Ukraine is taking steps to support and strengthen the role of women in these processes. Some initiatives and actions in this direction include: a) ensuring gender balance, which means greater participation of women in such missions and ensuring their active representation; b) creating favourable conditions for women, in particular ensuring security, access to education, health and social protection; c) developing women's qualifications, which may include training, education and support for women wishing to participate in such processes; d) supporting women's groups and organisations, which, for example, may include financial aid, advice and assistance in building their activities; e) introducing gender-sensitive approaches, in particular, ensuring proportional participation of women in decision-making and policy-making.

Based on the conducted research, it is proposed to consider the concept of combating discrimination against women in a narrow sense a) as a system of measures taken by various entities (various state institutions, local governments, public organisations, human rights groups and individual citizens) in order to end discrimination against women, namely: restriction in the recognition, exercise or

enjoyment of rights and freedoms or privileges in any form, in accordance with the current legislation, providing the necessary protection and assistance to the victim, compensating them for the damage caused and bringing to justice the perpetrators and, b) in a broad sense, as a system of actions, means, mechanisms provided for by law and aimed at preventing, eliminating, reducing or eradicating the negative impact of discrimination, restoring the violated rights and protecting interests by compensating for the moral and material damage caused and bringing to justice the perpetrators in the manner prescribed by law.

The author also suggests the following ways of combating discrimination against women from vulnerable groups in Ukraine and improving mechanisms that address gender inequality: 1) a clear definition of the conceptual and categorical framework, including the concept of "vulnerability" and the identification of those categories of women who have specific needs and risks faced by these groups in our country; developing vulnerability criteria is among ways to systematically approach the identification and classification of individuals requiring special attention and protection; 2) ensuring the scientific basis of policies for creating effective measures that take into account the needs of various vulnerable categories of women. 3) the exchange of experience in order to borrow the best results; 4) developing adapted and individualised solutions aimed at improving the situation of women from vulnerable groups and ensuring gender equality, considering the diversity and interaction of various factors affecting the lives of women from vulnerable groups (age, ethnicity, disability, social status, etc.); 5) identifying legislative gaps that impede the realisation of the rights of women from vulnerable groups; 6) defining the categorical and conceptual framework, in particular the terms "counteraction", "prevention" and "elimination" of discrimination against women, in order to clarify their content and correlation for the development of measures and strategies that can be used to combat discrimination against women, and defining which aspects are more focused on preventing discrimination, and which on its elimination; 7) changing international approaches to peacekeeping and peacebuilding, which involves the active involvement of women in decision-making, establishing peace

agreements and building stability after conflict; 8) gender-sensitive policies should be based on the principles of equality and inclusion, taking into account the needs and interests of different groups of the population, including women from vulnerable groups.

Keywords: equality, discrimination prevention, legislation, gender-based discrimination, gender equality, human rights, women from vulnerable groups, vulnerability, combating discrimination against women, European integration, international law, legislative system, gender relations, legal regulation, law-making, protection mechanism.

СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗБОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати дисертації:

1. Палій Н.О. Правові аспекти протидії дискримінації жінок (міжнародний досвід). *Бюлетень Міністерства України*. 2019. Вип. 3. С. 47-58
2. Палій Н.О. Гендерна правова експертиза. Сучасні виклики та завдання. *Альманах Права*. 2019. Вип. 10. С. 226-231
3. Палій Н.О. Партнерство Біаріцц: національний контекст та міжнародне визнання. *Альманах Права*. 2020. Вип. 11. С. 201-207
4. Палій Н.О. Про окремі терміни і дефініції в законодавстві про гендерну рівність». *Альманах Права*. 2021. Вип. 12 С. 220-226
5. Палій Н.О. Гендерно-обумовлене насильство *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. Вип. 4. С.176-180
6. Палій Н.О. Методологічні засади дослідження принципу рівності. *Альманах Права*. 2023. Вип. 14. С. 494-501

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Палій Н.О. Проблеми удосконалення гендерно-правової експертизи. *Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 10-11 травня 2019р.)* / за заг ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 5-9.
8. Палій Н.О. Забезпечення правового регулювання гендерної рівності на шляху євроінтеграції України. *Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 травня – 1 червня 2019 р.)*. / Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 16-20.
9. Палій Н.О. Проблеми удосконалення гендерного законодавства щодо окремих категорій жінок в Україні. *Modernization of today's science: experience and trends: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Singapore, Republic of Singapore, травень 2021 року)* European Scientific Platform, 2021. С. 95-97.

10. Палій Н.О. Послідовність наукових досліджень проблем гендерної рівності в Україні. *The process and dynamics of the scientific path*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Athens, Hellenic Republic, вересень 2021) European Scientific Platform, 2021. С. 61-63

11. Палій Н.О. Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознаками статі: проблемні питання в умовах російської агресії. *Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознаками статі: проблемні питання в умовах російської агресії*: матер. міжнар. круглого столу (м. Одеса, 12 жовтня 2022 р.) / за заг ред. В.А. Дем'янчук. Харків: Міжнародний економіко-гуманітарний ун-т імені академіка Степана Дем'янчука, 2022. С. 12-16.

ЗМІСТ

ВСТУП	3
РОЗДІЛ 1. Гносеологічні підвалини протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп	12
1.1. Історія становлення протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп	12
1.2. Методологічні засади протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп	49
Висновки до Розділу 1	71
РОЗДІЛ 2. Протидія дискримінації жінок з соціально вразливих груп у системі національного права.....	74
2.1. Визначення окремих соціально вразливих категорій у системі національного права.....	74
2.2. Поняття та ознаки гендерно-обумовленого насильства.....	116
2.3. Поняття протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп: функції державних органів	133
Висновки до Розділу 2	155
РОЗДІЛ 3. Протидія дискримінації жінок з соціально вразливих груп (міжнародна юридична практика)	159
3.1. Запобігання дискримінації жінок з соціально вразливих груп в країнах ЄС	159
3.2. Процеси миробудівництва та гендерно чутлива політика в Україні	182
Висновки до Розділу 3	201
ВИСНОВКИ.....	203
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ	210
ДОДАТОК А	231

ВСТУП

Актуальність теми дослідження. Проблеми рівних можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах завжди були суспільно значущими в Україні та світі й надалі залишаються невирішеними. Незважаючи на певний ступінь правового регулювання суспільних відносин у даній сфері в Україні ще достатньо низький рівень усвідомлення населенням гендерних проблем.

Проблеми дотримання прав гостро постають щодо всіх жінок, та найбільш актуальні - щодо жінок з вразливих груп: внутрішньо-переміщених жінок та дівчат, жінок, що проживають у сільській місцевості, ромських жінок, жінок з інвалідністю, жінок, хворих на ВІЛ-СНІД, жінок, які проживають на окупованій території та на лінії розмежування, жінок, які є членами сімей військовослужбовців тощо.

Особливо нагальними є питання доступу до належного рівня медичного обслуговування, низький рівень представленості жінок у житті територіальних громад, питання домашнього насильства, самореалізації жінок у сільській місцевості у зв'язку з трудовою дискримінацією та подвійним навантаженням домашніми справами, упереджене ставлення з боку частини суспільства до жінок-ромів, що спричиняє дискримінацію у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального захисту, питання відсутності захисту прав, свобод, законних інтересів внутрішньо-переміщених осіб, проблеми, які виникають у жінок-інвалідів у зв'язку з непристосованістю будівель до безперешкодного пересування таких осіб тощо. Щодо таких категорій осіб дискримінація може містити ознаки множинності, тобто посилюватися ознаками етнічної належності, інвалідності, віку тощо. Саме для жінок з вразливих груп забезпечення рівності є особливо важливе.

Актуальність даного дослідження зумовлена відсутністю на законодавчому рівні забезпечення доступу жінок з вразливих груп до інформації щодо можливості реалізації своїх прав та забезпечення рівних можливостей. Гарантією забезпечення реалізації цих прав має стати розробка дієвих механізмів захисту

таких груп населення. Крім цього, на законодавчому рівні має бути визначено дефініцію «жінки з вразливих груп» та критерії визначення ознак вразливості.

Проблематика протидії дискримінації жінок з вразливих груп була і залишається предметом дослідження на рівні фахових дисертацій, монографій, наукових статей тощо. Аналіз наукових джерел дає підстави вважати, що найбільше ці дослідження прямо чи опосередковано проводились як у теорії права, так і в окремих галузях права, зокрема в трудовому праві та праві соціального забезпечення, такими науковцями як С. Бобровник, Б. Болотіною, К. Левченко, Т. Мельник, В. Пузирним. Принцип рівності в праві є об'єктом досліджень багатьох науковців, юристів та філософів. Це питання розглядали такі особистості, як В. Городовенко, Р. Луцький, О. Петришин, М. Поліковський, С. Сунегін, Т. Тарахонич, Т. Фулей. У сучасній юридичній науці питання рівності та рівноправності неодноразово розглядалися в рамках досліджень з теорії права та конституційного права, зокрема, А. Бондарем, О. Дашковською, Г. Журавльовою, А. Олійник, Н. Оніщенко, С. Погребняком, С. Рабіновичем, Т. Чепульченко та ін. Філософсько-правовому змісту рівності в праві, генезі ідеї правової рівності присвячені роботи С. Боднара, Н. Бокало, Л. Худояр та ін. Дослідження в сфері гендерної рівності та протидії дискримінації проводили такі вітчизняні вчені як С. Береза, Р. Веприцький, М. Качинська, О. Кочеміровська, О. Матвієнко, Н. Пархоменко, М. Томашевська, І. Янковець.

Актуальні питання щодо гендерної рівності та протидії дискримінації жінок з вразливих груп дістали своє відображення у працях зарубіжних науковців – Омар Де Кардона (Omar D Cardona), Джошуа С. Голдстейн (Joshua S. Goldstein), І. Вандьо, Бріс Діксон (Brice Dickson), Катерін Палплант (Catherine Palplant).

Філософську основу дослідження становлять праці таких мислителів минулого, як: А. Августин, Т. Аквінський, Арістотель, Г. Гегель, Т. Гоббс, І. Кант, Дж. Локк, А. Медіоланський, Платон, Ж.-Ж. Руссо, Тертуліан, Р. Філмер та ін. Емпірична база дослідження презентована як вітчизняними, так і зарубіжними нормативними джерелами.

Незважаючи на те, що питання рівності, в тому числі гендерної, визначається тривалим періодом дослідження як в соціальній, так і правовій науці, спеціального комплексного дослідження теоретико-правових аспектів протидії дискримінації жінок з вразливих груп немає. Це і зумовило вибір теми дослідження.

Зв'язок з науковими програмами, планами, темами, грантами. Дисертаційна робота виконана в межах планових науково-дослідних тем відділу теорії держави і права Інституту держави і права імені В. М. Корецького НАН України (у межах тем: «Право і прогрес: запити громадянського суспільства» (номер державної реєстрації: РК0117U002697), «Роль правової доктрини в реформуванні національної правової системи: запити-підходи-рішення» (номер державної реєстрації: РК0119U103206), «Оптимізація правотворчої діяльності: теоретико-прикладні засади» (номер державної реєстрації: РК0121U114449).

Мета і завдання дослідження. Метою роботи є здійснення теоретико - правового аналізу концептуальних причин виникнення дискримінації жінок з вразливих груп і визначення можливих шляхів і засобів протидії такій дискримінації.

Для досягнення мети були поставлені такі завдання:

- проаналізувати передумови виникнення дискримінації жінок з вразливих груп;
- дослідити методологічну основу дослідження цього явища у контексті вихідних положень, які передували сучасному етапу розуміння дискримінації жінок з вразливих груп;
- визначити сутнісні характеристики терміну «жінки з вразливих груп» та надати авторську дефініцію;
- виділити категорії жінок з вразливих груп та охарактеризувати їх особливості;
- виявити проблемні сфери суспільних відносин, пов'язані з дискримінацією жінок з вразливих груп;

- охарактеризувати вплив сучасних реформ на становище жінок з вразливих груп;
- проаналізувати зарубіжний досвід правового забезпечення протидії дискримінації жінок з вразливих груп;
- визначити способи та перспективи вдосконалення правового механізму протидії дискримінації жінок з вразливих груп.

Об'єктом дослідження є суспільні відносини у сфері виникнення, поширення та протидії дискримінації жінок з вразливих груп.

Предмет - теоретико-правові аспекти протидії дискримінації жінок з вразливих груп.

Методи дослідження. Дисертація виконувалась на основі комплексного підходу до вивчення предмета дослідження. З метою одержання найбільш достовірних наукових результатів у дисертаційному дослідженні використано систему принципів та підходів, яка побудована на філософських, загальнонаукових та спеціальних методах, що обрані з урахуванням мети і завдань дослідження.

Діалектичний підхід використовується для аналізу взаємодії між різними групами людей, включаючи жінок з вразливих груп (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.3, 3.1). Синергетичний підхід був застосовано для виявлення взаємодії між різними формами дискримінації жінок та їх взаємозв'язку зі стереотипами та уявленнями про роль жінки у суспільстві (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 3.2). Феноменологічний підхід дав можливість проаналізувати досвід жінок з вразливих груп у контексті дискримінації, що, у свою чергу, сприяло виробленню рекомендацій для протидії цим негативним проявам (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1). Герменевтичний підхід використовувався у зв'язку з необхідністю пізнання та інтеграції нормативно-правових актів, текстів наукових праць та інших текстів, що стосуються протидії дискримінації жінок з вразливих груп. (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1).

Історичний та логічний методи використовуються під час аналізу еволюції філософської та наукової думки щодо розуміння дискримінації жінок та

конкретних проявів у різні історичні епохи (підрозділи 1.1, 1.2). Метод моделювання допоміг зрозуміти можливі наслідки і рівень ефективності різних законодавчих норм та політик у процесі протидії дискримінації жінок з вразливих груп (підрозділи 1.2, 2.1, 2.3, 3.1).

Метод правового аналізу дав змогу виявити прогалини у законодавстві, що перешкоджають реалізації прав жінок з вразливих груп та знайти шляхи вдосконалення законодавства для їх захисту (підрозділи 1.2, 2.1, 2.2, 3.1, 3.2).

Системний метод уможливив розгляду проблеми дискримінації жінок з вразливих груп як складної системи, в якій взаємодіють багато факторів та елементів, отримання комплексного розуміння проблеми дискримінації жінок з вразливих груп та розробку пропозиції щодо більш ефективних та цілеспрямованих стратегій протидії їй. Системний підхід дав змогу поєднати всі аспекти досліджуваної проблеми, включаючи взаємодію різних суб'єктів, вплив зовнішніх факторів та ефективність запровадження заходів протидії дискримінації (підрозділи 1.1, 1.2, 2.1, 2.2, 2.3, 3.1, 3.2).

Наукова новизна отриманих результатів полягає у тому, що дисертація є одним із перших у вітчизняній юридичній науці комплексним дослідженням теоретико-правових аспектів протидії дискримінації жінок з вразливих груп.

Уперше:

- систематизовано критерії, віднесення жінок до вразливих груп: зокрема, соціально-економічний статус, доступ до освіти та системи охорони здоров'я, наявність дискримінації чи насильства, потреби у захисті та підтримці, географічна віддаленість, вразливість внаслідок воєнного конфлікту, етнічне походження тощо;

- визначено підходи до розуміння та визначення поняття "жінки з вразливих груп", враховуючи їх особливі потреби, соціокультурний контекст та ставлення суспільства до цих категорій;

- розроблено авторські дефініції термінам «жінки з вразливих груп» («жінки, які перебувають у особливо вразливих і незахищених станах у

суспільстві через різні фізичні, соціальні, економічні, культурні, політичні чи інші життєві обставини») та «гендерно-обумовлене насильство» («насильницькі дії, які вчиняються особою однієї статі, з мотивів приналежності іншої особи до протилежної статі»);

– визначено поняття «протидія дискримінації жінок» у вузькому розумінні - як систему заходів, що здійснюються різними суб'єктами (органами держави, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, правозахисними групами та окремими громадянами) з метою припинення дискримінації жінок: протидія обмеженням у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, відповідно до законодавства; надання необхідного захисту та допомоги постраждалій особі; відшкодування їй завданої шкоди та притягнення до відповідальності винних осіб та в широкому сенсі - як систему дій, засобів, механізмів, передбачених законодавством і спрямованих на запобігання, усунення, зменшення або ліквідацію негативного впливу фактів дискримінації, поновлення порушених прав та захист інтересів шляхом компенсації за заподіяну моральну й матеріальну шкоду та притягнення до відповідальності винних осіб у порядку, передбаченому законодавством.

Удосконалено:

– критерії поділу жінок з вразливих груп: 1) категорії із соціально-економічним статусом (наприклад, безробітні, жінки з низьким рівнем доходу); 2) вікові категорії жінок; 3) жінки з особливими потребами (наприклад, внутрішньо-переміщені жінки, жінки, які проживають на лінії розмежувань, жінки – члени сімей військовослужбовців, жінки з маленькими дітьми, жінки з інвалідністю; 4) етнічне походження (наприклад, жінки - роми); 5) географічна віддаленість (наприклад, жінки, які проживають у сільській місцевості);

– підходи до боротьби з гендерно-обумовленим насильством: 1) ті, які пов'язані зі зменшенням ризику такого впливу; 2) ті, що пов'язані з наданням

відповідної допомоги та своєчасного доступу до якісних послуг, що відповідають потребам осіб, які зазнали такого насильства.

– визначення понять «миротворчіть» - як діяльність, спрямована на зміцнення миру і безпеки, ліквідацію або обмеження міждержавних, міжетнічних, міжконфесійних та інших конфліктів і суперечностей та «миробудівництво» - дії, спрямовані на створення механізмів, забезпечення миру за наявності воєнних дій та забезпечення гарантій для досягнення сталого миру, створення структур та механізмів запобігання майбутнім конфліктам;

– пропозиції щодо вдосконалення реформ, впровадження нових заходів забезпечення соціальної підтримки і захисту жінок: забезпечення навчання та формування навичок ефективного пошуку роботи для внутрішньо переміщених осіб; розробка дієвого міжнародно-правового механізму притягнення винних до відповідальності та забезпечення їм покарання з метою захисту жінок, які проживають на лінії розмежування та в зоні активних бойових дій, у тому числі на окупованих територіях; включення жінок у миротворчі процеси; вдосконалення інфраструктури сільської місцевості для забезпечення жінкам доступу до медичних, освітніх послуг, розширення мережі дитячих закладів; розвиток інформаційних кампаній для подолання гендерних стереотипів; залучення жінок до процесу прийняття рішень як на місцевому, так і національному рівнях.

Набули подальшого розвитку:

– рекомендації щодо запобігання та протидії дискримінації жінок з вразливих груп, які спрямовані на створення рівних можливостей, захист прав та поліпшення життєвих умов цих жінок;

– положення щодо особливостей адаптації національного законодавства у сфері протидії дискримінації жінок з вразливих груп до права ЄС;

– наукові положення щодо участі жінок у миротворчих процесах та миробудівництві як важливої складової гендерної рівності;

– аргументи щодо наукової обґрунтованості політик, на підставі яких будуть реалізовані ефективні заходи щодо забезпечення потреб різних вразливих категорій жінок.

Практичне значення отриманих результатів. Сформульовані у дисертації висновки та пропозиції можуть бути використані: у науково-дослідній роботі для подальшого вивчення проблем протидії дискримінації жінок; у правотворчій діяльності з метою вдосконалення національної нормативно-правової бази в контексті євроінтеграції України та удосконалення механізмів досягнення гендерної рівності; у процесі правозастосовної сфери – для вдосконалення способів захисту жінок з вразливих груп; у навчальному процесі – для підготовки навчальних курсів; у правовому вихованні – для підвищення правової свідомості та правової культури населення.

Апробація результатів дисертації. Основні положення, висновки і пропозиції автора представлені на наукових конференціях: міжнародній науково-практичній конференції «Юридична наука в XXI столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень» (м. Запоріжжя, 10-11 травня 2019 р.; тези опубліковано); міжнародній науково-практичній конференції «Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів» : (м. Харків, 31 травня – 1 червня 2019 р.; тези опубліковано); міжнародній науково-практичній конференції «Modernization of today's science: experience and trends» (Singapore, Republic of Singapore, травень 2021 р.; тези опубліковано); міжнародній науково-практичній конференції «The process and dynamics of the scientific path» (Athens, Hellenic Republic, вересень 2021 р.; тези опубліковано); міжнародному круглому столі «Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознаками статі: проблемні питання в умовах російської агресії» (м. Одеса, 12 жовтня 2022 р.; тези опубліковано).

Публікації. Основні положення дисертаційного дослідження викладені у 11 наукових публікаціях: 5 – у наукових, фахових виданнях України з юридичних наук; 1 – у зарубіжному періодичному виданні та 5 тез надрукованих у збірниках

матеріалів наукових та міжнародних конференцій за напрямком підготовки дисертації.

Структура та обсяг дисертації. Дисертація складається із вступу, трьох розділів, поділених на підрозділи, висновків, списку використаних джерел та додатку. Загальний обсяг дисертації становить 232 сторінок, з яких: основний текст - 201 сторінок, список використаних джерел - 21 сторінок, який налічує 187 найменувань, додаток А – 2 сторінки.

Дисертація виконана та рекомендована до захисту у відділі теорії держави і права Інституту держави і права імені В.М. Корецького НАН України.

РОЗДІЛ 1

ГНОСЕОЛОГІЧНІ ПІДВАЛИНИ ПРОТИДІЇ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЖІНОК З СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП

1.1 Історія становлення протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп

Питання дискримінації жінок у системі національного права та розвиток протидії не може розглядатися без історичного екскурсу. Враховуючи доступність джерел про протидію дискримінації жінок, звернемося до найбільш виражених, починаючи з Античності й до сьогодення, зазначивши одночасно, що в добу Античності самого поняття дискримінації не існувало. Отже, можна говорити про питання визнання рівності, в тому числі ідеї рівності чоловіка та жінки.

Зупинимося, зокрема, на деяких роботах Платона, присвячених ролі жінки у суспільстві. Його праця «Держава» - один із найсміливіших трактатів цієї епохи про роль жінки у суспільстві поряд з іншими державно значущими питаннями. Він перший висловив ідеї рівноправ'я жінок і чоловіків.

Приділяючи увагу питанню нерівності, Платон ставить під сумнів міф про «жіночу природу». Перший з античних філософів, він стверджує, що підлегле становище жінок обумовлено силою звичаю, а не природою, яку чоловіки невірно тлумачиться. Він вважав, що становище жінок не відповідає їх природі. «Однакові природні властивості розсіяні у живих істотах обох статей, і до всіх занять надаються за своєю природою як жінка, так і чоловік. Але жінка в усьому слабша від чоловіка.» [84, с.146]. Звідси висновок про те, що відмінність чоловічої і жіночої природи відносна і стосується лише репродуктивної сфери. У праці «Держава» мислитель відстоює право жінок на соціальну рівність, проте, вважає їх нижчими створіннями порівняно з чоловіками. Тому не можна стверджувати про підтримку мислителем ідеї рівноправ'я. У різних працях Платона відображені часом протилежні погляди на становище і роль жінки у суспільстві. У творі «Закон» він пише про те, що «жінка займає середнє місце між чоловіком і

твариною» [84, с.272], хоча у творі «Симпозіум» зазначає, що жінки й чоловіки мають однакову сутнісну природу й цінність [80, с.164].

Традиційні погляди цієї епохи щодо другорядної ролі жінки суттєво впливали на концептуальні розбіжності щодо ролі жінки у різних працях філософа.

На відміну від Платона Арістотелю належить ідея природної ієрархії статей. У праці «Політика» він однозначно стверджував про нерівність чоловіка та жінки і неодноразово звертав увагу на те, що чоловік вище, жінка – нижче за своєю природою. Жінка дає дитині тіло, чоловік – душу, душа краща і божественніша за тіло. [4, с.205].

Тому, за Арістотелем, жінка фактично не бере участі у формуванні дитини. З такої концепції випливало, що існування статей – випадковість, котра не має законного місця у структурі Всесвіту. Чоловік – норма, жінка – відхилення від неї. Особливість жіночого взагалі полягає в тому, що воно означене як дефективне чоловіче. За Арістотелем, головною рисою, притаманною жінкам «від природи», є нездатність керувати, отже природна підпорядкованість.

Арістотеля можна вважати запеклим прихильником патріархату, позаяк він вважав жінку рівною чоловікові. На його думку, абсурдна сама ідея порівнювати нерівне. Це сповна укладається в ієрархічну модель світоустрою, створену розумом мислителя: одні елементи (чоловіки) знаходяться на верхніх рівнях, тоді як інші (жінки) – на нижніх. Це пов'язано з якоюсь, на його думку, недорозвиненістю жіночого характеру. Філософ звинувачує жінок у відсутності раціональності та, як наслідок, здатності міркувати, робити обґрунтовані висновки. Тому він розташовує їх нижче за чоловіків у своїй ієрархічній структурі світоустрою. «Чоловік стосовно жінки: перший за своєю природою стоїть вище, друга — нижче, і тому він панує, а вона перебуває в стані підлеглості». [4, с.21].

Арістотель виділяє для жінки єдину роль - дітонародження, її цінність – здатність до розмноження статевим шляхом. Чоловік навпаки, є уособленням активного початку, духу, прагнуче до нових відкриттів. «Перш за все, необхідність

змушує сполучатися попарно тих, хто не може існувати одне без одного, — жінку й чоловіка, аби продовжити рід, і це сполучення — не від свідомого рішення, а зумовлюється природним прагненням, що притаманне й решті живих істот та рослин, — залишити після себе подібну істоту. (Тому для самозбереження і об'єднуються) особа, що за своєю природою владарює, та особа, котра за своєю природою підвладна. Перша завдяки своїм розумовим властивостям здатна передбачати, і тому вона вже з огляду на свою природу є істотою, що владарює і панує; друга, оскільки здатна працювати лише фізично, особа підвладна і раб. Тому і панові, й рабові корисне одне й те саме.» [4, с.16].

Арістотель згадував про двостатевих тварин, які здатні самоzapлiднюватися і продовжувати людський рід. Проте він погоджувався з тим, що існування статей є бажанішим явищем, ніж двостатевість. Позаяк краще не змішувати вище і нижче в одному тілі.

Крім того, Арістотель часто порівнює жінку з рабом, просто, ставить її вище в ієрархії. Мислитель не піддає сумніву наявність у жінок свободи. «Так, рабові взагалі не притаманно міркувати, жінці ж притаманно, але така здатність не знаходить застосування» [4, с.33-34].

В античному суспільстві прослідковується підпорядкування жіночого начала чоловічому, яке часто порівнюються з підпорядкуванням тілесного начала розумному. Хоча свобода жінок юридично не була обмежена та не оспорювалася, проте фактично у них такої свободи не було. Зокрема, жінки були не допущені до публічної сфери, що обґрунтовувалося «природною» сутністю жінок і неможливістю управляти. Фактично, становище жінок було абсолютно нерівноправне, скоріше пригноблене та безправне.

Період раннього християнства зумовив зміну домінуючих образів жінок та чоловіків у стародавньому світі.

Біблійні тексти та звичаї ранніх християн свідчать про суттєві відмінності в осмисленні та деякі суперечності стосовно ролі жінок.

Амбівалентність християнських учень прослідковується в роздвоєності ставлення до жінок. Саме в період християнства формується усвідомлення людської гідності жінок та сприйняття цього суспільством. У цей період багато жінок відігравали самостійну роль у житті громади. Зокрема, жінки не тільки працювали, а й проповідували на рівні з чоловіками, а також були дияконисами. В Посланні до Римлян святого апостола Павла сказано: «Представляю вам Фіву, сестру нашу, дияконису, церкви Кенхрейської. Прийміть її в Господі, як личить святим, і допомагайте їй у всьому, що вона буде потребувати від вас, бо й вона була помічницею багатьом і мені самому». [90].

Водночас, активна участь жінок у християнському житті, викликала переважно негативну оцінку. Адже в тогочасному суспільстві панувала думка про те, що жінка нижча від чоловіка, створена з нього і схильна до гріхопадіння.

Наявність суперечностей у ставленні до ролі жінки у суспільстві свідчить, зокрема, Послання св. апостола Павла до Галатів: «Бо ви всі сини Божі через віру в Христа Ісуса! Бо ви всі, що в Христа охристилися, у Христа зодягнулися! Немаюдея, ні грека, нема раба, ані вільного, нема чоловічої статі, ані жіночої, бо всі ви один у Христі Ісусі!» [88].

Те, що у ранніх християнських спільнотах жінки займали чільні посади, могли проповідувати в ім'я Святого Духа, були церковними лідерами та дияконисами означає, можливість жінок сприймати себе поза домом та сім'єю. Чимало джерел свідчать про те, що жінки мали реальний шанс проявити себе в релігійній сфері. Однак було б помилкою стверджувати, що раннє християнство прирівнює жінок до чоловіків, з точки зору інтелектуальної свободи та права вибору. Зокрема, у II столітті жінки були усунуті від церковної ієрархії нормативного християнства. Оскільки церква відігравала важливу роль у житті суспільства, то церковна ієрархія була повним віддзеркаленням світської ієрархії. Жінкам у сім'ї була визначена роль підпорядкування, підкорення та послуху.

Ранньохристиянські богослови та Отці церкви були під сильним впливом філософії неоплатонізму, яка парадоксально протиставляла духовне (ідеалістичне) та фізичне (недосконале), а також чоловіче та жіноче.

Водночас Отці церкви не соромилися підкреслювати, що лише християнство дозволило рівність жінок, але в духовному вимірі, та відзначали, що розуміння гріховного тіла є суто язичницьким тягарем. Крім того, деякі дослідники у галузі гендерної рівності вважають, що раннє християнство досягло реальної рівності між жінками та чоловіками в духовній царині, даючи жінкам широкі можливості для самореалізації.

Крім того, християнство передбачає інститут шлюбу - сім'я в християнській культурі передбачає таїнство, коли дві особи оголошують спільне рішення перед своєю громадою. Важливою складовою шлюбу є саме спільна добровільна згода як чоловіка так і жінки. Християнство вперше заявило, що зрада чоловіка є такою ж неприйнятною, як і зрада жінки.

Важливо відзначити, що вільна згода жінки була необхідною для законності шлюбу. В Першому посланні св. апостола Павла до Коринтян йдеться про рівні права чоловіка та жінки. «Однак, з уваги на розпусту, кожний хай має свою жінку, і кожна хай має свого чоловіка. Хай чоловік віддає належне жінці, так само й жінка - чоловікові. Жінка не має влади над своїм тілом, лише - чоловік; так само й чоловік не має влади над своїм тілом, лише - жінка. Не ухиляйтесь одне від одного, хіба що за взаємною згодою, до часу, щоб вам віддатися молитві, а потім сходьтесь разом, щоб не спокушав вас сатана вашою нестриманістю» [81].

Амбівалентність тверджень цієї епохи підтверджується одночасним посиленням на рівність та необхідність підпорядкування. Християнські мислителі часто звертали увагу на призначення жінки, робили висновки щодо природніх відмінностей, які прирівнювали до гріховності. Підтвердженням необхідності підпорядкування є писання св. Апостола Павла, який відстоював ідеї духовної рівності. Учення апостолів Петра і Павла стверджує рівність усіх чад Церкви, і водночас – законну, встановлену Богом ієрархію: Церкви і Ісуса Христа, мирян і

священиків, дітей і батьків, жінок і чоловіків. «Дружини, покоряйтеся своєму мужові, як Господові, тому що муж є глава дружини, як і Христос глава Церкви, і Він же Рятівник тіла. Мужі, любите своїх дружин, як і Христос полюбив Церкву і зрадив Себе за неї, щоб освятити її, очистивши лазнею водною за допомогою слова». [89].

Отці Церкви часто зверталися до інституту шлюбу і висвітлювали правила подружнього життя, ієрархію відносин у сім'ї та права чоловіка і жінки. Водночас за доби патристики була поширена думка про утримання від шлюбу, а жіночність асоціюється з гріховністю, спокусою, демоном у тілі. Аскетичні ідеї прослідковуються в працях Отців Церкви: Амвросія, Ієронія, Августина.

У своїй праці «Творіння» Амвросій Медіоланський звеличує цнотливість: «Я не засуджую, звичайно, і шлюбу (matrimonium), але тільки перевагу віддаю дівоцтву» [2, с.5]. Він посилається на необхідність підпорядкування жінки чоловікові як факту ухваленого Богом. «А що сказати про важке служіння і рабське підпорядкування чоловікам, призначеному для жінок, яким Бог велів служити ще раніше, ніж рабам (Бут. 3: 16)? Я говорю про це для того, щоб дружини охочіше корилися; адже для них в цьому (служінні), якщо тільки вони добродесні, полягає милостива нагорода; якщо ж вони нечесні, то тут же (ховається) покарання за проступок» [2, с.7].

Августин у своїх працях говорить про шлюб як про священне таїнство і вважає шлюбне розлучення винятковим випадком. Утім, безшлюбність він також ставить вище за шлюб, що відповідає естетичним поглядам як неоплатоників, так і християн. «Неодружений піклується про Господнє, як догодити Богові; а одружений піклується про мирське, як догодити дружині» [81].

Що стосується подружніх стосунків, то тут для Августина безперечним є авторитет апостола Павла, на якого Августин посилається в багатьох своїх працях. Один із сенсів шлюбу, на його думку, полягає не в статевому житті, а в красі людських відносин між чоловіком і жінкою. В трактаті «Про шлюб і похоть» Августин звертає особливу увагу на істотний естетичний аспект: шлюб

прекрасний дітьми, і сенс шлюбу – в дітонародженні: «З'єднання чоловіка і жінки для народження дітей – це природне благо шлюбу» [1].

Тертуліан, як і Ієроній та інші Отці Церкви, зазначали суттєву відмінність чоловіка та жінки щодо репродуктивної функції. Ця відмінність характеризує жінок як гріховних, тільки тому, що народилися жінками. Тертуліан вважав, що кожна жінка не може не відчувати в собі подібність до першопреступної Єви, оскільки, подібно до неї, вона народжує дітей в стражданнях, витримує ті ж самі муки та зазнає схожої залежності. Покарання, належне першій жінці, ніколи не припиняє впливати на усіх її нащадків, які, можуть вважатися співучасниками її провини.

Християнські богослови звертали увагу на необхідність боротися з демоном у тілі. Будь-які прояви сексуальності стають знаком нечистоти і сорому. Бажання жінки бути красивою не сприймається суспільством і засуджується.

Ранньохристиянський теолог Квінт Тертуліан у своїй праці «Про жіноче вбрання» писав: «Ти була, так би мовити, дверима для диявола, ти отримала від нього для нашої загибелі заборонений плід, ти перша обурилася проти Творця твого, ти спокусила того, на кого диявол не смів напасти, ти витерла в людині найкращі риси божества, нарешті виправленням твоєї провини коштувало життя самому Сину Божому; і після всього цього ти мрієш, ти смієш прикрашати всіляко ту шкіру, яка дана була тобі єдино для прикриття сорому». [176, с.118].

Отже, у ранньому Християнстві три основні ідеї, закладаються в основу системи контролю за життям статей. По-перше, життя чоловіка та жінки має здійснюватися в умовах шлюбу, що додає йому законності й навіть святенності. По-друге, навіть в умовах законного шлюбу слід дотримуватися помірності, стриманості, оскільки непомірність у парі веде до втрати благодаті. По-третє, шлюб має освячуватися Церквою.

Християнські вчення в основному відображали адаптовану грецьку мудрість. Особливий вплив мали вчення Аврелія Августина до XIII століття. Філософсько-естетичним поглядам на шлюб, сім'ю та роль жінки у суспільному житті

присвячені роботи Аврелія Августина «Про подружнє благо», «Про шлюб та похіть», «Про свободу волі», «Про град Божий» тощо. Питання відносин між чоловіком та жінкою розглядаються та осмислюються Августином протягом усього життя та по-різному тлумачаться у різні періоди.

Досліджуючи історію як цілеспрямований процес, у трактаті «Про Град Божий», що був написаний під впливом вражень від підкорення Рима, Августин визнає існування двох видів людської спільноти: «Град Земний», тобто державність, заснована на «самозакоханості, доведеній до зневажання Бога», і «Град Божий» — духовна спільність, заснована на «любові до Бога, доведеній до зневаги самого себе». [174].

Саме відношення тіла і духу є показовим для розуміння відмінності між мирськими й духовними інтересами та місцем жінки в них. Загалом Августин стверджує, що повинен бути порядок у громадських і домашніх інституціях, і такий порядок існує у керуванні батьком дружиною та дітьми.

У цій же праці Августин зачіпає одне з найважливіших питань естетики свого часу – співвідношення краси і порядку, взаємозв'язок між домашнім та громадським світом, а також про важливість встановлення відносин покори та взаєморозуміння в суспільстві. Будинок людини має бути початком або частинкою граду, а початок має певне відношення до свого кінця, частина - до цілого. Відтак домашній світ має відношення до світу громадського, тобто згода щодо наказів і покори між подружжями сприяє встановленню згоди щодо веління і покори між громадянами. [174]. Естетичні погляди Августина викладені в дусі античної філософії: прекрасно те, що пропорційно, те, чиї частини відповідні один одному і становлять загальну гармонію.

Августин у своїй праці висловлює суперечливі твердження щодо жінок і їх ролі. На його думку природні відмінності є не вадою, а закладеним природою фактом. Покликання жінки - допомога чоловікові, якому вона підпорядкована.

Як і платонівська доктрина статевої рівності, позиція богослова була амбівалентною. Августин не одноразово схиляється до духовної рівності, проте

вважає, що мета створення жінки є причиною її підпорядкування. Продовження роду є природною функцією жінки і спричиняє необхідність підкорятися чоловікові.

В результаті Августин приходять до твердого переконання, що такий громадський інститут, як шлюб, здатний забезпечити мир і порядок у суспільному житті. [174]. Більше того, шлюб має свою специфічну естетику, він є прекрасним, адже вбудовується в загальну гармонію Граду Божого.

Найважливішою рисою філософсько-естетичного вчення Августина є утвердження краси стосунків чоловіка і жінки в шлюбі. За його філософією - шлюб як естетичний феномен прекрасний продовженням роду. Крім того, шлюб прекрасний як «мала церква», як основа порядку і пропорційності. Вступаючи в шлюб, людина виявляється включеною в світову гармонію.

Мислителем, з яким пов'язують золоте століття схоластики, є Тома Аквінський. Його праці в частині сприйняття ролі жінки відображають ідеї Арістотеля, проте доповнюють їх божественною ієрархією. Оскільки жінка є частиною цілісної системи, то Тома Аквінський не міг оминати увагою статус жінки у суспільстві. Цей період характеризується поверненням до парадигми Арістотеля щодо природної ієрархії та встановленого й неоспорюваного факту статевої нерівності, яка передбачена самою природою. Крім того, теорія Арістотеля підкріплюється ідеями нерівності жінки та чоловіка перед Богом. Тома Аквінський визнає жінок пасивнішими, позаяк вони створені для підпорядкування чоловікові та продовження роду. Таку функцію жінки мислитель вважає природним порядком. Функції ж чоловіка більш значущі, адже в нього переважає розум.

Тома Аквінський у своїй праці «Сума теології» описує гріховність жінки як причину її нижчого становища: «Підпорядкованість і накладені обмеження були результатом гріха, але ж саме жінці після гріхопадіння було сказано: «Чоловік буде панувати над тобою» (Бут. 3, 16) ... де немає гріха, там немає і нерівності» .Але

жінка за своєю природою наділена меншою силою і гідністю, ніж чоловік, «оскільки те, що виробляє, перевершує те, з чого воно вироблене». [121, с.266].

Тома Аквінський стверджує «невдалість» жінки і одночасно і заперечує цей факт. «З точки зору своєї індивідуальної природи жінка недосконала і невдала ... якщо народжується жінка, то це пов'язано або з якоюсь вадою в активній силі або в матерії, або навіть з впливом чогось ззовні, на зразок того вологого південного вітру ... З іншого боку, в тому, що стосується людської природи в цілому, про жінку не можна говорити як про невдалу, оскільки вона є частиною природної інтенції, спрямованої на народження. Але саме загальна інтенція природи [первинним чином] обумовлюється Богом, Творцем всіх природ. Тому при створенні природи Бог створив не тільки чоловіка, а й жінку» [121].

Тома Аквінський не заперечував, що дух, який однаковий у чоловіка та жінки, вищий за статеву ідентичність, однак, посилаючись на нижчу мету жінки, мислитель все ж прирікає жінок на підпорядкування. Саме призначення жінки не дає змоги забезпечити духовну довершеність. Жінка за своєю природою схильна до гріха.

Тома Аквінський визнає необхідність існування двох статей і стверджує, що для душі статей не існує. На фізичному рівні чоловіки і жінки різні й представляють активне і пасивне начало, але на духовному рівні цей поділ не має сили, оскільки і чоловіки, і жінки діють у Христі. Але чоловіча стать благородніша за жіночу, і жінки не володіють досконалою мудрістю, а тому не можуть учити і повинні підпорядковуватися чоловіку. [121, с.67].

«Як сказав Філософ, чоловік і жінка, на відміну від інших тварин, живуть разом не тільки заради народження дітей, але також заради інших потреб життя, причому його і її обов'язки розподілені, проте головним є чоловік. Тому жінці якнайкраще личило бути створеною з чоловіка як зі свого початку» [121, с.67].

«Підпорядкованість буває подвійною. Перший її вид - це рабська [підпорядкованість], коли той, хто підпорядковує, використовує суб'єкт [підпорядкування] виключно заради власної вигоди, і цей вид підпорядкування

почався після гріха. Але є й інший вид підпорядкування, яке називають економічним або громадянським, за допомогою якого той, хто підпорядковує, використовує суб'єкт [підпорядкування] заради спільної ж вигоди і блага, і цей вид підпорядкування був і до гріха. Справді, хіба існував би в сімействі лад, якби ним не керував наймудріший? Тому, за своєю природою жінка підпорядкована чоловікові, підпорядкуванням останнього виду, оскільки в чоловікові більше розважливості». [121, с.67].

Апостол Павло, Аврелій Августин, Тома Аквінський певним чином поділяли думку щодо рівності духу між чоловіком та жінкою та рівності перед Богом. У Середні віки до доби Ренесансу існував культ Діви Марії, образ ідеальної діви матері, проте в реальному житті жінки сприймалися як нечисті, схильні до гріхопадіння, особливо на тлі ідеального образу Діви Марії. Християнська ідея статевої рівності фактично не була реалізована на практиці та не сприймалася суспільством.

Християнські богослови загалом не піддавали сумніву факт нижчого становища жінок та необхідності підкорення та послухання зі сторони жінки.

Доба Відродження характеризувалася змінами у ставленні до жінок в Європейському суспільстві. Насамперед зростає значення освіти, і це стосується й жінок. Хоча доступ до освіти для жінок був обмеженим порівняно з чоловіками, але правлячий клас починає цінувати освічених жінок. Жінки стають частішими об'єктами мистецтва та літератури, а також активними учасницями творчого процесу. Материнство набуває особливого значення, ідеалізується у мистецтві та літературі. Однак однією з основних ролей жінок все ще було материнство та домогосподарство. Жінки отримали можливість брати участь у суспільних заходах, включаючи вечори та обіди, де обговорювалися різноманітні теми. Шлюб був важливим суспільним інститутом, але вдови часто користувалися певною незалежністю та контролем за власними фінансами. Водночас жінкам заборонялось брати активну участь у політичних справах.

Загалом ставлення до жінок у добу Відродження варіювалося залежно від соціального статусу, регіону та інших факторів. Цей період позначений певним прогресом у визнанні значущості жінок у різних сферах суспільства.

Початок XVII століття характеризується відходом від виключно теологічних міркувань та утвердженням саме індивіда як об'єкта пізнання, спостереження та аналізу. Пріоритетне пізнання людини як індивіда стає характерною особливістю кінця епохи середньовічних теорій та ознакою соціальних теорій доби модерну.

Важливою працею цієї епохи є «Левіафан» Томаса Гоббса. Мислитель відстоює патріархальну теорію, проте акцентує увагу на походженні договору, який створює громадянські свободи, громадянське суспільство та заперечує природне домінування чоловіка над жінкою. Детально це питання розглядається у розділі «Про батьківську та деспотичну владу» [14].

Томас Гоббс аналізує ставлення до жінок та різницю між чоловіком та жінкою крізь призму встановлення панування як політичного, так і батьківського. На його думку, панування може бути досягнуте двома способами: шляхом народження і шляхом завоювання. Право панування на основі народження є правом батька керувати своїми дітьми і така влада батьківською» [14,с.207-208].

Право не створюється фактом народження. Він заперечував можливість панування батька над своїми дітьми тільки на тій підставі, що він народив їх. Це право виникає із згоди дітей. «Бо для народження Бог призначив чоловікові помічника, і завжди є двоє, що однаковою мірою є батьками. Якби зверхність над дітьми зумовлював акт народження, то вона належала б обом рівною мірою і діти мали б однаково коритися обом, а це неможливо, оскільки ніхто не може підлягати двом панам» [14, с.208]. Таким чином автор нагадує, що факт народження передбачає участь двох статей.

Томас Гоббс наголошує, що деякі приписували право вимагати покори лише чоловікові як вищій статі, і вони в цьому помилялися. «А якщо деякі залишали це право лише за чоловіком, як за вищою статтю, то вони в цьому помилялися. Адже відмінність у силі і розсудливості між чоловіком і жінкою не завжди є

настільки виразною, щоб це право могло бути встановлене без війни. В державах цю суперечку вирішують цивільні закони, і здебільшого (якщо не завжди) рішення виносяться на користь батька, оскільки більшість держав було організовано батьками, а не матерями родин» [14, с.209].

Томас Гоббс пише про чистий, природний стан, де немає ні законів про шлюб, ні законів, що стосуються виховання дітей, а є лише природні закони і природна схильність один до одного і до дітей. У цьому стані питання про владу над дітьми батьки або регулюють між собою договором, або зовсім не регулюють. «Якщо вони укладають із цього приводу договір, то право дістається тому, хто вказаний в договорі. ...За відсутності договору влада над дітьми повинна належати матері. ... Насправді, в чистому, природному стані, де немає законів про шлюб, не можна взнати, хто є батьком, якщо немає відповідної заяви матері; тому право панування над дітьми залежить від її волі і, отже, є її правом» [14, с.209].

Гоббс є прихильником теорії, що шлюб є виключно політичним, а не природним правом. Він вважає, що шлюбні відносини регулюються договором, а не природою, оскільки це вільний вибір двох сторін.

Автор стверджує: «Якщо дитя перший час знаходиться у владі матері, то вона може або годувати його, або підкинути, а якщо вона його годує, воно зобов'язане своїм життям матері і тому зобов'язане їй покорою більше, ніж будь-кому іншому, і відповідно, їй належить панування над ним. Якщо ж мати підкидає свого дитяти, а інша його знаходить і годує, то панування належить тому, хто його годує, бо дитя зобов'язане покорятися тому, хто зберіг йому життя. Насправді, оскільки збереження життя є тією метою, ради якої одна людина стає підданою іншого, то представляється, що всяка людина обіцяє покору тому, в чий владі врятувати чи знищити її» [14, с.209].

Гоббс доходить висновку, що природне політичне право – це материнське право. Однак, він стверджував, що таке право швидкоплинне і на зміну йому приходять патріархальна сім'я.

У XVII столітті в Англії домінує патріархальна концепція, Томас Гоббс однозначно є її прихильником. Однак, він заперечував ідею абсолютної батьківської влади та відстоював договірні відносини у сімейному житті. Патріархальний лад Томас Гоббс висвітлює як суспільну необхідність, а не як природний порядок речей.

Також важливо звернути увагу на працю Роберта Філмера, англійського політичного філософа, «Патріарх або природна влада королів». Вона набула популярності у зв'язку з тим, що була піддана жорсткій критиці Джоном Локком. Р. Філмер – один із тих авторів, який відстоював ідею патріархального походження держави. Він обґрунтовував абсолютну королівську владу як патріархальне панування батька над дітьми. Р. Філмер критикував суспільний договір, стверджуючи, що не може уявити собі місце і час, коли б усе людство на Землі зібралось і вирішило, по яких політичних принципах будуватиме своє майбутнє життя. Також він відкидає ідею участі жінок у політичному житті та часто посилається на книгу Буття, зокрема щодо панування Адама над Євою [172].

Р. Філмер вважав монархію абсолютно закономірною, природною і логічною формою правління. Свої доводи він будував на тому, що перше правління в особі Адама було монархічним, тобто Бог благословив Адама на правління дружиною і всім тим, що їй належить. Р. Філмер стверджує, що все розчиняється в одних стосунках – батька і дітей. Чи дружина, чи то слуги – всі вони батьку є дітьми, яких він має любити і яких опікати. Р. Філмер фактично запропонував абсолютно новаторську модель «патріархії» [172].

Джон Локк підтримуючи ідеї патріархату, піддає критиці божественне встановлення верховенства чоловіка. Він вважає, що влада надана чоловікові не Богом, а скоріше містить звичаєвий характер. Джон Локк оспорював твердження Роберта Філмера про те, що «люди не мають природної свободи» та що «вони народжуються підвладні своїм батькам» [25, с.25].

Просвітитель вважає, що суспільний лад не має божественного начала та є наслідком історичного начала. Гендерна нерівність не заснована Богом, а створена людьми.

Джон Локк спирається на уявлення античних філософів про суть «жіночої природи» та схиляється до традиційних переконань. Як і античні філософи, він ставить ті ж основні питання: природне призначення жінки, її роль і місце у суспільстві. Проте на відповідні переконання філософа цієї епохи наклали свій відбиток два важливих явища: зміна реального становища жінки у суспільстві та поява філософсько-ліберальних переконань. Дана епоха характеризувалася певним звеличенням жінок та зростанням їх впливу.

Джон Локк вказував у своїх працях на те, що жінка не рабиня чоловіка, а особа, виступав проти деспотичної влади чоловіка по відношенні щодо дружини. Водночас мислитель не ототожнює свободу жінки та свободу чоловіка. Жіночу свободу він визнає як так звану таємну могутність у суспільстві, а чоловіча свобода – це політична свобода кожного громадянина.

Джон Локк у своїй праці «Два трактати про правління», оспорюючи монархічну владу чоловіка над жінкою, надану божественним правом пише: «Наскільки я розумію, Бог в цьому тексті не дає ніякої влади Адаму над Свою чи чоловікам над дружинами, а лише передбачає, яка буде участь дружини, як він своїм провидінням постановить, щоб вона підпорядковувалася своєму чоловікові і, як ми і бачимо, закони людей влаштували це саме таким чином, і, повинен визнати, для цього є підстави в природі» [25]. Отже, мислитель відстоював патріархальні ідеї на підставі природного права.

Просвітителі Джон Локк і Жан-Жак Руссо висловлювали прогресивні ідеї про право жінки на володіння власністю, про право жінок на працю та право укладати договори.

Підпорядкування жінки та наявність у чоловіків політичної влади пояснювалися Джоном Локком наявністю договору між вільно народженими

індивідами. Саме індивідуальний вибір, а не божественна воля є основним чинником підпорядкованого становища жінки у суспільстві.

Джон Локк намагався пояснити розбіжність між рівністю людей і нерівністю статей. Нерівність статей він відносив до природної нерівності, встановленої природою, а не суспільством. І саме тому воно не вступає у суперечність з політичною рівністю.

Відповідно до поглядів Жан-Жака Руссо, джерелом гендерної асиметрії є сама природа людини як біологічної істоти. Існує чітка дихотомія жіночого і чоловічого начал, і вона непереборна. Соціальна рівність статей, на його думку, є серйозною небезпекою громадській доброчинності.

Хоча Руссо певною мірою дотримувався поглядів щодо рівності прав людини, проте говорив про відмінність чоловіка та жінки як біологічних істот, що породжує необхідність різного виховання для хлопчиків та дівчаток. Підпорядкування жінки чоловікові, на думку мислителя, повинна бути вихована з дитинства. Покора не є набутою з народження, проте є органічною для жінки, саме тому, має набуватися в процесі дорослішання з допомогою виховання.

Руссо наповнив новими аргументами концепцію біодетермінізму. Причина принципової відмінності чоловічої і жіночої суб'єктивності – надлишкова жіноча чуттєвість, яка повністю визначається інстинктом. Мислитель вважав, що у житті чоловіка і жінки інстинкт відіграє не однакову роль: «У найближчих наслідках статевої відмінності немає жодної рівності між статями. Самець буває самцем лише у певні моменти; самка залишається самкою все життя або, принаймні, всю свою молодість; їй все невпинно нагадує про її стать, і щоб добре виконувати свої функції, їй потрібна і відповідна її організація. Їй потрібна обережність під час вагітності; потрібен спокій під час пологів; потрібне тихе та сидяче життя, щоб годувати своїх дітей; потрібне терпіння і лагідність, щоб виховувати їх, потрібні запопадливість і прихильність, щоб ні перед чим не відступати; вона слугує зв'язком між дітьми та батьком їх, вона одна змушує його любити їх і дає йому можливість із впевненістю називати їх своїми. Скільки ніжності та турбот

потрібно їй для підтримки всього сімейства в єднанні! І нарешті, все це має бути для неї не однією з чеснот, а природним прагненням, без якого рід людський скоро згас би» [149].

Тому теорія «природного» жіночого виховання будується у Руссо як концепція наглядного виховання, основними умовами якого є: домашня освіта, скорочення до мінімуму контактів із зовнішнім світом, підготовка дівчини до майбутнього материнства. Фактично жінка не має права приймати самостійні рішення без батька чи чоловіка, забезпечується так зване «безперервне виховання», спочатку дівчину опікає батько, потім чоловік. Вся освіта жінки повинна відбуватися, з огляду на її майбутнє ставлення до чоловіка. Догоджати, бути корисною, перетворити себе на кохану і шанобливу, щоб навчити дітей, поки вони маленькі, як турбуватися про них, коли вони виростуть, давати їм поради, утішати їх і робити їх життя приємнішим і солодшим – такі обов'язки жінки у всі часи, і саме їм вони повинні вчитися починаючи з раннього дитинства. Саме ці ідеї виховання Жан-Жак Руссо описує у праці «Еміль чи Про виховання».

Практичні рекомендації Руссо для виховання жінок, переконливо свідчать, як можна досягти тих якостей, які приписують жіночій “природі”. Від дівчинки вимагається повна відмова від власних відчуттів самоствердження: протесту, гніву, печалі, люті. Руссо показує, як цього можна досягти: потрібно спочатку привчити їх до примусу, щоб потім із цього “звичного примусу” виходить покірливість, а вона, в свою чергу, перетворюється на “м'якість” – першу і головну якість жінки. Підкорення і вірність, якими жінка зобов'язана перед чоловіком, ніжність і турботливість, якими вона зобов'язана перед дітьми, є настільки природними і наочними наслідками її становища, що вона не може не відгукнутися на внутрішнє почуття, яке керує нею, або відмовитися від свого обов'язку, якщо не зовсім ще зіпсовані її природні схильності.

Я не безумовно засуджую вимогу, щоб жінка обмежувалася одними заняттями своєї статі і щоб її залишали в глибокому невігластві щодо решти; але для цього потрібні були б зовсім прості, зовсім не зіпсовані суспільні звичаї або

дуже відокремлений спосіб життя. А у великих містах і серед зіпсованих чоловіків таку жінку надто легко було б звабити; її чеснота часто залежала тільки від випадковості: у наш філософський вік їй потрібна чеснота випробувана; треба, щоб вона заздалегідь знала і те, що можуть їй сказати, і те, що вона має про це подумати.

Підпорядкована судженню чоловіків, вона повинна заслужити їхню повагу; особливо вона має домогтися її від свого чоловіка; вона повинна не тільки вселяти йому любов до її особистості, а й заслужити від нього схвалення своєї поведінки; вона повинна виправдати перед суспільством зроблений ним вибір і прикрасити чоловіка честю, яку віддають жінці [35].

Таким чином, Руссо закладає ті межі, які через сто п'ятдесят років З. Фрейд визначить у психіці своїх пацієнток як специфічні особливості «жіночого»: пасивність, мазохізм, дефіцит «Понад-я», «темний континент» жіночої сексуальності тощо. Тобто все те, що нині сприймається швидше як ознаки фундаментального порушення, яке перешкоджає розвитку самостійного буття жінки як особистості.

Руссо однозначно визначав права жінки як людини, проте не визнавав права особистості та індивіда, який може вирішувати свою долю та самостійно планувати своє життя. Основа диференціації статей полягає у досягненні “загальної мети природи” – продовженні роду. Слабка, пасивна й несмілива за своєю конституцією жінка в пошуках засобів існування свого та своїх дітей є повністю відданою чоловічій волі, його ставленню до неї. Щоб компенсувати свою слабкість, жінка повинна намагатися сподобатися чоловікові, який стане її господарем, і зробити для нього життя в домі приємним. Її життя, щастя й добробут залежать від того, чи вдасться їй сподобатися чоловікові та вгадати його бажання.

Та основною ідеєю Руссо було те, що внаслідок «правильного виховання» така поведінка жінки буде здаватися їй не порушенням її прав та приниженням у суспільному житті, а природним явищем та досягненням мети, задля якої вона

створена. В цей час формується світ світського життя, цариною якої є чоловіки. Саме чоловіки вивчають науки, які можуть стати у пригоді для отримання заробітку. Жінка не потребує таких знань, оскільки веде домашнє господарство, і саме ця сфера є в її віданні.

Мислитель схиляється до необхідності надання жінці готових рішень у різних сферах життя, які забезпечують для неї чоловіки (батько, брат, чоловік). Таку необхідність Руссо пояснює браком раціональних здібностей жінки. Однак фактично вона не може знаходити готових рішень в результаті свідомого ненадання їй необхідних знань та уникнення вивчення певних дисциплін, які б сформували самостійність мислення та прийняття рішень. Такий підхід до виховання міг застосовуватися лише щодо чоловіків. Жінки ж мають були бути навчені покорі, підпорядкуванню та сприйняттю думки чоловіка як єдино правильної, такої, що не підлягає сумніву чи оспорюванню. Основною метою жінки вважалося дітонародження, продовження роду. Саме ці статеві відмінності породжували необхідність у такому вихованні.

Саме таке психологічне приниження жінки та штучне створення прирученої, зручної істоти призводить до відсутності будь-якої індивідуальності у жінок, розуміння власного «я» та аналізу власних дій та вчинків.

Ж.-Ж. Руссо мав суттєвий вплив на Імануїла Канта в розумінні відмінності статей. Кант, як і Руссо, розглядаючи проблеми людини, під людиною розумів саме чоловіка. Наявністю статевих особливостей характеризуються саме жінки, та саму стать він визначав через жінку. Варто відзначити, що, незважаючи на здійснення «кооперніканського перевороту» в розумінні філософії, істини та пізнання, мислитель не був оригінальним для свого часу у визначенні проблем статі.

Однак Кант, на відміну від Руссо, характеризує відмінності між жіночою та чоловічою суб'єктивностями не особливостями жіночої чуттєвості, а відмінністю інтелектуальних позицій, тобто способом, яким чоловіки і жінки використовують свій розум.

Кант характеризував особу крізь призму розуму. Він зазначав, що в людині був закладений зародок розуму, через який, якщо цей зародок розвивається, людина призначається для суспільства. В організацію жінки природа передбачливо вклала більше мистецтва, ніж в організацію чоловіка, оскільки природа наділила чоловіка більшими силами, ніж жінку, щоб звести їх для тілесного поєднання і поєднати їх як розумних істот заради її головної мети - продовження роду [6, с.66].

І саме у зв'язку з необхідністю захисту слабшій особі, такій як жінка, мати захист сильнішої особи, такої як чоловік, пов'язаний принцип підпорядкування жінки чоловікові [6, с.353].

Саме тому вважалось нераціональним надавати жінкам владу в політичному та суспільному житті. Хоча мислитель не є однозначним у твердженнях, як саме створилась фактична нерівність між жінками і чоловіками – природою чи суспільством.

З одного боку, Кант відстоює думку про те, що природу (біологічної) рівності статей та соціальну нерівність внаслідок свідомого вибору жінки задля спільного добробуту в домогосподарстві. Та з іншого боку, нерівність, сформована природою, визначає специфіку жіночої природи, як такої, що не відповідає рівному розподілу влади.

Такі уявлення про відмінності статей та гендерну сегрегацію в результаті якої жінки відповідали за домашню роботу, а соціальні, економічні та політичні відносини стали сферою діяльності чоловіків, панували і в наступні століття. Та й у сучасному світі такі стереотипи повністю не викорінені.

Однак, філософія німецького романтизму піддавала осуду тогочасну ідеологію. Романтики висловлювали ідеї справедливості та рівності, а поняття «природної людини» не сприймали, позаяк вважали що людська особистість повинна бути звільнена від умовностей, створених суспільством. Так звана боротьба за права жінок та їх місце у суспільстві значною мірою була зумовлена

участю жінок у літературних та філософських проєктах. Жінки почали висловлювати ідеї рівності та неприпустимості підпорядкованої ролі жінки.

Єнський гурток німецьких романтиків, до якого входили Фрідріх і Август Шлегелі, Тік, Новаліс, Шлермаєр, Шеллінг, активно відстоював таку ідею просвітництва як всебічний розвиток усіх потенцій кожного індивіда. Для них неприйнятним було ототожнення жіночності, природи та домогосподарства. Вони не порушували питання статусу жінок у політиці чи у громадському житті, проте не погоджувалися з думкою, що саме людська природа спричиняє відсутність певного розвитку для жінок. Романтики дотримувалися точки зору, що саме самоосвіта є рушійною силою розвитку людини і не може залежати від статевої належності. Вони розвивали ідеї свободи, в тому числі свободи виходити за рамки чоловічих чи жіночих цінностей задля спільної мети. Потенціал людського розвитку не може обмежуватися статтю, це суперечить ідеям свободи. Такі погляди кидали виклик вірі у незмінну статеву природу.

Загалом твердження романтиків щодо рівності статей були радикальними для свого часу. Зокрема, підпорядкування жінки чоловікові, присвячення жінки себе виключно сім'ї та чоловікові, існування заради інших романтики вважали не чесною, а «абсолютним браком характеру».

Водночас не можна сказати, що романтики не визнавали жіночу природу. Навпаки, вони погоджувалися, що жінки мають особливі ментальні та емоційні характеристики, які проте, не є елементом підпорядкування жінки чоловікові. Ці особливості не свідчать про дефектність чи відсутність розуму. Навпаки, особливі жіночі риси - не ознаки встановлення гендерних ролей, а особливості, які сприяють самовираженню жінок. Таким чином, можна зробити висновок про те, що німецькі романтики відстоювали ідеї гендерної рівності.

Єнський гурток німецьких романтиків виник на хвилі високого духовного піднесення, викликаного Великою Французькою революцією, пробудженими нею великими сподіваннями. “То був чудовий час, – згадував пізніше Шеллінг. – Людський дух був розкутий, вважав себе вправі протиставляти всьому існуючому

свою дійсну свободу й запитувати не про те, що є, а про те, що можливо”. Гегель називав цей час “сходом сонця”. “Всі мислячі люди, – писав він у “Філософії історії” - святкували цю епоху. В той час панував піднесений, зворушливий настрій, світ був охоплений ентузіазмом, як нібито тільки тепер настало справжнє примирення божественного зі світом” [16].

Також важливо звернути увагу на дихотомію чоловічого/жіночого та публічного/приватного у гегелівській філософії права. Проблема сім’ї та сімейних відносин була розкрита у «Філософії права» одному з найбільш відомих творів. Ідеї, сформульовані у цій роботі актуальні й нині. Гегель одним із перших глибоко і всебічно розкрив складну діалектику розвитку сім’ї, суспільства та держави. Сім’я, на його думку, має будуватися на засадах християнської релігії, моралі, поваги та любові. Суспільство та держава повинні бути зацікавленими у створенні міцної сім’ї, яка активно функціонуватиме і виступатиме важливим чинником прогресивного розвитку [16, с.154].

Також німецький філософ обґрунтував думки щодо місця жінки та чоловіка у суспільстві та їх ролі у сім’ї. Чоловік є духовним, самостійним і вільним, що своїм мисленням і волею досягає кінцевої мети. Жінка являє собою духовне - як знання і волю субстанціонального у формі конкретної одиничності і почуттів. [16, с.159] Тобто, за Гегелем чоловік – сильний і активний, а жінка - пасивна. Активність чоловіка проявляється передусім у галузі науки і взагалі у боротьбі, праці, у відносинах із зовнішнім світом і із самим собою.

Гегель вважав жінок представницями природи, а чоловіків - представниками розуму. Перевага чоловіка над жінкою полягає і в тому, що чоловік володіє більшим інтелектуальним потенціалом. Жінки отримують знання більше із життя, в галузі мислення вони не досягають великих успіхів. Жодна жінка не створила великих творів мистецтва. Жінки можуть бути освіченими, але для вищих наук, філософії та деяких творів мистецтва, які вимагають всезагального, вони не створені. Жінки можуть володіти уявленням, смаком, вишуканістю, але ідеальним вони не володіють [16, с.216].

Саме тому жінкам відводиться роль, яка обмежується сім'єю, а чоловікам участь у житті зовнішнього світу. Таким чином, визнається панівна роль чоловіків у суспільстві.

Надалі авторка хоче зупинитися на радянському період, який у розвитку ідеї протидії дискримінації характеризується працями ідеологів пролетарського жіночого руху Н. Крупської [53], О. Пілацької [113], К. Самойлової [120]. Суттєвий внесок у розвиток шлюбно-сімейного права зробив М. Гордон [15]. Проте ці праці не приділили належної уваги питанням рівноправ'я.

Як зазначає С. Петреченко, «в епоху СРСР офіційно визнавався паритет прав жінок та чоловіків, проте метою такої рівності було досягнення соціалістичних цілей у сфері виробництва. Склалась ситуація, коли сімейні права жінок обмежувались трудовими». [82, с.122] Вчена звертає увагу на те, що «де-юре в радянському суспільстві був закріплений принцип рівності прав жінок та чоловіків, проте де-факто особисті права жінок, в основному сімейні, значно обмежувалися через популярну тоді комуністичну ідеологію». [82, с.122]

Радянська ідеологія призвела до знеособлення людини, у тому числі до «стирання грані» між чоловіком та жінкою. Закріплювалася лише формальна рівність. В наслідок цього у суспільній свідомості склався стереотип щодо декларативності, нежиттєздатності будь-яких положень законодавства про рівність прав жінок і чоловіків, а віра у можливість існування гендерної рівності де-факто була втрачена. [76, с.84-85]

Також питанням рівноправ'я чоловіків і жінок в радянському суспільстві та державному управлінні приділяли увагу такі вчені, як М. Данченко [18], М. Кирилова [45] та ін.

Щодо захисту прав громадян окремої країни слід зазначити: саме національне законодавство може враховувати всі особливості соціальних відносин у країні та появу категорій осіб, які потребують особливого захисту.

Гендерне законодавство України складається з міжнародних нормативно-правових актів, ратифікованих Верховною Радою України, і національного

законодавства, прийнятого на підставі міжнародних норм. Та задля розуміння становлення протидії дискримінації в Україні потрібно детально зупинитися на періоді формування національного законодавства починаючи з Дня незалежності України.

Питання протидії дискримінації досліджувалися такими вченими, як М. Богачевська-Хом'як М. Буроменський, Л. Кормич, Н. Лавриненко, К. Левченко, Т. Мельник, Н. Оніщенко, О. Руднева, С. Павличко, С. Хрисанова, Л. Чубар.

Питанням гендерної рівності в Україні присвячені збірники наукових статей: «Гендерний паритет в умовах розвитку сучасного українського суспільства» [12], «Гендерна розвиток в Україні: реалії та перспективи» [11], «Жінки в політиці: міжнародний досвід для України» [37] тощо.

Також слід відзначити дисертаційні дослідження А. В. Слатвицької, «Міжнародний захист економічних прав жінок» [126] та К. І. Чижмарь «Міжнародні стандарти рівноправ'я та захисту прав жінок та практика України» [143], О. Р. Дашковської «Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності: загально-теоретичний аналіз» [21].

Аналізуючи національне законодавство у сфері протидії дискримінації жінок у період після проголошення незалежності, слід зазначити, що, хоча частина міжнародних документів, зокрема Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, була підписана та ратифікована Українською РСР у 1980 р., проте декларування політики захисту прав жінок на державному рівні було відсутнє, як і відсутня самоідентифікація жіночого руху. Фактично гендерна політика та гендерна рівність не відображалися у законодавчих актах та не мали місця у національному законодавстві.

У 1995 р. у Китаї відбулася IV Всесвітня конференція ООН у справах жінок, яка стала непересічною подією для України та українських жіночих громадських організацій. Прийняті на ній документи стали важливими віхами у становленні.

Особливістю Пекінської декларації, прийнятої на 16-му пленарному засіданні 15 вересня 1995 р. [79] є те, що документ визначає категорії жінок, які

вимагають особливого захисту, зокрема жінки, які проживають у сільській місцевості, жінки з інвалідністю, жінки-роми.

Важливість міжнародно-правового регулювання гендерних відносин зумовлена тим, що саме на підставі пактів і конвенцій приймаються правила і рекомендації щодо практичного застосування закріплених міжнародними документами норм.

Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка була ратифікована Україною покладає на держави-сторони зобов'язання подавати Генеральному секретареві ООН для розгляду Комітетом доповідь про законодавчі, судові, адміністративні або інші заходи, вжиті для виконання положень Конвенції, та про прогрес, досягнутий у цьому напрямі (ст. 18 Конвенції).

Таким чином, можна прослідкувати прогрес у цьому питанні, оскільки ст. 2 Конвенції зобов'язує сторони включити принцип рівності жінок і чоловіків у свої конституції та забезпечити практичну реалізацію принципу шляхом ухвалення відповідного законодавства.

Рівні права є однією з ознак правової держави. Держава зобов'язана забезпечувати дотримання прав людини, передбачених міжнародним правом.

Відповідно Конституції України ст.24 громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом. Не може бути привілеїв чи обмежень за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками. Рівність прав жінки і чоловіка забезпечується: наданням жінкам рівних із чоловіками можливостей у громадсько-політичній і культурній діяльності, у здобутті освіти і професійній підготовці, у праці та винагороді за неї; спеціальними заходами щодо охорони праці і здоров'я жінок, встановленням пенсійних пільг; створенням умов, які дають жінкам можливість поєднувати працю з материнством; правовим захистом, матеріальною і моральною

підтримкою материнства і дитинства, включаючи надання оплачуваних відпусток та інших пільг вагітним жінкам і матерям. [50]

Забезпечення ефективної державної політики у сфері протидії дискримінації важливим є створення ефективної вертикалі органів виконавчої влади, до повноважень яких належать питання протидії дискримінації та забезпечення гендерної рівності. У 1996 р. створено Міністерство України у справах сім'ї, молоді та спорту до відання якого було додано і питання подолання гендерної нерівності. Проте воно не стало тим ефективним національним механізмом, якого вимагала Пекінська декларація.

Проте можна стверджувати про започаткування національного механізму забезпечення гендерної рівності. У вересні 2000 р. Президент України на саміті підписав Декларацію Тисячоліття ООН, яка виражає рішучість країн учасниць повністю поважати і підтримувати Загальну декларацію прав людини, домагатися повного захисту і заохочення громадянських, політичних, економічних, соціальних і культурних прав для всіх; зміцнювати потенціал всіх країн для втілення в життя принципів і практики демократії і поваги прав людини, включаючи права меншин; вести боротьбу з усіма формами насильства щодо жінок і здійснювати Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок.

Протягом 1999-2000 рр. у рамках Програми рівних можливостей Програми розвитку ООН в Україні науковцями та представниками громадських організацій була здійснена гендерна експертиза окремих галузей українського законодавства: трудового, міжнародного, конституційного, соціального тощо. Питання гендерного регулювання досліджували такі вчені, як Н. Болотіна, В. Бутенко, В. Буроменський, Т. Дідич, П. Корнієнко, Н. Пархоменко, Т. Мельник, К. Левченко, А. Олійник, Н. Оніщенко, З. Ромовська та інші.

У період до 2005 року законодавча база незалежної України не містила норм щодо протидії дискримінації. У 2001 р. був підписаний Указ Президента України

«Про підвищення соціального статусу жінок в Україні». Однак цей нормативний документ мав виключно декларативний характер.

Лише у 2005 р. почали відбуватися якісні зміни у ставленні держави до проблематики протидії дискримінації загалом. У 2005 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (від 08.09.2005 року № 2866-IV), який значною мірою адаптував положення Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, декларації, інших міжнародних зобов'язань України визначає основні принципи державної політики щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків, механізми забезпечення рівності таких прав, зокрема у сферах здобуття освіти, роботи в органах місцевого самоврядування, державної служби, отриманні винагороди за працю, відносинах із роботодавцями, соціальній сфері тощо. Передбачена також відповідальність суб'єктів права за порушення законодавства про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків.

Аналізуючи наступні роки становлення гендерної рівності в Україні, слід відзначити надзвичайно важливий та всеосяжний міжнародний документ - Конвенцію Ради Європи щодо запобігання та боротьби з насильством щодо жінок та насильством у сім'ї (Стамбульську конвенцію) [49]. Підписання державою Конвенції є індикатором боротьби з дискримінацією в країні. Україна веде політику боротьби з дискримінацією, і в 2011 р. підписала Стамбульську конвенцію, а також взяла на себе зобов'язання щодо її ратифікації. Проте ратифікований Верховною Радою України цей документ був лише через 11 років - 20 червня 2022 р. та набрав чинності для України 1 листопада 2022 року.

Відповідно до дослідження проведеного Радою Європи [115], саме насильство проти жінок є критичним показником того, як жінки сприймаються суспільством. У дослідженні проаналізовано законодавство щодо фактів про поширеність насильства, наявність законів, що карають насильство щодо жінок, зокрема, наскільки ефективно ці закони впроваджуються.

У період 2010-2013 роки з'явилися перші резонансні позови до суду через дискримінацію за ознакою статі. В 2012 році був прийнятий Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» від 06.09.2012 № 5207-VI, який визначає організаційно-правові засади запобігання та протидії дискримінації з метою забезпечення рівних можливостей щодо реалізації прав і свобод людини та громадянина. Хоча, важливо згадати, що багато суттєвих змін були внесені у цей закон у 2014 році відповідно до Закону України «Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо запобігання та протидії дискримінації» від 13.05.2014 № 1263-VII.

Саме період 2014 -2017 рр. в Україні характеризується ширшою обізнаністю населення про гендерну проблематику, глибшим зацікавленням питаннями рівності, розвитком окремих галузей і підгалузей, глибшим переконанням на рівнях прийняття рішень у необхідності інтегрувати принцип рівних прав та можливостей жінок і чоловіків в усі напрями і на всіх рівнях діяльності суспільства.

16 вересня 2014 р. Україною синхронно з Європейським Парламентом було ратифіковано Угоду про асоціацію з ЄС. Європейська інтеграція України передбачає гармонізацію вітчизняного законодавства з метою досягнення на практиці високих європейських стандартів регулювання, серед іншого, гендерних відносин.

В Угоді про асоціацію «Україна – ЄС» (Додаток XI до Глави 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей») йдеться про 6 директив, що стосуються недискримінації та забезпечення рівності.

Цілі саме цих директив, відібраних авторами Угоди Україна ЄС як першочергові для забезпечення гендерної рівності в Україні, та для урівняння становища і ставлення до жінок і до чоловіків в Україні порівняно з відповідними становищем та ставленням у країнах ЄС, у сумі передбачають: дати можливість працюючим поєднати сімейне життя з професійним, уладнати ситуацію

працюючих вагітних та матерів-годувальниць груддю, створити систему соціального забезпечення з урахуванням принципу рівності статей, і для всіх працюючих, включно самозайнятих, працюючих пенсіонерів, запровадити принцип гендерно рівного ставлення у доступі до товарів та послуг, у сфері ЗМІ, рекламі й освіті. Фактично, це сфери першочергових нерівностей за ознакою статі, які вбачають наші європейські партнери і які мають бути першочергово подолані [125, с.8].

Саме цей період характеризувався прийняттям Національної стратегії прав людини, яка визнає наявність проблеми нерівності прав та можливостей жінок і чоловіків в Україні, що зумовлює необхідність продовження активної та комплексної роботи щодо розв'язання проблем гендерної дискримінації та забезпечення реальної гендерної рівності [100]. На виконання даної Стратегії був прийнятий План заходів з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року [98]. Також у 2015 р. був затверджений Національний план дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2020 року [99], у 2017 р. схвалена Концепція Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року [107], метою якої є впровадження європейських стандартів рівності. Це означає, що рівність повинна проявлятися як у захисті порушених прав, так і в реалізації передбачених законом прав в органах влади, як на місцевому рівні, так і в центральних органах державної влади. Така рівність відсутня не лише в Україні, а й інших демократичних країнах. Проте в Україні рівень представлення жінок у політиці та органах влади значно нижчий, ніж у європейських країнах та США, про що йшла мова на III Міжнародному бізнес-форумі «БізнесWOMAN 2019» [186].

Свідченням того, що для України питання гендерної рівності важливе і актуальне, є прийняття Закону України «Про запобігання та протидію домашньому насильству» від 07.12.2017 № 2229-VIII. Адже проблема домашнього насильства є однією з латентних і вимагає не тільки прийняття

відповідних нормативних актів, а й проведення роз'яснювальної роботи з населенням, зокрема щодо захист з метою застосування превентивних заходів.

Рівень правового регулювання у сфері захисту від дискримінації жінок, у тому числі, певних категорій, європейських країни дає підстави запозичити їх досвід та адаптувати національне законодавство.

Найбільш оптимальнішим методом удосконалення законодавства та моніторингу його виконання є обмін досвідом. Саме з такою метою було створена платформа гендерної рівності «Партнерство Біарріц».

Консультативна рада з питань гендерної рівності була створена Прем'єр-міністром Канади Джастіном Трюдо під час головування Канади у «Великій сімці» у 2018 році. До складу Ради 2019 р. входять 35 членів, серед них представники міжнародних організацій, представники громадських організацій, приватних компаній, влади, журналісти та митці.

Цей документ закликає лідерів "Великої сімки" та інших країн взяти на себе зобов'язання через «Партнерство Біарріц» прийняти та впровадити прогресивні законодавчі рамки щодо гендерної рівності, спираючись на його рекомендації у таких сферах:

- 1) припинення гендерного-обумовленого насильства
- 2) забезпечення чесної та якісної освіти й охорони здоров'я
- 3) сприяння економічному зміцненню жінок
- 4) забезпечення повної рівності між чоловіками та жінками у державній політиці.

Як зазначено у Звіті Консультативної ради, понад 2,5 мільярда дівчат та жінок у всьому світі по-різному потерпають від дискримінаційних законів та відсутності правового захисту. Зважаючи на численні виклики в світі, з якими ще стикаються дівчата та жінки, Звіт Консультативної ради не має за мету запропонувати вичерпний аналіз законів, що забезпечують гендерну рівність, не претендує на надання готових рішень. Він пропонує шляхи роздумів та дій з метою залучення

до процесу, який рухається до більшої свободи та рівності для дівчат та жінок. [148, с.5]

Вивчення зарубіжного досвіду дасть змогу оцінити можливість використання тих чи інших законодавчих ініціатив в нашій державі задля досягнення гендерної рівності. Ілюстрацією позитивних змін є прийняття Додатку до Партнерства Біарріц щодо гендерної рівності [146], де висвітлюються законодавчі ініціативи, які покликані забезпечувати гендерну рівність в окремих країнах.

Рекомендації Консультативної ради з питань гендерної рівності представляють закони окремих країн, які можуть бути прикладом для наслідування задля прийняття відповідного законодавства в окремих країнах та мають основоположне значення для забезпечення прав жінок у країнах G7 та в цілому світі [148].

Ці проблеми особливо актуальні для вразливих категорій осіб - жінок, що живуть у бідності, з корінних та етнічних спільнот, жінок з інвалідністю, біженців та мігрантів. Їх особливості потребують конкретних підходів, що враховують множинний та перехресний характер дискримінації, з якою вони стикаються [148].

Розділ 1 Рекомендацій Платформи гендерної рівності «Партнерство Біарріц» присвячений питанням гендерно-обумовленого насильства. Як зазначено у Рекомендаціях: «Реалізація підходу, орієнтованого на постраждалих, для формування стратегій попередження та реагування на сексуальне та гендерно-обумовлене насильство в конфліктних ситуаціях має вирішальне значення для розширення можливостей дівчат і жінок та сприяння їх стійкості, а також для зменшення ризику остракізму, відторгнення, стигми, і репресії. Таким чином, щоб пом'якшити та розірвати це коло насильства щодо дівчат і жінок, необхідне забезпечення доступу до комплексних якісних послуг, включаючи медичне обслуговування, охорону сексуального та репродуктивного здоров'я, психосоціальну підтримку та послуги з охорони психічного здоров'я, юридичні консультації та допомогу в отриманні засобів до існування. Сексуальне насильство в конфліктних ситуаціях зачіпає переважно дівчат і жінок, оскільки воно тісно

пов'язане з більш широкими проблемами гендерної нерівності та дискримінації» [148]. У даному розділі йдеться про причини виникнення гендерно-обумовленого насильства, про його наслідки та можливі шляхи боротьби, а також наведені приклади законодавства країн, які мають ефективні механізми боротьби із цим явищем.

Як зазначено у згаданому документі «Взаємозв'язки між різними формами насильства щодо дівчат і жінок зумовлені тією самою першопричиною – гендерною нерівністю. Гендерна нерівність глибоко вкорінена в структурах та інститутах, які організують і зміцнюють нерівний розподіл економічної, соціальної та політичної влади та ресурсів. Він також посилюється дискримінаційними соціальними нормами та гендерними стереотипами, які диктують поведінку, ролі, інтереси та внески, які очікуються від жінок і чоловіків у суспільному та приватному житті, а також практиками, поведінкою та щоденними діями, які зміцнюють владу чоловіків над дівчатами і жінками.

Це є наслідком того виховання хлопчиків, чоловіками, прагнення деякими чоловіків зберегти свою владу та контроль, а також, як це не парадоксально, неможливості чоловіків відповідати гендерним очікуванням щодо зрілості. Таким чином, застосування насильства великою кількістю чоловіків є механізмом компенсації їх вразливості у суспільстві, де домінують чоловіки. Це не є виправданням для індивідуальних актів насильства з боку чоловіків, але розуміння парадоксальних причин його використання має вирішальне значення для розробки ефективних стратегій змін» [148].

Слід зазначити комплексний підхід Консультативної ради, відображений у її Звіті, зокрема наявність розділу 2, який присвячений забезпеченню інклюзивного, правильного і якісного навчання та здоров'я, що є запорукою розширення економічних можливостей жінок.

Статистика щодо освіти свідчить про те, що дві третини неграмотного населення світу становлять жінки. Дівчатка все ще в 1,5 раза частіше, ніж хлопчики, виключені з початкової школи, а нерівність можливостей особливо

яскраво виражена в країнах, що розвиваються. З початковою освітою закінчують менше двох третин дівчат, і лише одна третя закінчує нижчу середню школу в країнах з низьким рівнем доходу. Понад 130 мільйонів дівчат взагалі не відвідують школу. Наприклад, на глобальному рівні майже щороку 15 мільйонів дівчат у віці до 18 років одружуються, найчастіше жертвуючи школою [186, с.23]

Розділ 3 Звіту присвячений жінкам у професії, питанням самореалізації жінок у кар'єрі, питанням трудової дискримінації. Країни G7 приділяють питанням доступу жінки до професії, що є важливим фактором захисту прав людини.

Консультативна рада «Партнерства Біарріц» щодо гендерної рівності неодноразово повторює, що економічне розширення можливостей жінок та їх фінансова незалежність є необхідними умовами всебічного та справедливого зростання. Усі країни повинні усунути бар'єри для доступу жінок до економічних можливостей.

Окрім трудової дискримінації, гендерна нерівність супроводжується факторами множинності. Жінки, як правило, стикаються з бар'єрами на шляху до повного економічного розширення можливостей, коли беруть на себе роль матері, особливо з маленькими дітьми. У період з 2005 по 2015 рр. спостерігався розрив у 38,4% між матерями дітей молодшого віку та жінками без дітей. Крім того, у матерів дітей молодшого віку найнижчий показник участі на керівних посадах (25,1%) порівняно з колегами-чоловіками (тобто батьками дітей молодшого віку) (74,9%) [162]. В Україні відсутня чітка статистика щодо даного питання. Проте можна зробити однозначні висновки, що така проблема є у нашому суспільстві й потребує вивчення та знаходження шляхів вирішення.

Неоплачувана робота по догляду за дитиною однією з основних причин того, що жінки залишаються поза формальним ринком праці. Щоб зрозуміти, як ця динаміка впливає на економічні можливості жінок, держави повинні спочатку визнати та оцінити неоплачену допомогу.

Як зазначає Консультативна рада, економічне розширення можливостей жінок також потребує культивування жіночого лідерства у державному та

приватному секторах. При збільшенні представництва жінки мають можливість впливати на гендерну політику й соціально-економічні реформи, які враховують конкретні потреби та проблеми жінок. Аналогічно у корпоративному секторі представництво жінок на управлінському рівні може допомогти подолати бар'єри для економічного зростання жінок, такі як розриви в оплаті праці та нерівноправна політика відпусток [187].

Окремо слід розглянути питання підвищення відсотка рівності жінок в органах економічного управління шляхом встановлення квоти, що є ефективним та необхідним заходом забезпечення жінкам можливості працювати в органах управління компаніями. У Німеччині постійні оцінки та моніторинг Закону про рівну участь у керівних посадах з 2015 року показали, що німецька гендерна квота працює і має позитивні результати навіть поза сферою її застосування. Частка жінок у наглядових радах у великих компаніях із обов'язковою квотою не менше 30% зросла до 34,9%. Більше того, компанії із обов'язковою квотою встановлюють більш масштабні цілі щодо інших керівних посад та працюють краще, коли йдеться про збільшення кількості жінок у виконавчих радах та на вищих рівнях управління в порівнянні з тими компаніями, на які не поширюється обов'язкова квота [145,с.9].

У багатьох пострадянських країнах законодавство містить низку заборон на деякі види робіт. Проте, у більшості розвинутих країн світу відсутні заборони доступу жінок до тих чи інших професій і видів робіт.

Розділ 4 Звіту Консультативної Ради висвітлює такі питання: сприяння впровадженню гендерних питань через феміністичну дипломатію; сприяння участі жінок у політиці; сприяння рівності у забезпеченні миру та безпеки.

Представництво жінок у прийнятті рішень, політичному та громадському житті є однією зі сфер, де прогрес у гендерній рівності особливо повільним.

Нині жінки представляють 6,6% глав держав, 5,2% глав урядів та 24,3% парламентарів у всьому світі [185]. Проте, як показує практика країни з квотою гендерного паритету, обрали до парламенту більшу кількість жінок, ніж країни без

неї [148, с.42]. В Україні поміtilась позитивна динаміка у питанні представленості жінок у політиці. Зокрема, до Верховної Ради України 9-го скликання обрано 87 жінок, тоді як у попереднього складі - 54. Будемо сподіватися, що такі позитивні зміни сприятимуть збільшенню впливу жінок і в громадському житті.

Щодо феміністичної дипломатії як зазначено на офіційній сторінці уряду Франції, цей дипломатичний успіх досягається завдяки феміністичній дипломатії, якою Франція активно займалася останні місяці. Це позитивний крок вперед як на міжнародному рівні, так і на національному, що забезпечує Франції шлях до економічного розширення можливостей жінок. Під час Генеральної Асамблеї ООН у вересні 2018 р. Президент Республіки запропонував гендерну рівність вважати глобальною гідною справою [157].

Питання про те, як враховувати гендерні аспекти на кожному етапі розробки міжнародної політики допомоги (фінансування, критерії оцінювання, моніторинг), є центральним для феміністичної дипломатії. Рада закликає держави G7 встановити феміністичну зовнішню політику та зробити гендерну рівність пріоритетом їх зовнішньої політики та офіційної допомоги розвитку, а також національного внеску в багатосторонні організації [147, с.1, 145, с.74]

Канада також розпочала Ініціативу "Elsie" щодо збільшення участі жінок у миротворчих операціях у 2017 р. У цьому ж році Сполучені Штати Америки прийняли «Закон про жінок, мир та безпеку» з метою запобігання, пом'якшення та вирішення конфлікту шляхом посилення участі жінок у переговорних та медіаційних процесах. Визнано, що жінки недостатньо представлені в зусиллях щодо запобігання, врегулювання та миротворчості; тому переваги участі жінок у мирних переговорах безсумнівні. Закон забезпечує широку участь жінок у цих сферах, інтегруючи перспективи та інтереси постраждалих жінок, заохочуючи уряди партнерів збільшувати кількість жінок, залучених до справ миру та безпеки. «Закон про жінок, мир та безпеку» 2017 р. став знаковим, адже США були першою

країною, яка створила всеосяжний закон про визнання істотного внеску жінок у сприяння миру, підтримку безпеки та запобігання конфліктам.

Варто згадати ще про одну важливу міжнародну ініціативу - «Коаліцію дій для сприяння досягненню гендерної рівності», яка спрямована на досягнення помітних результатів у питанні гендерної рівності.

Коаліція дій для сприяння досягненню гендерної рівності - це міжнародна ініціатива, започаткована структурою Організації Об'єднаних Націй з питань гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок (ООН Жінки) [], урядами Мексики та Франції у рамках Форуму рівності поколінь (Generation Equality Forum) - глобального зібрання з питань гендерної рівності. До Коаліції дій приєднуються держави-члени ООН, організації громадянського суспільства, зокрема жіночі та молодіжні організації; приватний сектор (включаючи благодійні організації); агентства системи ООН та інші міжнародні організації. Коаліція дій з гендерної рівності охоплюють 6 тематичних напрямів: гендерно-обумовлене насильство; економічна справедливість та права; фізична недоторканість, сексуальне та репродуктивне здоров'я та права; феміністична діяльність для захисту кліматичної справедливості; технології та інновації для забезпечення гендерної рівності; феміністичний рух та лідерство.

Коаліція дій спрямована на виконання одного із завдань Форуму рівності поколінь, досягнення помітних результатів у сфері гендерної рівності в рамках «Десятиліття дій ООН» (2020 – 2030 рр.), що спрямованої на досягнення Цілей Сталого Розвитку [142].

Приєднання до таких ініціатив стане підтвердженням у широкому міжнародному форматі євроінтеграційних прагнень України та реалізації нашою державою міжнародних зобов'язань у сфері прав людини, боротьби з дискримінацією та забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків, особливо в умовах агресії та окупації рф частини території України.

В Україні є законодавча основа для забезпечення гендерної рівності. Водночас, законодавство неповною мірою забезпечує захист окремих категорій жінок, зокрема тих, які належать до вразливих груп.

Ефективність протидії дискримінації жінок залежить від багатьох чинників, у тому числі від повноти правового регулювання і, насамперед, на рівні національного законодавства. Саме національні нормативно-правові акти повинні не лише декларувати заходи щодо протидії дискримінації, а передбачати заходи щодо запобігання дискримінації, посилення відповідальності осіб, які вчиняють її, а також матеріального та соціального забезпечення, підтримки осіб, що потерпають від дискримінації. Особливо актуальними залишаються розробка і реалізація заходів щодо захисту прав вразливих категорій населення, а також визначення критеріїв вразливості.

1.2 Методологічні засади протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп.

Проблематика методології наукових досліджень є важливою для кожного дослідника. Методологічні засади мають на меті забезпечити наукову обґрунтованість та об'єктивність підходів та методів, що використовуються в дослідженні. Вони також допомагають визначати мету та завдання дослідження, планувати процес дослідження та аналізу даних, та інтерпретувати результати дослідження. В процесі вивчення питань дискримінації жінок можуть використовуватися методологічні засади, які враховують соціальний, культурний, історичний та інші аспекти вивчення цієї проблеми.

Методологічні засади є необхідним елементом будь-якого дослідження, оскільки вони визначають його характер та якість, а також можуть вплинути на його результати та наслідки. Використання науково обґрунтованих методологічних засад допомагає досягнути об'єктивних та достовірних результатів, що є важливим для розуміння проблем та розробки ефективних рішень.

Саме методологія дає основу наукового пошуку та складається з: системи принципів, методологічних підходів та методів наукового пізнання. Вони дозволяють: по-перше, забезпечити відповідність дослідження критеріям науковості (це про принципи); по-друге, сформулювати та засновувати дослідження на відповідній стратегії науково-дослідної роботи, в основі якої знаходяться положення доктринальних підходів до розуміння права (це про методологічні підходи); по-третє, застосувати комплекс прийомів, способів та засобів наукового пізнання, що забезпечать вивчення предмету наукового дослідження в межах світоглядного (філософського), загальнонаукового та спеціально-наукового рівнів наукового пізнання (це про методи наукового дослідження).

Говорячи про методи наукових досліджень у сфері правничих наук, можна з впевненістю зазначити, що діяльність науковця пов'язана з постійним науковим пошуком певних конкретних методів наукових досліджень. Проблематика

методологічних засад є актуальною, серед іншого, тому, що дуже тісно пов'язана з практичною діяльністю. Саме тому використання певного методологічного інструментарію визначається науковцями самостійно в залежності від сфери досліджень. Юриспруденція та, зокрема, теорія держави та права, характеризується для дослідників динамічними змінами у методах наукових досліджень та наявних постійних дискусій серед науковців, які пов'язані зі зміною існуючих обставин та наявних умов. Дана проблематика характерна також і для нашого дослідження, тобто актуальним є індивідуалізація методологічної основи наукового дослідження, а саме теоретико-правових аспектів протидії дискримінації жінок з вразливих груп. Тобто, мова іде про індивідуальне визначення та обґрунтування доцільності використання конкретного набору методологічного інструментарію та практики його застосування по відношенню до визначеного предмету наукового дослідження - теоретико-правових аспектів протидії дискримінації жінок з вразливих груп.

Індивідуалізація методологічної основи наукового дослідження передбачає зосередження уваги на конкретних випадках або індивідах під час вивчення теоретико-правових аспектів протидії дискримінації жінок з вразливих груп. Цей підхід дозволяє уточнити, з якими саме проблемами зіштовхуються жінки з різних вразливих груп та як ці проблеми впливають на їхнє життя та можуть бути вирішені за допомогою правових інструментів.

Індивідуалізація методологічної основи наукового дослідження може бути корисною для розуміння того, які права жінок з вразливих груп порушуються та які заходи можуть бути прийняті для їх захисту. Наприклад, вивчення правових аспектів протидії дискримінації жінок з інвалідністю може допомогти зрозуміти, які заходи можуть бути вжиті, щоб забезпечити їм доступність до інформації, послуг.

Такий підхід також може допомогти виявити недоліки в законодавстві та практиці, які перешкоджають належному захисту прав жінок з вразливих груп. В

результаті цього можна розробити ефективніші стратегії та дії для протидії дискримінації та захисту прав жінок з різних вразливих груп.

Саме тому перед стартом дослідницької діяльності необхідно визначитися з методами наукових досліджень та обрати саме ті методи, які найкраще допоможуть отримати об'єктивні результати досліджуваної теми. В подальшому ми визначимо коло методологічних підходів і методів, котрі застосовуватимемо у процесі дослідження.

Методологічна основа дослідження проблем протидії дискримінації жінок з вразливих груп включає такі складові як:

- теоретична база, яка включає різноманітні теорії і концепції, що описують і пояснюють феномен дискримінації жінок з вразливих груп.
- основні методи та прийоми дослідження, що дають змогу розкрити особливості прояву дискримінації жінок з вразливих груп у різних сферах життя.
- інформаційна база, яка включає різні джерела інформації - статистичні дані, наукові дослідження, законодавчі акти, документи різних організацій тощо.
- етичні принципи, які визначають правила роботи дослідника та його взаємини з об'єктом дослідження, забезпечують дотримання принципів доброчесності, конфіденційності та поваги до прав людини.

Предмет та методологічні засади наукового механізму, є основою будь-якої дослідницької діяльності. Дослідження такого предмета як теоретико-правовий аспект протидії дискримінації жінок з вразливих груп не є винятком. Саме ці дві складові дають можливість визначити мету, завдання, межі наукового дослідження та зосередити увагу на конкретних засобах досягнення мети дослідження задля виконання поставлених завдань. Багатогранність предмета дослідження та особливості явищ, які досліджуються, мають ключову роль у виборі методологічного інструментарію. Саме тому вважаємо за доцільне встановити характерні риси предмета наукового дослідження, які зумовлюватимуть його методологічну основу.

Загалом проблематику методології у праві досліджували такі науковці, як М. Дамірлі, Г. Дубов, О. Котюк, М. Кельман, Н. Крестовська, Ю. Кривицький, І. Канзафарова, Л. Матвеева, О. Мурашин, Н. Оніщенко, О. Осауленко, О. Петришин, П. Рабінович, В. Сухонос, О. Ющик.

Як зазначає Н. Оніщенко «чітко обрана методологія є своєрідним компасом, за яким прямує науковець щодо досягнення як самої мети, поставленої для даного дослідницького напрямку, так і стосовно обраного інструментарію у дослідженні тієї чи іншої проблематики» [72]. Погоджуємось з В. Новіцьким, що методологія, методи, поряд із метою, об'єктом та предметом, є структурними елементами будь-якого дослідження [65, с. 233]. Деякі вчені вважають, що методологія теорії держави і права є системою загальних підходів, принципів, методів, способів і засобів пізнання права та держави, реалізованих на засадах знань про закономірності їх застосування завдяки сукупності юридичних понять і категорій, а також постає вченням про теоретичні засади їхнього пізнавального використання.

Серед науковців поширена думка про те, що предмет дослідження є первинним, і його особливості в подальшому орієнтують дослідника на обрання і застосування методів наукового аналізу, визначення пізнавальної стратегії у цілому.

«Об'єкт дослідження – це процес або явище, що породжує проблемну ситуацію і обране для вивчення, або суспільні відносини, що потребують правового врегулювання. В об'єкті виділяється та його частина, яка є предметом дослідження» [76, с. 56].

Ми поділяємо таку думку, позаяк цей підхід дає змогу привернути увагу до особливостей предмета дослідження, які є першоосною виокремлення методологічної складової науково-дослідної роботи. Також варто відзначити, що вченими підкреслюється принциповість методології дослідження, що визначається з урахуванням закономірностей правового явища чи процесу, які становлять об'єкт наукового інтересу [23, с. 157; 24 с. 29-30], наголошується на

пізнавальному значенні предмету дослідження, що має методологічно зумовлений характер, визначає коло дослідницьких прийомів, способів та засобів отримання нових знань про предмет або переосмислення існуючих тощо.

Складовою предмета даного дослідження є закономірності історії зародження та становлення протидії дискримінації жінок із соціально вразливих груп (підрозділ 1.1.), пізнавальний потенціал яких визначається особливостями: а) наукового сприйняття проблеми дискримінації жінок як такої; б) історії зародження та розвитку правового забезпечення механізмів протидії дискримінації жінок, що потребують посилення, формування дієвих засобів реалізації прав і свобод людини на засадах рівності та непорушності; в) становленням зарубіжної та національної юридичної практики протидії дискримінації жінок.

Дослідження історії зародження та становлення протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп дає змогу зрозуміти, які соціально-економічні та політичні фактори сприяли виникненню такої дискримінації та які зміни відбувалися у цій сфері. Це дає можливість проаналізувати історичні умови появи дискримінації визначити особливості, спільні для різних соціально вразливих груп жінок, які конкретні заходи та політики були запроваджені для боротьби з дискримінацією в різних країнах та часових періодах. Це сприятиме визначенню ефективності різних підходів до дослідження протидії дискримінації та розробці нових стратегій.

Дослідження історії протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп дає можливість з'ясувати, які соціальні, культурні та політичні фактори сприяли формуванню стереотипів та практик, що призводять до дискримінації. Це дає можливість сучасним дослідникам краще зрозуміти історичний контекст та культурні основи проблем, з якими стикаються жінки з вразливих груп, і розробляти ефективні стратегії їх протидії.

Пізнавальний потенціал закономірностей протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп полягає у можливості вивчення практичного досвіду та

досягнень жіночих рухів, активісток та організацій, які були причетні до боротьби з дискримінацією. Це дає можливість сучасним дослідникам вивчити ефективні методики та стратегії протидії дискримінації та застосувати їх у сучасних умовах.

Отже, вивчення історії зародження та становлення протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп є важливим елементом методологічної основи дослідження в цій галузі. Воно допомагає зрозуміти природу та механізми цієї проблеми та розробляти ефективні стратегії протидії.

Іншою складовою предмета дослідження є протидія дискримінації жінок з соціально вразливих груп у системі національного права (підрозділ 2.1), пізнавальний потенціал якої полягає у визначенні окремих соціально вразливих категорій (груп) жінок, які потребують особливого захисту. З одного боку, це дозволяє виявити законодавчі недоліки, що перешкоджають реалізації прав жінок з вразливих груп, таких як жінки з інвалідністю, мігрантки, внутрішньо переміщені жінки, жінки-роми тощо. З іншого боку, таке дослідження дає змогу проаналізувати різноманітні форми дискримінації, зокрема за ознаками статі, релігії, етнічної належності тощо та визначити особливості їх взаємодії.

Аналіз протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп у системі національного права також дозволяє виявити вплив міжнародних стандартів на національне законодавство, зокрема на прийняття антидискримінаційних законів та розробку політики з протидії дискримінації, а також ефективні методи боротьби з дискримінацією, які можуть бути використані в інших країнах з різними культурними, історичними та політичними умовами.

Дослідження різноманітних аспектів протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп ускладнюються змінюваністю обставин і середовища, широким колом факторів, які на нього впливають, особливостями функціонального призначення та появою нових категорій жінок з соціально вразливих груп у зв'язку з воєнними діями.

Аналізуючи пізнавальний потенціал поняття та ознак гендерно-обумовленого насильства (підрозділ 2.2) автор звертає увагу на необхідність багатоаспектного

дослідження, вивчення не лише самих випадків насильства, а й його гендерних та соціальних причин та наслідків. Особливість даного виду насильства зумовлена не лише самим характером впливу на об'єкт, щодо якого вчиняються дії, а й особливістю самого суб'єкта.

Гендерно-обумовлене насильство (ГОН) є серйозною проблемою під час війни та конфліктів. Україна не є винятком, і війна призвела до погіршення ситуації з гендерно обумовленим насильством. На це неодноразо звертали увагу українські та міжнародні організації з прав людини, такі, як Гельсінська група, Amnesty International, Офіс Верховного комісара ООН з прав людини.

ГОН включає фізичне, психологічне, сексуальне насильство, насильство з боку державних структур, контроль за репродуктивним здоров'ям тощо. Жінки з вразливих груп (наприклад, жінки мігрантки, жінки з інвалідністю, жінки-роми) особливо уразливі перед ГОН. На жаль, під час війни в Україні рівень свідомості та освіти про ГОН невисокий, а державна підтримка жертв ГОН недостатня. Тому дане питання потребує особливого аналізу.

Особливості пізнавального потенціалу поняття протидії дискримінації жінок характеризуються: а) дослідженням інституційного механізму протидії дискримінації жінок; б) аналізом категоріального апарату, зокрема понять «протидія», «запобігання» та «ліквідація» дискримінації жінок; дослідження спорідненості термінів «ліквідація» та «протидія» маючи на увазі боротьбу з дискримінацією; в) визначенням шляхів усунення законодавчих прогалин та причин їх виникнення; становлення рівноправ'я шляхом визнання особливих потреб та відмінностей, які проявляються через особливості певних категорій осіб. Практика Європейського Союзу демонструє певні особливості, які допомагають краще розуміти шляхи удосконалення протидії дискримінації жінок загалом та провести аналіз застосування певних норм.

Складовою предмета дослідження є також процеси миробудівництва та гендерно чутлива політика в Україні (підрозділ 3.2.), які під час збройної агресії РФ проти України зумовили необхідність глибокого наукового осмислення.

Особливістю цієї проблематики є зміна обставин, яка в свою чергу спричинила істотну зміну підходів до питань миробудівництва загалом та участі жінок у миробудівництві та формуванні стабільного миру; забезпечення гендерного балансу в секторі безпеки й оборони та залучення жінок до миротворчості; еволюцію методологічних підходів до характеристики понять «миротворчість» та «миробудівництво».

Гендерно чутлива політика базується на принципах рівності та інклюзивності, що враховують потреби та інтереси різних груп населення, зокрема жінок, включаючи жінок з вразливих груп. Важливо враховувати контекст українського суспільства, його історичні, культурні та соціально-економічні особливості.

Миробудівництво орієнтується на забезпечення миру та безпеки, що є передумовою для сталого розвитку. Пізнавальний потенціал процесів миробудівництва та гендерно чутливої політики в Україні полягає в можливості вивчення та аналізу практичних кроків, спрямованих на забезпечення рівності та інклюзивності, а також врахування контексту українського суспільства, його особливостей.

Об'єктом даного дослідження виступають суспільні відносини, які виникають у сфері виникнення, поширення та протидії дискримінації жінок з вразливих груп.

За результатами дослідження саме теоретико-правових аспектів можна встановити універсальні характеристики досліджуваного явища чи процесу, виявити його ознаки незалежно від форм прояву та різновидів, удосконалити понятійно-категоріальний апарат юридичної науки, тим самим сформувавши наукознавчу основу для подальшого дослідження конкретного явища або процесу на рівні галузевих або спеціальних юридичних досліджень.

Відповідно дослідження теоретико-правових аспектів протидії дискримінації жінок з вразливих груп спрямоване на: 1) встановлення історіографічних основ, географії розвитку та перспективних напрямів наукового

дослідження протидії дискримінації жінок, аналізу історії становлення та сучасного стану правового забезпечення протидії дискримінації жінок; 2) з'ясування методологічної основи наукового дослідження теоретико-правових та практичних аспектів протидії дискримінації жінок; 3) окреслення категоріальних основ вразливості, гендерно-обумовленого насильства, аналіз категоріально-понятійного інструментарію протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп, що передбачає виокремлення та характеристику спільних та схожих ознак понять «протидія дискримінації», «запобігання дискримінації» та «ліквідація дискримінації», а також встановлення відмінностей і протилежностей між ними, удосконалення їх визначення як самостійних категорій; 4) встановлення та характеристика гендерно-обумовленого насильства; 5) визначення та обґрунтування необхідності протидіяти дискримінації жінок з соціально вразливих груп, визначення конкретних способів та засобів виконання функцій державних органів у сфері протидії дискримінації.

Вищенаведені характеристики мають потужний наукознавчий потенціал, їх перелік не є вичерпним, проте ми зазначили ключові. Важливо, що їх наукове дослідження дасть змогу встановити закономірності суспільних відносин у сфері виникнення, поширення та протидії дискримінації жінок з вразливих груп як об'єкта наукового дослідження, об'єкта правового забезпечення, елемента в системі понятійно-категоріального апарату юридичної науки, різновиду юридичного процесу та форм прояву у вигляді боротьби, яка включає як елементи протидії, так і запобігання дискримінації жінок з вразливих груп.

Складність та багатоаспектність предмета даного наукового дослідження, що визначає її наукознавчий потенціал, потребують визначити складові його методологічної основи та утвердити їх функціональні можливості.

Методи правового дослідження – система розумових і/або практичних операцій, принципів, прийомів і правил, які спрямовані на вирішення певних пізнавальних завдань у сфері права з урахуванням певної пізнавальної мети, що

зумовлена духовними і матеріальними потребами суспільства і/або внутрішніми потребами самої правової науки [17, с. 456].

Окремі вчені обґрунтовують необхідність встановлення методологічної основи наукового дослідження шляхом визначення відповідної методологічної стратегії наукового пізнання, що має включати власне виокремлений методологічний підхід, що найбільш відповідає досліджуваній проблематиці та потенційно спроможний у методологічному плані націлити дослідника на пізнання явища чи процесу в певному сталому його розумінні [54, с. 116-118; 114, с. 22; 137, с. 16-18].

Методологія – це не процес або явище, яке формує проблему, і не суспільні відносини, котрі потрібно нормативно врегульовувати, а сукупність структурованих методів, способів, прийомів, які виконують роль інструментарію окремо взятого наукового дослідження [66, с. 135].

Однією із основних структурних одиниць методології, крім її рівнів, підходів, способів, принципів, категорій, є методи дослідження [67, с.34].

Говорячи про методологічну основу, варто зазначити, що вчені характеризують її як певні раціональні прийоми наукового пізнання, які можуть бути корисними в процесі дослідження певного явища чи аспекту.

Окрім того, до методологічної основи відносять не лише прийоми дослідження, й методологічні навички їх використання, що також мають бути визначені та підтверджені дослідником [71, с. 28], принципи наукового пізнання і аналітичний склад розумових здібностей дослідника тощо. Також ученими методологічна основа дослідження визначається крізь призму розуміння її змісту, яким є стратегія наукового пізнання, та її призначення – скерувати дослідника в його науково-дослідній роботі [87, с. 7-9]; структури, що виявляється у наявності комплексу методів дослідження, як загальних, серед яких виокремлюється один, який є ключовим та дозволяє провести дослідження в межах аналізу конкретних аспектів прояву об'єкта дослідження; наявності рівнів наукового дослідження, що сприяють розмежуванню та подальшому поєднанню теоретичних та практичних

(прикладних) досліджень; наслідків її застосування, що структуруються на різновиди: загальні і спеціальні, в основі розмежування яких є критерій різновидів методів пізнання (загальнонаукові або спеціальнонаукові), що використовуються дослідником [110, с. 55-57] тощо.

Зважаючи на зазначене, доходимо висновку, що всі проаналізовані погляди можуть бути нами підтримані. Проте вбачаємо за доцільне обґрунтувати функціональні можливості комплексу методологічних підходів та методів наукового пізнання, що у своїй єдності дозволять досягти мети дослідження – виокремити причини виникнення дискримінації жінок з вразливих груп та знайти можливі шляхи запобігання та протидії такій дискримінації, обґрунтувати недоліки та визначити шляхи удосконалення в Україні. Вважаємо, що методологічну основу наукового дослідження теоретико-правових і практичних аспектів протидії дискримінації жінок з вразливих груп не може становити окремий метод або методологічний підхід. Адже саме комплексний підхід при визначенні методів дослідження дасть змогу проаналізувати, дослідити різні шляхи покращення у досліджуваній сфері задля оптимізації механізму захисту прав жінок на основі принципів рівності та недискримінації.

Методологічні компоненти, такі, як методи, способи, прийоми наукового дослідження, не продукують нового знання, а допомагають науковцю пояснити сутність обраного ним для аналізу певного об'єкта та предмета дослідження [66, с. 135]. «Методологія, як певна форма світоглядного підходу до дослідження конкретного об'єкта реальної дійсності, ґрунтується на результатах попередніх теоретичних досліджень, дає нам новий погляд на розуміння даних явищ, їхньої реальної сутності» [123, с. 24–25]. Погоджуємо з думкою про те, що методологія не створює новизну, а забезпечує можливість користуватися досвідом інших дослідників та аналізувати об'єкта пізнання, враховуючи набуті знання, використовуючи новітні концепції та погляди.

Методології властиві інтегративні якості, її ядром є філософія в єдності діалектики, гносеології та логіки у пізнавальному процесі. Методологія має

декілька рівнів: діалектико-світоглядний, який визначає основні напрями та загальні принципи пізнання у цілому (вищий рівень); загальнонауковий (міждисциплінарний), використовується в процесі пізнання особливої групи однотипних об'єктів (середній); приватно-науковий, який застосовується в процесі пізнання специфіки окремого об'єкта (нижчий рівень), перехідний від пізнавально-теоретичної до практично-перетворювальної діяльності, що формує загальні шляхи та форми впровадження результатів наукових досліджень у практику [61, с. 111].

Фундаментальне значення діалектико-світоглядного рівня полягає у тому, що на його основі маємо можливість висвітлити ключову роль захисту прав людини як одну з основних функцій держави та встановлення юридичних гарантій їх реалізації. Можливість гарантувати права, свободи та законні інтереси людини і громадянина є однією з ознак правової держави. Гарантії реалізації таких прав, свобод та законних інтересів, які законодавчо закріплені та є дієвими; - запорука належного функціонування держави та правової системи.

У контексті протидії дискримінації жінок з вразливих груп діалектико-світоглядний рівень методології дає змогу розглядати цю проблему в контексті взаємодії соціальних, культурних, політичних, економічних та інших факторів, які впливають на виникнення і прояви дискримінації.

Діалектико-світоглядний рівень методології дає змогу зрозуміти, що існування дискримінації базується на системних нерівностях та соціальних суперечностях. Це вимагає системного підходу та залучення до дослідження різноманітних факторів, які впливають на цю проблему.

Крім того, діалектико-світоглядний рівень методології уможливорює розуміння важливості взаємодії між гендерною проблематикою та іншими соціальними та політичними проблемами. Наприклад, дискримінація жінок з вразливих груп часто пов'язана з проблемами бідності, безробіття, доступу до освіти та охорони здоров'я. Таким чином, дослідження протидії дискримінації

жінок з вразливих груп потребує врахування широкого спектра соціальних та політичних факторів.

Стосовно другого загальнонаукового (міждисциплінарного) рівня, який використовується до однотипних об'єктів, варто зазначити, що суспільні відносини у сфері протидії дискримінації жінок з вразливих груп не можна охарактеризувати як однотипні. Однак, йдеться про захист прав та законних інтересів, гарантії їх реалізації, то ми можемо визначати захист законних інтересів жінок від дискримінації як об'єкт дослідження з однотипним завданням.

Приватно-науковий рівень покликаний розкрити особливість, унікальність об'єкта дослідження. В рамках даної роботи йдеться про специфіку суспільних відносин у сфері виникнення, поширення та протидії дискримінації жінок з вразливих груп. Необхідність визначення особливостей жінок з вразливих груп, зокрема визначення критеріїв вразливості зумовлює особливості наукового пошуку, що полягають у можливості показати важливість прав жінок з вразливих груп, їх особливі потреби, відповідно необхідність встановлення юридичних гарантій протидії порушенню їх прав, а також шляхи застосування превентивних методів у боротьбі з дискримінацією жінок з вразливих груп. Пошук нових механізмів протидії дискримінації жінок через правовий інститут юридичних гарантій свідчить про взаємозв'язок теорії та практики. Теорія формує базу та основу для можливої практичної реалізації тих чи інших механізмів. Теорія без практики не має реальної цінності, оскільки не забезпечує захист та жодним чином не впливає на поліпшення становища суб'єктів, які потребують захисту, а залишається лише думкою чи окремих осіб, чи суспільства загалом. Водночас практика не може належним чином здійснювати захист жінок з вразливих груп без ретельного, детального та скрупульозного теоретичного підґрунтя, яке здатне забезпечити та визначити необхідність та способи практичного вирішення досліджуваної проблеми. Визначення на законодавчому рівні гарантії прав жінок з вразливих груп, шляхи протидії, методи захисту, які базуються на теоретичному дослідженні згаданих питань, є механізмом досягнення цілей у сфері захисту прав

жінок загалом та жінок з вразливих груп зокрема. Відсутність законодавчого закріплення прогресивних ідей свідчатиме про відсутність їх практичної користі.

Складність та багатогранність теми даної роботи впливають на її науковий потенціал і перспективність наукового дослідження. Це означає, що для успішного дослідження теми потрібно враховувати особливості предмету дослідження і визначати складові методологічної основи його дослідження, а також встановлювати функціональні можливості цих складових.

Варто погодитися з твердженням Т. Росіка про те, що методологічна основа дослідження в науковому аспекті є категорією досить складною, оскільки передбачає визначення основних принципів наукового пізнання, встановлення, аналіз та обґрунтування доцільності застосування системи методологічних підходів і методів, які доцільно використати для отримання об'єктивних, апробованих, науково обґрунтованих знань про предмет дослідження [118, с.45-46].

До складу методологічної основи відносять не лише прийоми дослідження, а й методологічні навички їх використання, що також мають бути визначені та підтверджені дослідником [71, с.28].

Для вивчення проблеми протидії дискримінації жінок з вразливих груп у рамках методології можна виділити такі функціональні можливості:

Аналітична функція. Методологія дає можливість розглядати проблему дискримінації жінок з різних точок зору і проаналізувати її з різних підходів. Це дає змогу отримати більш повну картину проблеми та зробити висновки про її сутність та наслідки.

Прогностична функція. Методологія дає можливість відобразити можливі наслідки застосування різних правових механізмів для протидії дискримінації жінок з вразливих груп, вибрати оптимальну стратегію дій у майбутньому.

Функція регулювання. За допомогою методології дає можна розробляти різні правові механізми та норми, що сприятимуть протидії дискримінації жінок з вразливих груп, та регулювати їх застосування.

Функція інтеграції. Методологія дозволяє інтегрувати різні підходи та методи вивчення проблеми дискримінації жінок з вразливих груп, що уможливорює комплексний підхід до її вирішення.

Функція контролю: можливість встановлювати критерії та стандарти для оцінки ефективності застосування правових механізмів для протидії дискримінації жінок з вразливих груп, що дає можливість контролювати їх роботу та вносити зміни за необхідності.

Після встановлення факту багатогранності методології права цілком логічно перейти до методів наукового дослідження. Одночасно погодимося з твердженням, що проблематика класифікації методів наукового пошуку в наукових колах є достатньо дискусійною та неоднозначною [67, с. 35].

У сфері протидії дискримінації жінок з вразливих груп існує чимало різних методів наукових досліджень і нема одного найбільш типового методу, який би підходив до всіх ситуацій. Зазвичай методи досліджень у цій сфері визначаються конкретним об'єктом дослідження та поставленими завданнями.

Наукові дослідження у сфері протидії дискримінації жінок з вразливих груп можуть бути проведені різними методами. Один із найбільш типових загальнонаукових методів включає серед іншого (спостереження, порівняння, експериментальний метод, метод опису тощо) емпіричне дослідження. Цей метод включає аналіз даних, що зібрані в результаті дослідження на місці подій. Емпіричні дослідження можуть включати анкетування, інтерв'ю, спостереження, аналіз документів та інших джерел.

До інших методів дослідження в цій сфері можна відносити концептуальний аналіз, системний аналіз, міждисциплінарний аналіз, порівняльний аналіз тощо. Концептуальний аналіз означає визначення понять, теоретичних та філософських засад, які лежать в основі проблеми дискримінації жінок з вразливих груп. Системний аналіз дає змогу розглядати проблему дискримінації жінок з вразливих груп у контексті соціальних, економічних, політичних та інших систем. Міждисциплінарний аналіз передбачає використання підходів, засобів і теорій з

різних наукових дисциплін для вивчення проблеми дискримінації жінок з вразливих груп. Порівняльний аналіз дозволяє порівнювати різні країни, культури, національні групи та інші соціальні групи щодо проблеми дискримінації жінок з вразливих груп.

У кожному конкретному випадку метод дослідження обирається залежно від об'єкта та мети дослідження, доступності джерел та інших факторів.

На нашу думку, у даній сфері рекомендовано є використання системного методу. Це означає, що для досягнення мети дослідження необхідно використовувати комплекс методологічних підходів та методів, які у своїй єдності дозволять зрозуміти систему як цілісний об'єкт, з усіма його складовими та взаємозв'язками між ними. Системний методологічний підхід дозволяє розглядати проблему дискримінації жінок з вразливих груп як складну систему, в якій взаємодіють багато факторів та елементів. Цей підхід дозволяє розглядати проблему дискримінації жінок з різних боків, враховуючи різні аспекти, такі, як соціальні, економічні, культурні, політичні тощо.

Дослідження з використанням системного методологічного підходу передбачає аналіз та опис взаємодії окремих елементів системи, а також їх впливу на розвиток системи в цілому. Це дозволяє зрозуміти, як різні аспекти дискримінації жінок з вразливих груп взаємодіють між собою та впливають на загальний стан справ у цій сфері.

Також слід відзначити перспективність застосування герменевтичного методологічного підходу. В сфері протидії дискримінації жінок з вразливих груп зосереджується на розумінні та інтерпретації текстів, зокрема положень законодавства, матеріалів судової практики, та суспільних явищ. Він базується на ідеї, що суспільне явище не може бути розглянуте без уваги до культурного та історичного контексту, в якому воно виникло.

У рамках герменевтичного підходу вивчаються інтерпретації правових документів, політичних програм та інших текстів, що стосуються протидії дискримінації жінок з вразливих груп. При цьому звертається увага на те, які

соціокультурні, політичні та історичні чинники вплинули на формування цих текстів і як їх можна інтерпретувати з точки зору протидії дискримінації.

Герменевтичний підхід також передбачає активну участь суб'єктів дослідження у процесі інтерпретації текстів. Таким чином, враховуються різноманітні інтерпретації суспільних явищ з боку різних груп жінок з вразливих груп.

Важливе значення має феноменологічний методологічний підхід, який є важливим інструментом дослідження протидії дискримінації жінок з вразливих груп. Його основна мета - дослідити феномен, який виникає від спільного досвіду людей. В контексті протидії дискримінації жінок з вразливих груп, він може допомогти вивчити досвід жінок, що стикаються з дискримінацією, розкрити їхні переживання та реакції на ці події.

Використання феноменологічного підходу дозволяє дослідникам зосередитися на тому, як жінки переживають дискримінацію та як це впливає на їхні життя, а також на те, як вони намагаються протистояти цим негативним проявам, а також розробити більш ефективні стратегії протидії дискримінації.

Застосування різних методологічних підходів може забезпечити комплексне та об'єктивне дослідження проблеми дискримінації жінок з вразливих груп. Виявлення недоліків та прогалин у законодавстві та політиці протидії дискримінації, запропонувати конкретні заходи для їх усунення.

Наприклад, системний підхід дозволить розглянути всі аспекти проблеми, включаючи взаємодію різних суб'єктів, вплив зовнішніх факторів та ефективність запроваджених заходів протидії дискримінації. Герменевтичний підхід може допомогти розкрити тлумачення законодавчих норм та їхню практичну реалізацію, а феноменологічний - дослідити досвід дискримінації жінок з вразливих груп та визначити їхні потреби та очікування.

Таким чином, використання різних методологічних підходів може допомогти розширити розуміння проблеми дискримінації жінок з вразливих груп та запропонувати більш ефективні та цілеспрямовані заходи протидії. Це, в свою

чергу, сприятиме поліпшенню законодавства та політики в цій сфері та забезпечити більшу захищеність жінок з вразливих груп.

Синергетичний методологічний підхід є важливим інструментом у дослідженні різних складних систем, включаючи соціальні явища, такі як дискримінація жінок з вразливих груп. Цей підхід базується на ідеї, що система являє собою цілісний об'єкт, який складається з багатьох взаємодіючих компонентів. Він також враховує взаємодію між цими компонентами і підкреслює, що їхня взаємодія може призводити до виникнення нових властивостей, які не можуть бути пояснені шляхом аналізу окремих компонентів.

Синергетичний підхід може забезпечити можливість дослідження взаємодій між різними аспектами дискримінації, такими, як соціальні, економічні, політичні та культурні, виявлення нових закономірностей та властивостей, які не можуть бути виявлені за допомогою традиційних методів дослідження. Наприклад, синергетичний підхід може допомогти виявити взаємодію між різними формами дискримінації жінок та їх взаємозв'язок зі стереотипами та уявленнями про роль жінок у суспільстві.

Використання синергетичного методологічного підходу в дослідженні протидії дискримінації жінок з вразливих груп може допомогти виявити нові аспекти та закономірності, які можуть бути враховані при розробці політик та законодавства у цій сфері.

Загальною метою дослідження є вивчення проблеми протидії дискримінації жінок з вразливих груп. Для цього необхідно використовувати методологію, яка має низку функціональних можливостей (про які вже згадувалось вище). Це функції аналітична, прогностична, регулювання, інтеграції та контролю. Завдяки цим можливостям дослідники можуть досліджувати проблему з різних точок зору, розробляти правові механізми та норми, прогнозувати можливі наслідки та контролювати їх роботу.

Використання методології дає можливість зрозуміти сутність проблеми дискримінації жінок з вразливих груп та зробити висновки щодо її вирішення.

Важливо враховувати різні підходи та методи дослідження проблеми, щоб дослідники могли побудувати комплексний підхід до її вирішення. Отже, методологія вивчення протидії дискримінації жінок з вразливих груп є необхідним інструментом для забезпечення рівності та справедливості в суспільстві.

Важливе значення для всебічного дослідження теоретико-правових аспектів протидії дискримінації жінок з вразливих груп мають методи наукового пізнання, які спроможні вивчити кожен із пізнавальних аспектів протидії дискримінації жінок з вразливих груп. Філософські (світоглядні) методи можуть бути дуже корисними в дослідженні проблеми дискримінації жінок з вразливих груп. Зокрема, в розумінні причин та наслідків дискримінації, а також визначенні шляхів її подолання, виявлені моральних та етичних принципів, що стосуються проблеми дискримінації, які можуть бути використані при вдосконаленні законодавства.

Застосування аналізу документів дає змогу проаналізувати законодавчі акти та положення міжнародних договорів, що регулюють проблематику дискримінації. Використання соціологічних методів дозволяє визначити соціально-економічний стан жінок з вразливих груп та їхні соціальні проблеми.

Спеціально-наукові методи специфічні для певної наукової галузі або досліджуваної теми. У сфері протидії дискримінації жінок з вразливих груп можна використовувати такі спеціально-наукові методи, як соціологічні дослідження, статистичний аналіз, правовий аналіз законодавства тощо.

Соціологічні дослідження можуть бути корисними для вивчення думок та уявлень про дискримінацію жінок у різних сферах життя. Статистичний аналіз може допомогти виявити тенденції та масштаби дискримінації, а правовий аналіз законодавства може виявити прогалини та недоліки, які необхідно виправити.

Таким чином, застосування спеціально-наукових методів може допомогти більш точно проаналізувати досліджувану проблему та дійти обґрунтованих висновків.

Важливе значення матиме використання діалектичного методу - це філософський метод, що полягає у дослідженні розвитку явища з погляду його внутрішніх протиріч і взаємодій. Цей метод полягає в тому, щоб виявляти протиріччя в явищах і досліджувати їх взаємодії та розвиток.

У сфері протидії дискримінації жінок, діалектичний метод може бути застосований для аналізу протиріч, які існують між різними аспектами цього явища, такими як соціальні, культурні, економічні і політичні протиріччя. Таким чином, застосування діалектичного методу може допомогти розкрити сутність дискримінації жінок, виявити її причини і запропонувати шляхи протидії.

Крім того, діалектичний метод може бути використаний для аналізу взаємодії між різними групами людей, включаючи жінок з вразливих груп, інші групи жінок, чоловіків, урядові і неурядові організації та інші зацікавлені сторони. Це дозволить виявити протиріччя та підходи до засобів запобігання протидії дискримінації, які можуть відрізнитися в залежності від різних соціальних, культурних, економічних та політичних умов.

У даному дослідженні важливе використання історико-правового методу, я одного з основних методів вивчення правових явищ. Він полягає у вивченні правових явищ і явищ правотворення крізь призму їх історичного розвитку. Зокрема, вивчення історії правових норм та їх застосування у різних часових періодах дозволяє зрозуміти, як вони формувалися та змінювалися з часом. Такий підхід дозволяє з'ясувати, які проблеми виникали в минулому, як вони були вирішені та які наслідки це мало для суспільства.

У сфері протидії дискримінації жінок з вразливих груп історико-правовий метод може допомогти вивчити, які історичні фактори призвели до дискримінації жінок, які правові акти регулювали їх статус у різні періоди, та якими були наслідки цих регулювань. Також вивчення історії може допомогти в знаходженні ефективних рішень у боротьбі з дискримінацією та утвердженні рівноправ'я.

Структурно-функціональний метод застосовується для дослідження функціональної структури об'єкта дослідження, який може бути розглянутий як

система взаємозв'язаних елементів. Цей метод дозволяє визначити функції елементів структури та їх взаємозв'язки в межах досліджуваної системи, зокрема в сфері протидії дискримінації жінок з вразливих груп, з'ясувати, які функції виконує система, які елементи цієї системи, відповідають за виконання конкретних функцій та які взаємозв'язки між ними визначають результат функціонування системи в цілому.

Порівняльно-правовий метод – це науковий метод, який використовується для порівняння законодавства, норм та прави, які забезпечують протидію дискримінації у різних країнах з метою виявлення спільних і відмінних рис, оцінки ефективності і придатності тих чи інших законодавчих рішень, знаходження шляхів вдосконалення національного законодавства та інших цілей.

Цей метод дозволяє зіставляти різні правові системи, знаходити загальні та відмінні риси правових норм та законів, визначати рівень захисту прав, свобод та законних інтересів жінок в різних країнах.

Порівняльно-правовий метод дозволяє взяти на озброєння найкращі практики та ідеї з законодавства інших країн і використати їх для покращення власного законодавства та дозволяє провести порівняльний аналіз законодавства різних країн щодо протидії дискримінації жінок з вразливих груп, виявити недоліки та переваги національного законодавства, а також інституційних механізмів забезпечення прав жінок у різних країнах.

Застосування цього методу може допомогти в розробці нових законів та політик, які б враховували досвід інших країн та відповідали міжнародним стандартам у сфері захисту прав жінок.

Використання прогностичного методу та методу моделювання може бути корисним у дослідженні протидії дискримінації жінок з вразливих груп, оскільки дозволяє здійснювати прогнозування та моделювання можливих наслідків застосування нових законодавчих норм, а також оцінювати ефективність чинних законів та політик.

Прогностичний метод полягає в тому, що на основі аналізу наявної інформації і даних розробляються прогнози можливих подій та результатів реалізації різних стратегій і політик. Цей метод може допомогти визначити можливі наслідки введення нових законодавчих норм і визначити, як ці наслідки можуть вплинути на жінок з вразливих груп.

Метод моделювання дозволяє створювати комп'ютерні моделі для аналізу і прогнозування різних сценаріїв. У даному дослідженні можна створити моделі для аналізу різних варіантів законодавчих норм та політик і визначити, які з них будуть найбільш ефективними для захисту жінок з вразливих груп від дискримінації.

Таким чином, використання прогностичного та методу моделювання може допомогти зрозуміти можливі наслідки і ефективність різних законодавчих норм та політик в протидії дискримінації жінок з вразливих груп.

У дослідженні протидії дискримінації жінок з вразливих груп застосовані різноманітні методологічні підходи та методи: системний, герменевтичний, феноменологічний, синергетичний, філософський, історико-правовий, структурно-функціональний, порівняльно-правовий, прогностичний та метод моделювання. Комбінація різних методів та підходів може забезпечити комплексне дослідження та більш точний аналіз проблеми дискримінації жінок. Використання методів може сприяти поліпшенню законодавства та прогнозуванню можливих наслідків прийнятих рішень.

ВИСНОВКИ ДО РОЗДІЛУ 1

Тривай процес становлення протидії дискримінації жінок демонструє різноманітні причини, наслідки та можливі шляхи подолання цієї проблеми, що важливо для розробки стратегій, політик та ініціатив, спрямованих на побудову справедливих суспільних відносин.

У різні історичні періоди роль жінки у суспільстві розглядалася, в рамках патріархальних засад, обмежувалася функціями матері, дружини, господині, основним завданням якої було дітонародження. Окремі спроби відійти від традиційних уявлень про статус жінки у суспільстві прослідковуються у творах Платона «Держава», «Симпозіум», що можна назвати першими спробами зламу гендерних стереотипів, завдяки яким відбуваються поступове оновлення і гуманізація форми соціального буття. Дослідження генези проблеми допомогло розкрити системні структури, стереотипи та соціокультурні норми, які сприяли нерівності між статями, що, в свою чергу, надало можливість усвідомити, які фактори треба змінювати та як будувати справедливішу суспільну систему. Ці знання можуть бути використані для розвитку стратегій і політик, спрямованих на подолання дискримінації жінок та досягнення більшої рівності.

Національне законодавство у сфері протидії дискримінації жінок перебуває на етапі становлення. Важливим кроком у цьому напрямі є прийняття Додатку до Партнерства Біарріц щодо гендерної рівності, у якому висвітлені законодавчі ініціативи задля забезпечення гендерної рівності у різних державах.

Питання врахування гендерних аспектів на кожному етапі розробки міжнародної політики є центральним для феміністичної дипломатії. Феміністична дипломатія підкреслює важливість інтеграції гендерного аспекта в усі сфери міжнародних відносин, включаючи політику допомоги та розвитку, наголошує на необхідності забезпечення адекватного фінансування для ініціатив, спрямованих на поліпшення становища жінок та гендерної рівності. Це означає виділення достатніх ресурсів для програм та проєктів, які сприяють забезпеченню прав жінок, їхньому економічному та соціальному розвитку, а також поліпшенню

становища жінок, забезпеченню гендерної рівності як у міжнародному, так і в національному контексті.

Належне використання методологічних засад допомагає забезпечити наукову вагомість дослідження, його релевантність і значущість для наукової спільноти та практичного застосування. Вони допомагають виключити спотворення даних, помилки в логіці аналізу та неправильне тлумачення результатів. Крім того, методологічні засади дозволяють забезпечити узгодженість досліджень у межах даної галузі і сприяють розвитку наукового знання.

Індивідуалізація методології дозволяє зрозуміти, що різні категорії жінок можуть мати різні потреби та переживати різні види дискримінації. Це стимулює розробку спеціалізованих підходів та інтервенцій, спрямованих на забезпечення прав конкретних груп жінок і на досягнення більш ефективного і справедливого гендерного рівня. Комплексний підхід до дослідження даної проблематики допоможе зрозуміти конкретні права жінок з вразливих груп, які порушуються, та розробити конкретні заходи для їх захисту на основі принципу рівності та недискримінації. Водночас застосування різних підходів та методів повинно бути науково обгрунтованим, адже предмет дослідження має гармонійно співвідноситися з обраним науковим інструментарієм.

Для вивчення предмета дисертаційної роботи - проблеми протидії дискримінації жінок з вразливих груп необхідно використовувати методологію, яка має низку функцій, таких як аналітична, прогностична, регулювання, інтеграція та контроль. Це дає змогу досліджувати проблему з різних точок зору, розробляти ефективні правові механізми та норми, прогнозувати можливі наслідки та контролювати їх роботу.

Використання різноманітних методів дослідження загальнонаукових та приватно-наукових дає можливість глибоко вивчити проблему дискримінації жінок з вразливих груп та знайти шляхи її подолання. Кожен метод має свої переваги та обмеження, тому комбінація різних методів дозволяє підійти до

досліджуваної проблеми всебічно, системно заради отримання конкретних результатів.

РОЗДІЛ 2

ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЖІНОК З СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП У СИСТЕМІ НАЦІОНАЛЬНОГО ПРАВА

2.1 Визначення окремих соціально вразливих категорій у системі національного права.

Вразливі категорії населення є об'єктом дискримінації, яка може містити ознаки множинності та посилюватися ознаками етнічної приналежності, інвалідності, віку, тощо.

У даному підрозділі буде визначено дефініцію «жінки з вразливих груп» та критерії визначення ознак вразливості.

На даний час в Україні приділяється неналежна увага гендерним проблемам та питанням дискримінації жінок, особливо вразливих категорій жінок, які піддаються подвійному впливу дискримінації.

На законодавчому рівні відсутнє визначення «жінки з вразливих груп» чи «вразливі категорії жінок». Хоча саме для таких жінок забезпечення рівності прав є особливо важливим. Тому визначення, які саме категорії жінок можуть бути віднесені до «вразливих», є необхідною складовою нормативно-правової бази. Адже розуміння ситуації, коли особа зазнає дискримінації в будь-якій формі й більш як за однією ознакою одночасно, важливою для ефективного захисту її прав [78,с.95].

Аналіз останніх досліджень та публікацій дає підстави вважати, що «вразливі групи» (англ. *vulnerable groups*) перебувають у менш вигідному становищі та відчувають більший ризик дискримінації.

Зупинимо детальніше на визначенні «жінки з вразливих груп» та проаналізуємо останні публікації, в яких саме вразливі групи населення дедалі частіше стають об'єктом досліджень. Це дасть змогу найбільш точно визначити дефініцію з метою її гармонізації з національною термінологією.

Як зазначав В. Селіванов, гармонізація наукової термінології – це передумова розвитку суспільних, зокрема політичних і юридичних відносин, не лише власне науки як такої, а й у цілому культури певного народу [124].

Визначення вразливих груп є одним із пріоритетів Європейського процесу соціального залучення до соціального захисту. У цьому контексті держави-члени взяли на себе зобов'язання розробити комплексні та скоординовані відповіді на численні незручності та потреби окремих груп [154].

В Україні це питання також дедалі більше актуалізується. Наказом Координаційного центру з надання правової допомоги від 20 листопада 2019 р. № 71 були затверджені Методичні рекомендації щодо надання правової допомоги жінкам із вразливих груп (жінкам, що живуть з ВІЛ, жінкам, що вживають наркотики та жінкам, що надають сексуальні послуги) розроблені з метою допомоги юридично ідентифікувати проблеми для кращого доступу до правосуддя даної категорії жінок та запропонувати алгоритм дій у справах, з якими звертаються клієнтки та клієнти із вразливих груп. Методичні рекомендації розроблені Асоціацією жінок-юристок України «ЮрФем» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження» у межах проєкту «Покращення якості правових послуг для вразливих груп жінок [91].

Дані рекомендації оперують поняттям множинної дискримінації, проте не дають визначення категорії вразливості. Множинна дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб зазнає дискримінації у будь-якій формі і більш як за однією ознакою одночасно [91, с.5]. Хоча у національному законодавстві термін «множинна дискримінація» поки не використовується.

Ще одним документом, який оперує поняттям вразливості, є «Аналіз вразливості жінок та чоловіків в контексті децентралізації на територіях України, що постраждали від конфлікту» [3]. Він є результатом участі групи консультантів дослідження у період з жовтня 2016 р. по квітень 2017 р. у рамках спільної програми ПРООН та ООН Жінки «Відновлення управління та сприяння примиренню в постраждалих від кризи громадах України», яку фінансує

Європейський Союз. «Таким чином, під вразливістю розуміється стан обмежених можливостей чи здатності жінок та чоловіків, дівчат та хлопців повною мірою користуватися своїми правами. Вразливість не є загальноприйнятою концепцією. Аналіз вразливості поєднує це поняття з дискримінацією, соціальним виключенням (ізоляцією) та маргіналізацією, що виникають в результаті низки взаємопов'язаних проблем, які, в свою чергу, з'являються через певні першопричини. Серед таких причин: дискримінаційне ставлення, соціальні цінності та культурна практика, дискримінаційна практика, що відбувається через надання переваг певним групам людей, слабкі позиції верховенства права та механізми правової підтримки, дискримінаційне законодавство чи неналежне впровадження законів, політичні та інституційні бар'єри тощо. Вразливість пов'язують з «лініями протиріч» - тими характерними рисами, які формально розділяють суспільство за такими критеріями, як мова, соціальний статус, дохід, вік тощо. Ці «лінії протиріч» можуть викликати вразливість серед певних груп населення, в залежності від певної ситуації, в якій перебувають відповідні групи. Загалом, характерні риси «ліній протиріч» можуть трансформуватися у критерії вразливості, і, в свою чергу, групи осіб починають характеризувати як вразливі групи, коли офіційно фіксуються порушення прав представників цих груп, зокрема у порівнянні з іншими групами» [3, с.7].

У різних публікаціях використовується саме поняття «жінки з вразливих груп» використовується, хоча і не має нормативного визначення. Наприклад, 6 грудня 2019 р. у рамках щорічної Всеукраїнської акції «16 днів проти насильства» проведено зустріч з жінками з вразливих груп щодо репродуктивного здоров'я та соціального захисту. Як зазначили учасниці, обговорення теми репродуктивного здоров'я, запобігання та протидії насильству щодо жінок з вразливих категорій є надзвичайно важливим, адже зазвичай такі теми лишаються поза увагою [64].

Метою дослідження, яке проведено згідно з Програмою розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні та Проекту ПРООН «Підтримка реформи соціального сектору в Україні», є виявлення бар'єрів, що перешкоджають зайнятості жінок, які

належать до вразливих категорій населення. У даному дослідженні зазначається, що «бар'єри, з якими стикаються жінки під час пошуку роботи та у процесі роботи, є різні та специфічні для кожної категорії» [112].

Також термін «жінки з вразливих соціальних груп» використовувався Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини на парламентських слуханнях у 2018 р., які стосувалися запобігання та протидії дискримінації жінок з вразливих соціальних груп. Уповноважений Верховної Ради України у своєму виступі виділяє наступні категорії жінок з вразливих груп: «жінки з внутрішньо переміщених осіб, жінки з інвалідністю, сільські жінки, особливо похилого віку, та представники ромської національної меншини» [41].

Отже, поняття «жінки з вразливих груп» існує в побуті, проте відсутнє уніфіковане поняття та чітке розуміння, які саме категорії віднесені до жінок з вразливих груп.

З огляду на це вважаємо за необхідне здійснити аналіз категоріально-понятійного апарату в сфері протидії дискримінації жінок з вразливих груп, проаналізувати дефініцію «вразливі групи населення» та запропонувати можливі шляхи удосконалення законодавства.

Вивчення питання про окремі терміни, що застосовуються в законодавстві про рівність, у тому числі про гендерну рівність, обумовлене метою забезпечення рівності прав незалежно від статі шляхом надання додаткових гарантій у законодавстві цим категоріям осіб. Одним із таких термінів, що став найпоширенішим за останній час є «вразливість». Він застосовується у різних сферах, проте найбільше в трудових і соціальних правовідносинах.

Аналізуючи понятійно-категоріальний апарат, насамперед слід звертатися до національного законодавства та актів міжнародного права. Важливо зрозуміти, які саме групи населення можуть бути віднесені до категорії «жінки з вразливих груп».

Закон України, Верховна Рада України від 17.01.2019 № 2671-VIII «Про соціальні послуги» містить визначення «вразливі групи населення». Це -

особи/сім'ї, які мають найвищий ризик потрапляння у складні життєві обставини через вплив несприятливих зовнішніх та/або внутрішніх чинників [105]. Варто зазначити, що така дефініція є дуже розмитою, не містить посилання на конкретні категорії осіб.

Водночас, аналізуючи норму цього Закону, а саме п. 15 ст. 1, яка містить визначення складних життєвих обставин як таких, що негативно впливають на життя, стан здоров'я та розвиток особи, функціонування сім'ї, які особа/сім'я не може подолати самостійно, можемо зробити висновок, що закон містить критерії вразливості.

Чинники, що можуть зумовити складні життєві обставини це :а) похилий вік; б) часткова або повна втрата рухової активності, пам'яті; в) невиліковні хвороби, хвороби, що потребують тривалого лікування; г) психічні та поведінкові розлади, у тому числі внаслідок вживання психоактивних речовин; ґ) інвалідність; д) бездомність; е) безробіття; є) малозабезпеченість особи; ж) поведінкові розлади у дітей через розлучення батьків; з) ухилення батьками або особами, які їх замінюють, від виконання своїх обов'язків із виховання дитини; и) втрата соціальних зв'язків, у тому числі під час перебування в місцях позбавлення волі; і) жорстоке поводження з дитиною; ї) насильство за ознакою статі; й) домашнє насильство; к) потрапляння в ситуацію торгівлі людьми; л) шкода, завдана пожежею, стихійним лихом, катастрофою, бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією [105].

Аналізуючи дану статтю Закону доходимо до висновку, що вичерпний перелік чинників, що можуть зумовити складні життєві обставини, є недоліком даної статті та потребує доопрацювання. Адже інші життєві обставини також можуть негативно впливати на життя, стан здоров'я та розвиток особи.

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» не містить ні визначення «вразливі категорії осіб», ні «жінки з вразливих груп» та навіть не оперує поняттям «множинна дискримінація». 20 листопада 2015 р. було зареєстровано законопроект № 3501 «Про внесення змін до деяких законодавчих

актів України (щодо гармонізації законодавства у сфері запобігання та протидії дискримінації із правом Європейського Союзу)». У ньому запропоновано внести зміни до статті 1 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» та доповнити її терміном «множинна дискримінація». Проте на даний момент текст залишився лише проектом закону. Відповідно до цього проекту «множинна дискримінація – ситуація, за якої особа та/або група осіб зазнає дискримінації в будь-якій формі, встановленій цим Законом, більш ніж за однією ознакою одночасно» [93].

Як зазначається у Доповіді України на 66й сесії Комітету ООН з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), «жінки, які потерпають від множинних форм дискримінації, зокрема, жінки-роми, жінки з інвалідністю, жінки-ВПО тощо, майже повністю виключені з процесів, пов'язаних з прийняттям рішень» [34].

Таким чином, поняття «жінки з вразливих груп» та «множинна дискримінація» є взаємопов'язаними та допомагають охарактеризувати жінок, які потребують особливого захисту.

Відсутність в українському законодавстві визначення «жінки з вразливих груп» є суттєвим недоліком. Дефініція «вразливі категорії» не є досконалою і потребує доопрацювання.

Саме тому, звертаємо увагу на необхідність внесення змін до законодавства та пропонуємо визначити дефініцію «жінки з вразливих груп»: «жінки, які перебувають у особливо вразливих і незахищених станах у суспільстві через різні фізичні, соціальні, економічні, культурні, політичні чи інші життєві обставини». Ці жінки знаходяться під підвищеним ризиком стати об'єктом дискримінації, насильства, експлуатації та інших форм негативного впливу».

Такий підхід до визначення критеріїв вразливості жінок дасть змогу державі надавати якісніші соціальні послуги, які матимуть цільове призначення для певних категорій осіб задля досягнення найкращого результату. Зокрема,

визначення вразливих груп є одним із пріоритетів європейського процесу залучення до соціального захисту [78, с.95].

Важливим є розроблення комплексних заходів, які сприяли би вирішенню проблем та задоволенню потреб окремих груп населення. Необхідними заходами є впровадження цільових підходів для реагування на конкретні потреби кожної окремої групи [78, с.96].

З урахуванням таких груп надання соціальних послуг буде ефективнішим, зокрема таких послуг, як консультації з питань психічного здоров'я та поліпшення взаємин з оточуючим соціальним середовищем, виявлення та сприяння розвитку різнобічних інтересів і потреб осіб, які перебувають у складних життєвих обставинах, надання інформації, необхідної для вирішення тієї чи іншої складної життєвої ситуації, та здійснення захисту таких категорій осіб [78, с.96-97].

Звертаючись до міжнародного права, слід зазначити, що Загальна декларація прав людини та Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) створюють основу для захисту прав жінок, у тому числі жінок з вразливих груп або з особливими потребами, проте не містять визначення жінок з вразливих груп чи критеріїв вразливості. Однак у Рекомендаціях Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок міститься посилення на критерії вразливості жінок та зазначено: «якщо в тексті Конвенції тільки одна стаття №14 звертає увагу держав на множинну дискримінацію сільських жінок, то в подальших Загальних рекомендаціях Комітет розширює перелік факторів, які можуть посилювати дискримінацію. У рекомендації № 35, пункт 12 стверджується: «дискримінація жінок нерозривно пов'язана з іншими факторами, які впливають на їхнє життя. Комітет підкреслює, що сюди можуть належати етнічна приналежність/раса, статус корінних народів або меншин, колір шкіри, соціально-економічний статус та/або каста, мова, релігія чи переконання, політичні погляди, національне походження, сімейний та/або материнський статус, вік, міське/сільське місце проживання, стан здоров'я, інвалідність, власність, сексуальна орієнтація,

гендерна ідентичність та інтерсекс характеристики, неграмотність, торгівля жінками, збройний конфлікт, пошук притулку, перебування у статусі біженця, внутрішні переселення, безгромадянство, міграція, домашні господарства, вдівство, життя з ВІЛ/СНІД, позбавлення свободи, проституція, географічна віддаленість та стигматизація жінок, які борються за свої права, у тому числі правозахисники» [46].

Слід звернути увагу на інтеграційну програму ЄС «Включення до вразливих груп», яка містить визначення вразливих груп населення. «Ці вразливі та маргіналізовані групи включають, але не обмежуються ними: людей з інвалідністю, мігрантів та етнічних меншин (включаючи ромів), бездомних, колишніх в'язнів, наркоманів, людей з проблемами алкоголю, ізольованих літніх людей та дітей» [154].

Програма ЄС визначає одним з критеріїв вразливості, що «ряд груп у нашому суспільстві стикаються з вищим ризиком бідності та соціальної ізоляції порівняно із загальним населенням. ... Проблеми, з якими стикаються ці групи, перетворюються на безпритульність, безробіття, низьку освіту, а згодом і подальше їх відторгнення від суспільства» [154].

Також важлива є практика Європейського Союзу щодо оцінки критеріїв вразливості, формування визначення «вразливості» та знаходження найоптимальніших шляхів досягнення результатів у роботі з вразливими категоріями осіб загалом та з вразливими категоріями жінок зокрема.

Особи з інвалідністю також стикаються з більшим ризиком злиднів, соціальної ізоляції та дискримінації. Європейський Союз працює над зменшенням розриву в рівнях зайнятості між людьми з інвалідністю та осіб без інвалідності шляхом впровадження активних заходів зайнятості на рівні держав-членів.

Заходи вживаються на користь районів, що відзначаються відчуженням, - боротьба з регіональною нерівністю, подолання неблагополуччя, з якими стикаються сільські райони, а також сприяння відродженню збіднених районів та

неблагополучних районів. Усунення бар'єрів у навчанні та навчанні для всіх вразливих груп та на всіх рівнях є ключовим питанням [154, с.1-2].

Також варто звернути увагу на висновки та звіти Комісії ООН з прав людини. «У 90-х роках Комісія дедалі більше звертала увагу на потреби держав у наданні консультативних послуг та технічної допомоги для подолання перешкод у забезпеченні всіх прав людини. ... Посилена увага також приділяється захисту прав вразливих груп у суспільстві, включаючи меншини та корінне населення, та захисту прав дитини та жінок, включаючи викорінення насильства щодо жінок та досягнення рівних прав для жінки» [132].

Запозичення позитивного зарубіжного досвіду сприяє створенню сприятливого середовища у сфері гендерної рівності. Зокрема, звернемо увагу на дослідження Центру з прав людини Ісландії, який керувався програмою прогресу ЄС для Ісландії. Цей документ містить перелік вразливих категорій осіб та визначення категорії вразливості. «Метою документів з прав людини є захист вразливих до порушень їх основних прав людини. Є окремі групи, які з різних причин слабкі та вразливі або традиційно ставали жертвами порушень, а отже, потребують особливого захисту для рівного та ефективного здійснення своїх прав людини. Часто документи про права людини встановлюють додаткові гарантії для осіб, що належать до цих груп...» [163].

Ця частина зосереджена на групах, які особливо вразливі до зловживань правами людини; групи, які зазнають структурної дискримінації, як жінки, та групи, які зазнають труднощів у захисті і тому потребують особливого захисту. Обговорюються тринадцять груп: 1) жінки та дівчата; 2) діти; 3) біженці; 4) внутрішньо переміщені особи; 5) особи без громадянства; 6) національні меншини; 7) корінні народи 8) трудові мігранти; 9) особи з інвалідністю; 10) особи похилого віку; 11) ВІЛ-позитивні особи та жертви СНІДу; 12) роми / цигани / сінті; 13) лесбійки, геї та трансгендери. Очевидно, що це не вичерпний перелік осіб, які потребують особливого захисту, оскільки багато інших груп, про які не йшлося в цій частині, страждають від дискримінації та утисків» [163].

Європейський Інститут гендерної рівності термін «вразливі групи» визначає такі «жінки, діти та особи, що належать до груп, які перебувають у неблагополучному положенні або маргіналізовані, або належать до них». Водночас зазначається, що: «термін „вразливі групи” часто використовується як взаємозамінний із терміном „групи, що знаходяться в неблагополучному стані”. Стереотипне уявлення про те, що «вразливість» є невід’ємною характеристикою жінок, маскує той факт, що стереотипні гендерні ролі та погляди та їх дискримінаційний вплив на жінок, спричинені відсутністю / бездіяльністю актів з боку держав щодо їх ефективного вирішення, створюють недоліки для жінок, що може спричинити підвищений ризик стати вразливими до дискримінації, включаючи насильство. Тому термін „вразливі групи” не рекомендується використовувати, а замість цього слід використовувати „групи, що знаходяться в неблагополучному стані”» [156].

Такі висновки засновані на звітах держав-учасниць щодо імплементації Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок та про нові знання щодо незаконного гендерного стереотипу та його дискримінаційного впливу на жінок.

Гендерний вимір правової площини характеризується передусім рівністю жіночої та чоловічої соціальних статей. Встановлення такої рівності на практиці вимагає подолання патріархальних стереотипів, статевої ієрархічності соціальних зв’язків, у яких чоловіки заздалегідь сприймаються як істоти вищі за розумовими та фізичними здібностями, а їхня діяльність – як найбільш значуща та пріоритетна порівняно з діяльністю жінок [75, с.68].

Гендерні відмінності не є перешкодою для досягнення рівності, але вони потребують визнання та врахування у законодавстві шляхом запровадження спеціальних норм. Така диференціація дає змогу враховувати особливі потреби та інтереси різних груп, у тому числі жінок з вразливих груп, забезпечуючи їм додатковий захист та рівні можливості. Це сприяє створенню справедливого правового середовища, де гендерна рівність реалізується шляхом

диференційованого підходу до законодавчого регулювання. Це також сприяє створенню більш справедливого суспільства, де всі люди мають можливість реалізувати свій потенціал і бути повноцінними учасниками суспільного життя.

Як зазначає О. Копиленко, «правове регулювання гендерних відносин має виділити важливість гендерної ролі кожної статі й забезпечити здійснення цієї ролі без обмежень інших прав і соціальних зв'язків людини» [51, с.12].

Надання особливих прав певним категоріям осіб дає можливість створення однакових можливостей для самореалізації всіх. С. Бобровник зазначає, що права людини є засобом відображення не потенційних, а реальних можливостей індивіда, закріплених у законодавчих актах держави, що вказує на суб'єктивний характер цих прав. Структуру суб'єктивного права становлять такі можливості: можливість поведінки у межах свободи, яка встановлена нормою права; можливості користування наданим благом з метою реалізації закріплених правом суб'єктивних інтересів; можливість вимагати виконання обов'язку іншими суб'єктами права як гарантії дієвості права; можливості звертатися до суду за захистом порушеного права як гарантії поновлення порушеного права та покарання винних у порушенні прав та інших суб'єктів [130, с.89].

Проаналізуємо дослідження, які наводять визначення вразливих категорій осіб та критеріїв вразливості. Зокрема, у дослідженні «Необхідність переосмислення концепцій вразливості та ризику з цілісної точки зору: необхідний огляд і критика для ефективного управління ризиками» О. Кардона зазначає, що «вразливість може бути визначена як внутрішній фактор ризику суб'єкта чи системи, які піддаються впливу небезпеки та відповідають їхній внутрішній схильності до впливу чи чутливості до пошкоджень. Іншими словами, вразливість являє собою фізичну, економічну, політичну або соціальну сприйнятливність або схильність громади до збитків у разі дестабілізуючого явища природного або антропогенного походження. Існує низка екстремальних і часто постійних умов, які роблять діяльність певних соціальних груп надзвичайно крихкою. Наявність цих умов залежить від досягнутого рівня розвитку, а також

успішності планування розвитку. В цьому контексті розвиток почали розуміти як процес, який передбачає гармонію між людством і навколишнім середовищем, і вразливість соціальних груп, таким чином, можна розуміти як знижену здатність «притосуватися» до певного набору навколишнього середовища чи обставини» [151].

Слід відзначити, що сам факт приналежності до жіночої статі не є чинником вразливості. До таких висновків також приходять Міжнародний Комітет Червоного Хреста у своєму дослідженні щодо критеріїв вразливості, на який вважаємо за потрібне звернути увагу. Відповідно до зазначеного дослідження є три критерії виникнення вразливості.

1. Вразливість, що виникає через фізичні характеристики. Відповідно до міжнародного гуманітарного права деякі групи людей мають право на особливий захист. Наприклад, жінки та діти є об'єктом особливої поваги і повинні бути захищені, зокрема, від усіх форм непристойного нападу (див. статті 76 і 77 Додаткового протоколу I до Женевських конвенцій 1977 року) [33]. Такий особливий захист надається дітям у зв'язку з їхнім віком, тоді як у випадку жінок він надається з огляду на їх особливе здоров'я, гігієнічні та фізіологічні потреби та їх роль як матері. Відповідно до гуманітарного права жінки не вважаються «вразливими» як такими. Скоріше, закон визнає, що жінки є вразливими за певних обставин через їхні фізичні характеристики та особливі потреби, наприклад, потреби вагітних жінок, матерів або матерів маленьких дітей. Щодо дітей, то їх справедливо вважають уразливими через їхню фізичну та розумову незрілість, обмежені здібності та залежність від дорослих.

2. Вразливість, що виникає через соціальні, економічні, політичні та культурні фактори. Для Міжнародного Комітету Червоного Хреста вразливість є результатом нестабільних умов існування окремих осіб, сімей або громад, які опинилися під загрозою через жорстокі зміни в їхньому оточенні. Такі зміни є звичайним явищем у збройних конфліктах і ситуаціях внутрішніх заворушень. Конкретні обставини кожного контексту та ситуація кожної групи чи особи

визначають, хто є справді вразливим. Ті, хто вразливі в одному контексті, можуть не бути такими в іншому. Наприклад, вдови можуть отримати користь від механізмів солідарності в деяких контекстах і зазнати стигматизації в інших. Оцінюючи вразливість населення, МКЧХ бере до уваги соціально-економічні фактори, такі, як зайнятість (або дохід), людські активи (доступ до освіти та охорони здоров'я), житло, соціально-економічні ролі та їх розподіл у домогосподарствах, соціальні активи (солідарність), мережі, взаємні відносини між домогосподарствами, відносини з державою та приватними установами) тощо.

У патріархальних суспільствах жінки є жертвами сексизму та стикаються з дискримінацією вдома, на роботі та в суспільстві загалом. У деяких контекстах це може зробити жінок соціально та економічно вразливими, і це фактор, який необхідно брати до уваги при оцінці ситуації та потреб людей.

3. Вразливість, що виникає внаслідок реального конфлікту. Вразливість жінок часто пояснюється тим фактом, що сучасні збройні конфлікти змінилися таким чином, що цивільне населення все більше залучається до бойових дій і що жінки несуть основний тягар забезпечення повсякденного виживання своїх сімей. Жінки особливо вразливі до бідності, ізоляції та страждань, спричинених збройним конфліктом, коли вони вже піддаються дискримінації в мирний час.

У деяких конфліктах, коли жінки, як носії майбутніх поколінь, вважаються носіями культурної та етнічної ідентичності, вони можуть бути вразливими до нападів або загроз з боку спільноти, якщо вони не відповідають своїй призначеній ролі. Вони також можуть стати цілком ворога з метою зміни або знищення цієї ролі. Використання сексуального насильства як методу ведення війни та вимога, щоб жінки народжували більше дітей замість померлих синів, роблять жінок особливо вразливими. Необхідно враховувати специфічні потреби, які є результатом такої ситуації.

Ступінь вразливості осіб і груп ризику необхідно постійно переоцінювати у світлі змін ситуації на місці. Групу, яку не вважали вразливою під час початкової оцінки, згодом такою можуть сприймати, і навпаки.

Таким чином, аналізуючи критерії вразливості щодо жінок можна стверджувати, що жінок з вразливих груп можна визначити, як жінок, котрі потрапили у складні життєві обставини та потребують особливого захисту для відновлення та збереження їх прав та законних інтересів. До цієї категорії потрібно відносити внутрішньо переміщених жінок, жінок, які проживають на окупованих територіях та на лінії розмежування, жінок, які є членами сімей військовослужбовців, жінок, що проживають у сільській місцевості, ромських жінок, жінок з інвалідністю, жінок, хворих на ВІЛ-СНІД, та інші категорії жінок.

Віднесення саме цих категорій жінок до вразливих пов'язане з наявністю дискримінації на підставі статі, яка загострюється присутністю інших складних життєвих обставин. Зокрема, упереджене ставлення з боку частини суспільства до жінок-ромів, спричиняє дискримінацію у сфері охорони здоров'я, освіти, соціального захисту. Наявність трудової дискримінації та подвійного навантаження домашніми справами у жінок у сільській місцевості спричиняє обмежені можливості в самореалізації. Відсутність психологічної підтримки внутрішньопереміщеним особам та проблеми, які виникають у жінок-інвалідів у зв'язку з непристосованістю будівель для безперешкодного пересування таких осіб, та інші фактори сприяють посиленню дискримінації щодо таких категорій осіб. Таким чином дискримінація містить ознаки множинності.

Детально зупинимося на характеристиці певних категорій жінок детальніше. Враховуючи той факт, що одним із критеріїв є шкода, завдана бойовими діями, терористичним актом, збройним конфліктом, тимчасовою окупацією, можна дійти висновку, що внутрішньо переміщені особи слід віднести до категорії жінок з вразливих груп, які на даний час потребують особливої уваги. З огляду на обмежений обсяг дисертаційної роботи не маємо змоги зупинитися на всіх категоріях жінок з вразливих груп. Проте, насамперед розглянемо ті категорії

жінок, які в умовах збройної агресії на території України потребують особливого захисту.

Внутрішньо переміщені особи як одна із соціально вразливих груп жінок

В цьому параграфі автор має намір детально проаналізувати таку категорію жінок з вразливих груп як внутрішньо переміщені жінки. В першу чергу, автор хоче зупинитися на самому визначенні внутрішньо переміщених осіб загалом та жінок зокрема, визначити хто саме належить до цієї категорії, а також проаналізувати міжнародно-правові акти та практику їх застосування, визначити можливі шляхи покращення становища та захисту внутрішньо переміщених жінок.

Відповідно до Закону України від 20.10.2014 № 1706-VII «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» [94] внутрішньо переміщеною особою є громадянин України, іноземець або особа без громадянства, яка перебуває на території України на законних підставах та має право на постійне проживання в Україні, яку змусили залишити або покинути своє місце проживання у результаті або з метою уникнення негативних наслідків збройного конфлікту, тимчасової окупації, повсюдних проявів насильства, порушень прав людини та надзвичайних ситуацій природного чи техногенного характеру.

Після повномасштабного вторгнення росії на територію України захисту потребує дуже велика кількість внутрішньо переміщених осіб, серед яких значна частина - жінки та діти. Термін «внутрішньо переміщена особа» у законодавстві з'явився у 2014 р. після прийняття вищезгаданого Закону. Хоча, фактично категорія внутрішнього переміщених осіб існувала і раніше. Це, зокрема, особи, які були переміщені з території Чорнобильської зони внаслідок аварії у 1986 р., особи, які були змушені евакуюватися внаслідок паводків у Закарпатській області, які траплялися неодноразово, тощо.

Звичайно, число внутрішньо переміщених осіб у 2022-2023 рр. не можна порівняти з кількістю осіб, які потребували захисту та допомоги у минулі періоди. Водночас завжди питання захисту кожного громадянина є важливим для держави.

Поза увагою законодавця на даний час залишились особи, які покинули своє місце проживання до моменту настання обставин, які стали підставою для визначення особи як внутрішньо переміщеної, а на момент існування обставин виявили бажання повернутися та не змогли це зробити. Дана категорія осіб є незахищеною та не належить до внутрішньо переміщених осіб.

У даному підрозділі автор ми зосередимо увагу саме на особах, які переміщені всередині України та які потребують захисту відповідно до національного законодавства. Звичайно, країні, де відсутні будь-які обставини, які мають негативні наслідки для її громадян, зокрема воєнні дії, значно легше запропонувати якісний захист та допомогу особам, які вимушені покинути свої домівки. Саме тому Радою Європейського Союзу вирішено запровадити так званий тимчасовий захист осіб, які виїхали з України внаслідок війни. Відповідно до виконавчого рішення Ради ЄС від 4 березня 2022 року [119] особи, переміщені внаслідок конфлікту, а саме: громадяни України, які проживали в Україні до 24 лютого 2022 року; особи без громадянства або громадяни третіх країн, які перебували під міжнародним захистом або еквівалентним національним захистом в Україні; і члени їх сімей мають право на тимчасовий захист на території Європейського Союзу. Відповідно до Директиви Ради 2001/55/WE від 20 липня 2001 р. [29] тимчасовий захист охоплює: забезпечення негайного захисту, право на проживання, доступ до ринку праці, доступ до житла, доступ до соціальної допомоги, засоби до існування, у випадку дітей та підлітків без супроводу, також право на законну опіку та доступ до освіти, доступ до медичної допомоги. Важливо, що положення про тимчасовий захист дають чітку правову основу для надання медичної допомоги людям, які прибули з України, та охоплюють як мінімум невідкладну допомогу та основне лікування захворювань.

В рамках даного дослідження, ми не будемо аналізувати законодавство кожної окремої країни та права й свободи осіб, як опинилися під тимчасовим захистом країн ЄС чи інших країн світу, поза як це може бути предметом окремого дослідження. Основна увага приділена категорії осіб, які потребують особливого захисту внаслідок переміщення всередині України чи поза її межами. Це жінки, жінки з дітьми та діти, враховуючи проведення мобілізації на території України.

Закон України «Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб» не виділяє окремо категорію внутрішньо переміщених жінок. Хоча саме ця категорія є особливо вразливою з підстав, на які вважаємо за необхідне звернути особливу увагу.

Як зазначено у Національному плані дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2025 року» [99] «вимушене переміщення негативно впливає на всіх громадян, але з урахуванням проявів дискримінації та гендерних стереотипів вплив на жінок є значно більшим і проявляється в ускладнених можливостях працевлаштування, меншому рівні доходу, більшій залежності від соціальних виплат, більшому обсязі неоплачуваної домашньої роботи та відповідно звуженні можливостей участі в суспільному та політичному житті».

Відповідно до п. 54 Загальних рекомендацій, ухвалених Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок №30 «у конфліктних і постконфліктних ситуаціях жінки з числа внутрішньо переміщених осіб знаходяться у важких життєвих умовах через нерівність можливостей для отримання освіти, розвитку професійних навичок і участі в діяльності, яка приносить дохід; через низький рівень послуг з охорони репродуктивного здоров'я; виключення жінок із процесів прийняття рішень, що поглиблюється традиційно домінуючою роллю чоловіків у керівних структурах; а також через нераціональне планування і нерозвинену інфраструктуру як усередині таборів, так і за їх межами» [150].

Однією з причин, через які внутрішньо переміщені жінки підпадають під категорію осіб з вразливих груп є потреба у працевлаштуванні даних осіб з

одночасною необхідністю догляду за дітьми. Як зазначається у Звіті Міжнародної організації праці «оцінка потреб та можливостей зайнятості внутрішньо переміщених осіб в Україні: узагальнення результатів дослідження та рекомендації» «присутність внутрішньо переміщених осіб на ринку праці в умовах економічного спаду погіршує ситуацію на ринку праці, підвищуючи конкуренцію за відносно малу кількість вакантних робочих місць і сприяючи зниженню рівня заробітних плат» [77].

Помітне значно більше навантаження саме на внутрішньо переміщених жінок щодо виховання неповнолітніх дітей, перебування у більш вразливому стані щодо залежності від соціальних виплат у зв'язку з неможливістю працевлаштування чи низьким рівнем заробітної плати. Як зазначається у згаданому Звіті Міжнародної організації праці «напливи внутрішньо переміщених осіб працездатного віку на певних територіях загострили вже й до того погіршену ситуацію на українському ринку праці, підвищивши конкуренцію за наявні робочі місця, сприяючи зниженню заробітної плати» [77].

Серед проблем, з якими стикаються внутрішньо переміщені жінки, найбільш поширені є такі: низька заробітна плата, брак підходящих вакансій, які б відповідали рівню кваліфікації та освіти тих, хто шукає роботу, дискримінація внутрішньо переміщених осіб на ринку праці та небажання роботодавців брати на роботу таких осіб чи надання переваги особам з постійним місцем проживання у регіоні пошуку роботи, брак професійних навичок та досвіду роботи шукачів, особливо жінок, які перебувати вдома у зв'язку з доглядом за дитиною. Ще однією важливою проблемою є – відсутність досвіду пошуку роботи та відсутність інформації щодо наявних вакансій та алгоритму дій у такій ситуації. В даному випадку переміщення до іншої місцевості лише посилює відчуття невпевненості та нерішучості.

Проблеми пошуку роботи для внутрішньо переміщених осіб можуть бути вирішені шляхом надання повнішої та змістовнішої інформації про наявні вакансії у доступній формі. Також важливим є створення необхідних навчальних курсів,

які допоможуть опанувати навички пошуку роботи, створення резюме, написання мотиваційних листів та навчать кандидаток відповідної поведінки під час співбесіди з потенційним роботодавцем, а також ознайомлять з необхідними ресурсами в соціальних мережах та сучасними комп'ютерними технологіями та порталами для пошуку роботи, базами даних вакансій та іншими засобами, які сприятимуть пошуку бажаної роботи. Особливо необхідними такі сервіси є для жінок, які були зайняті доглядом за дитиною, чи жінки, які тривалий час були працевлаштовані на одному й тому ж місці та не займалися пошуком роботи останнім часом. Враховуючи той факт, що внутрішньо переміщені особи втратили особисті зв'язки, які вони мали на постійному місці проживання, пошук роботи за допомогою знайомих та неформальних каналів є значно складніший на новому місці. Саме тому, важливо провести комунікацію між наявними вакансіями на місцевому ринку праці та внутрішньо переміщеними особами, які шукають роботу. Також ефективним є збір інформації щодо шукачів з метою створення можливостей перепрофілювання відповідно до потреб ринку праці. Налагодження ефективної співпраці між державним сектором, який може готувати кадри на відповідних навчальних програмах відповідно до запитів роботодавців, та приватним сектором, який спроможний надати робочі місця належним чином підготовленим державою кандидатам, є ефективним методом боротьби як із браком необхідних кадрів, так і з безробіттям серед внутрішньо перемішених осіб. З метою стійкої інтеграції у нове середовище для осіб, які планують оселитися на новому місці у довгостроковій перспективі, ефективним є надання можливостей для додаткового навчання, учнівства, перепрофілювання, підвищення кваліфікації, та інших навчальних програм з метою набуття тих навичок та знань, які потребує саме цей ринок праці в конкретній місцевості.

Як показує практика європейських країн, ефективною є практика цільового мотивування роботодавців надавати робочі місця внутрішньо переміщеним особам. Небажання офіційного оформлення та прийняття на роботу внутрішньо переміщеної особи, особливо жінки, пов'язана з побоюванням роботодавця щодо

короткотривалості такого працевлаштування. Саме тому необхідна стійка інтеграція внутрішньо переміщених осіб у нове середовище, шляхом забезпечення гарантій з боку держави та суспільства, залученості у життя громади на дотації роботодавцям з метою активного сприяння залученню таких осіб у трудовий процес на новій місцевості. Відповідно до затвердженої урядом Постанови «Про затвердження Порядку надання роботодавцю компенсації витрат на оплату праці за працевлаштування внутрішньо переміщених осіб внаслідок проведення бойових дій під час воєнного стану в Україні» №331 від 20 березня 2022 р., роботодавці, які працевлаштували внутрішньо переміщених осіб, можуть отримати компенсацію в розмірі мінімальної заробітної плати, встановленої чинним законодавством, тобто 6500 гривень. Водночас даною Постановою запроваджені гарантії для працівника щодо розміру заробітної плати, розмір якої за повністю виконану місячну (годинну) норму праці не може бути нижчим за розмір мінімальної заробітної плати, встановленої законодавством. Тому така підтримка приватних роботодавців може бути корисною як для бізнес середовища, так і для внутрішньо переміщених осіб, які часто бояться низькооплачуваної роботи чи відсутності офіційного оформлення. Важливо також заохочувати роботодавців пропонувати гнучкі умови праці, віддалену роботу. Такі умови є цінними та часто необхідними для жінок, які самостійно здійснюють догляд за маленькою дитиною чи дитиною з обмеженнями поєднують такий догляд із працевлаштуванням. Доступ до інформації щодо наявних вакансій з неповною зайнятістю, гнучким графіком роботи, дистанційною роботою може також бути дуже корисним для внутрішньо переміщених осіб, особливо жінок.

Ще одним фактором потрапляння до категорії осіб з вразливих груп є стан психологічного здоров'я внутрішньо-переміщених жінок. Відповідно до досліджень, проведених International Alert, Глобальною ініціативою з психіатрії, Лондонською школою гігієни та тропічної медицини та Київським міжнародним інститутом соціології [161]: «серед внутрішньо переміщених осіб в Україні існує високий тягар психічних розладів, зокрема посттравматичний стресовий розлад,

який особливо високий серед жінок. Крім того, також спостерігався високий рівень супутньої захворюваності між ПТСР, тривогою та депресією. Ці психічні розлади серйозно впливають на працездатність людей.

Це дослідження виявило, що ключовими факторами, які значною мірою пов'язані з психічними розладами, є жіноча стать, старший вік, кумулятивний вплив травми, нещодавнє переміщення та «погана» економічна ситуація в родині. Дослідження також показує, що близько трьох чвертей людей, які потребували психіатричної допомоги, не отримували її. Основними причинами не звернення за медичною допомогою були неусвідомлення потреби в ній, самолікування, висока вартість лікування та ліків, низька якість існуючої медичної допомоги. В Україні терміново потрібен широкомасштабний, всеосяжний підхід до надання психіатричної допомоги ВПО в Україні з урахуванням травм».

З метою зниження впливу психологічних факторів на внутрішньо переміщених осіб варто прислухатися до рекомендацій, наданих у дослідженні «Приховані тягари конфліктів. Питання психічного здоров'я та доступу до послуг внутрішньо переміщених осіб в Україні» [161, с.23], зокрема:

- внутрішньо переміщені особи мають розглядатися як одна з цільових груп для надання психіатричної допомоги з боку відповідних установ, таких як Міністерство охорони здоров'я, Міністерство соціальної політики, Міністерство з питань тимчасово окупованих територій та внутрішньо переміщених осіб, а також місцеві органи влади;

- для надання адекватної психіатричної допомоги внутрішньо переміщеним особам необхідні розширені, комплексні та інформовані про травми відповіді. Послуги повинні базуватися на біопсихосоціальной моделі; об'єднати соціальні, економічні та медичні зусилля; бути гендерно чутливими;

- необхідно враховувати як попит, так і пропозицію психіатричних послуг. Підвищуючи обізнаність про свої власні умови, внутрішньо переміщених осіб повинні запитувати та звертатися до більшої кількості послуг, таким чином запобігаючи подальшим ускладненням та інвалідності. З іншого боку, сучасні

послуги мають бути комплексними, розробленими та впровадженими для ефективного задоволення психічного здоров'я та психосоціальних потреб внутрішньо переміщених осіб;

- постачальники медичних та соціальних послуг повинні бути навчені управлінню поширеними психічними розладами, такими, як посттравматичний стресовий розлад, депресія та тривога, а також випадками супутніх захворювань. Слід розробити сучасні рекомендації щодо ефективного лікування таких станів;

- діяльність із зміцнення потенціалу має надавати пріоритет медичному та соціальному персоналу, який найбільше потрібен травмованим особам, а саме неврологам у поліклініках та загальних лікарнях, сімейним та дільничним лікарям, а також спеціалістам із психічного здоров'я, які відвідують громади та психіатричні/волонтерські/психосоціальні центри та команди;

- слід розробити та поширити загальну інформацію про наслідки травматичного впливу та досвіду з метою ознайомлення населення з ознаками та причинами психічного розладу, самообслуговування, наслідками самолікування;

- послуги щодо інформування про травми, слід поступово інтегрувати в систему загального психічного здоров'я та систему соціальної допомоги, щоб забезпечити доступ до медичної допомоги та безперервність підтримки для окремих осіб, сімей і громад;

- і послуги з догляду і ліки від розладів психічного здоров'я повинні бути більш доступними для внутрішньо переміщених осіб. Сильний негативний вплив бідності на результати психічного здоров'я та доступ до послуг слід визнати та вирішити через працевлаштування та діяльність, що приносить дохід;

- дослідження моніторингу та оцінки слід проводити, щоб зрозуміти поточні потреби внутрішньо переміщених осіб та ефективність психічного здоров'я та психосоціальних реакцій;

- стратегія охорони психічного здоров'я внутрішньо переміщених осіб має бути частиною загальної стратегії та політики України.

Наступною причиною, чому внутрішньо переміщені жінки підпадають під категорію осіб із вразливих груп, є вплив гендерно-обумовленого насильства на внутрішньо переміщених жінок. Адже гендерно-обумовлене насильство може бути також набувати форми психологічного тиску та впливу на жертву.

Як зазначено в інформаційно-навчальному посібнику з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектора безпеки «Жінки. Мир. Безпека» «жінки більше потерпають від випадків гендерно обумовленого насильства, яке часто використовується в умовах військового конфлікту, в тому числі як засіб маніпулювання та погроз для місцевого населення» [38, с.12].

Як зазначається у Загальних рекомендаціях, ухвалених Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок №30 [150] «вимушене переміщення і безгромадянство часто тягнуть за собою несприятливі наслідки для жінок і дівчаток, відмінні від чоловіків, включаючи дискримінацію і насильство за ознакою статі. Переміщення всередині країни і за її межі характеризується конкретними гендерними аспектами, що виникають на кожному етапі циклу вимушеного переміщення; під час втечі, розміщення і повернення в межах порушених конфліктом районів жінки і дівчатка особливо уразливі до насильницького переміщення. Крім того, вони нерідко піддаються грубим порушенням прав людини на етапі втечі й переміщення, а також на території і за межами таборів, включаючи ризики, пов'язані із сексуальним насильством, торгівлею людьми і вербуванням дівчат для участі в збройних силах і повстанських групах».

Відповідно до Звіту Управління Верховного комісара ООН з прав людини «гендерні відмінності стають приводом для психологічного насильства. Відомі факти, коли жінок так звані ополченці використовували в збройних протистояннях як «живий щит» для прикриття. Дискримінація за ознакою статі, приниження жінок, сексизм складають частину ідеології лідерів незаконних утворень» [122]. На відміну від 2017 р. коли випадки сексуального насильства, пов'язаного із

конфліктом, не були інструментом війни, хоча мали місце, у 2022 р. такі випадки стали супроводжувати дії російської армії.

Ще одним фактором вразливості внутрішньо перемішених осіб на нашу думку є наявність стереотипів щодо ролі чоловіка на жінки у соціальному житті та практика усталених норм, відповідно до яких саме жінка повинна повною мірою вести домашнє господарство.

Суспільства, які часто знаходяться у стані війни, вирізняються різко вираженою гендерною нерівністю [164]. Війни, політичні кризи, насильницькі конфлікти та інші події, які викликають піднесення національних почуттів, збільшують попит на героїв-воїнів, підвищуючи цінність традиційних маскулінних якостей.

Згідно з рекомендаціями Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок №30 [150], «пошуки довготривалих рішень в період після переміщення осіб внаслідок конфлікту, часто здійснюються без урахування думки переміщених жінок як з тієї причини, що в їх основі лежать процеси прийняття рішень, що здійснюються окремими членами сім'ї або громадами, де голоси жінок ігноруються, так і тому, що процеси напрацювання довготривалих рішень є частиною постконфліктних процесів, що виключають участь жінок. Крім того, жінки-прохачі притулку з порушених конфліктом районів можуть стикатися з перешкодами гендерного характеру в наданні притулку, оскільки їх історії можуть не укладатися в рамки традиційних моделей, в основному складених з позицій чоловіків».

Визначаючи шляхи захисту та допомоги внутрішньо переміщеним жінкам потрібно враховувати можливість множинної дискримінації, оскільки часто внутрішньо переміщені особи – це також жінки з інвалідністю, літні жінки, вагітні жінки, жінки які живуть з ВІЛ, сільські жінки, жінки, які належать до етнічних, національних, релігійних, сексуальних меншин. Таким чином, важливо враховувати такі групи ризику та особливі потреби кожної категорії жінок.

Важливим є викорінення стереотипів у суспільній свідомості щодо потреб внутрішньо переміщених жінок, як відрізняються від потреб внутрішньо переміщених чоловіків.

Однією з умов ефективної інтеграції внутрішньо переміщених осіб на новому місці перебування є дотримання ст. 25 Міжнародного пакту про громадянські та міжнародні права в частині забезпечення свободи волевиявлення виборців. Такі особи повинні бути залучені на всіх етапах прийняття рішень, особливо тих, які стосуються програм допомоги внутрішньо переміщеним особам, включаючи ті, які стосуються пост конфліктних процесів. Забезпечення активної ролі в житті громади є необхідною умовою запобігання дискримінації.

Оскільки конструкція гендерної рівності визначається станом захищеності людини у державі, то не можна говорити про наявність другорядних прав людини. Всі права людини є основними та взаємопов'язаними для забезпечення належного захисту всіх осіб у державі.

Для внутрішньо переміщених осіб важливими є доступ до основних послуг, особливо медичних послуг, та цілісність особи, як це передбачено Хартією основних прав Європейського Союзу 2000 року.

Також держава має створити безпечні умови проживання для внутрішньо переміщених осіб та надавати необхідну правову допомогу. Ще однією умовою належного захисту таких осіб є забезпечення належної підготовки військових та цивільних органів влади, для дій у ситуаціях, пов'язаних з переміщенням, забезпеченням захисту переміщених жінок.

Жінки, які проживають на лінії розмежувань та в зоні активних бойових дій, у тому числі на окупованих територіях, як одна із соціально вразливих груп жінок

Наступною категорією осіб, які слід віднести до вразливих груп жінок, є жінки, які проживають на лінії розмежування, в зоні активних бойових дій, в тому числі на окупованих територіях.

Жінки, які живуть на лінії розмежування, в зоні активних бойових дій, включаючи окуповані території, зазнають численних проблем і викликів, які впливають на їхні права, безпеку і благополуччя. Відповідно до звіту Міжнародної організації з міграції Агенства ООН з питань міграції [42], «лінія розмежування розділила багато місцевих громад у Донецькій та Луганській областях. Для значної кількості людей це означає зростання ізоляції, порушення свободи пересування і погіршення доступу до медичної допомоги». Деякі з таких проблем включають наступне:

Фізична безпека: Жінки знаходяться під підвищеним ризиком стати жертвами насильства, включаючи сексуальне насильство, фізичне насильство та поневолення. Воєнний конфлікт створює небезпечні умови, де такі форми насильства можуть стати поширеними.

Відсутність доступу до основних послуг: Конфлікт і окупація можуть спричинити обмежений доступ до медичної допомоги, освіти, води, санітарії та інших основних послуг. Жінкам може бути важко отримати необхідну медичну допомогу та репродуктивні послуги.

Вимушена міграція та внутрішньо переміщені особи: Жінки можуть бути змушені покинути свої домівки через насильство і конфлікт, стаючи внутрішньо переміщеними особами або мігрантками. Це може призвести до погіршення їхнього становища, втрати зв'язку з родиною та спільнотою, а також до ризику використання та торгівлі людьми.

Економічна вразливість: Жінки на лінії розмежування часто мають обмежений доступ до роботи та можливостей заробітку. Конфлікт може призвести до знищення інфраструктури, економічного спаду та втрати засобів до існування, що поглиблює економічну вразливість жінок.

Вплив на репродуктивне здоров'я: Конфлікт і окупація можуть мати серйозний вплив на репродуктивне здоров'я жінок. Вони можуть стикатися зі складнощами доступу до послуг планування сім'ї, анти контрацепції, піклування

про вагітність та пологи, що може призвести до погіршення стану здоров'я матерів та високої смертності матерів та новонароджених.

Порушення прав людини: Жінки на окупованих територіях можуть бути піддані систематичним порушенням прав людини, включаючи свавілля, затримання без підстав, поневолення, зникнення та насильство.

Забезпечення захисту прав жінок на лінії розмежування та в зоні активних бойових дій є важливим завданням міжнародного співтовариства, гуманітарних організацій та урядів. Важливо здійснювати координовані дії для забезпечення безпеки, гуманітарної допомоги, доступу до послуг та правосуддя для жінок, які стикаються з цими викликами.

Відсутність контролю і порядку на лінії розмежування, в зоні активних бойових дій та на окупованих територіях створює серйозні перешкоди для захисту жінок, що проживають у цих областях. Деякі з основних причин, що обумовлюють цю вразливість, включають:

Відсутність законної влади: На лінії розмежування та на окупованих територіях відсутня ефективна урядова влада або контроль. Це призводить до правової невизначеності і неспроможності забезпечити захист прав жінок.

Безкарність: Відсутність ефективної системи правосуддя і правової відповідальності створює безкарність для тих, хто вчиняє насильство та дискримінацію щодо жінок. Це сприяє подальшому насильству та порушенню їхніх прав.

Утиск і контроль з боку збройних груп: У багатьох випадках збройні групи, які мають контроль над цими територіями, можуть здійснювати утиск і насильство щодо жінок. Це може включати сексуальне насильство, затримання, примусове використання, торгівлю людьми та інші форми насильства.

Обмежений доступ до гуманітарної допомоги: Конфлікт та відсутність контролю ускладнюють доставку гуманітарної допомоги до жінок, що живуть на лінії розмежування та на окупованих територіях. Вони можуть бути відрізані від

необхідних ресурсів, таких, як їжа, медична допомога, притулок та інші необхідні послуги.

Втрата зв'язку зі світом: Жінки, що проживають на лінії розмежування та на окупованих територіях, можуть стикатися з обмеженим доступом до засобів зв'язку та інформації. Це позбавляє їх можливості звернутися по допомогу, повідомити про насильство чи порушення своїх прав.

Для забезпечення захисту жінок у таких умовах необхідно звертати особливу увагу на надання гуманітарної допомоги, встановлення механізмів звітування про факти насильства, забезпечення безпеки та правосуддя, а також включення жінок у процеси прийняття рішень та миротворчі ініціативи.

25 листопада 2021 р., у Міжнародний день боротьби за ліквідацію насильства щодо жінок, представники організації "Людина в біді" провели онлайн-презентацію дослідження "Вплив внутрішньо переміщених жінок на життя у громаді. Громадська активність у сільській місцевості, підконтрольна уряду територія Луганської області." [7].

Звіт [7] дає огляд механізмів громадської участі внутрішньо переміщених жінок, які мешкають у сільських громадах вздовж лінії розмежування у Луганській області. Він визначає перешкоди, які стоять на шляху їх залучення до прийняття місцевих рішень і пропонує шляхи для подолання цих викликів.

У заході взяли участь представники різних міністерств України, обласних держадміністрацій, а також представниці громадських організацій, які працюють над реалізацією рекомендацій звіту. Зазначено, що боротьба за права жінок є актуальною і прогрес у розширенні прав жінок вимагає подальших зусиль. Звіт має надихнути жінок, які мешкають уздовж лінії розмежування, і переконати їх у можливості позитивних змін у їхньому житті.

Стратегія інтеграції внутрішньо переміщених осіб та впровадження середньострокових рішень щодо внутрішнього переміщення на період до 2024 р., яку нещодавно схвалили, містить гендерну складову та спрямована на створення належних умов для інтеграції внутрішньо переміщених осіб у життя громад.

Деякі громади вже втілюють рекомендації дослідження, наприклад, впроваджуючи позицію старост. У цілому, звіт вказує на необхідність спільних зусиль урядових структур, громадських організацій та інших зацікавлених сторін для поліпшення умов життя внутрішньо переміщених жінок у сільських громадах.

Таким чином, однією з найважливіших гуманітарних проблем у зонах воєнних дій є захист прав жінок. Жінки і діти є особливо вразливими у зоні конфлікту, і їхні права та безпека можуть бути серйозно порушені. У зв'язку з цим важливого значення набуває виконання Женевської конвенції 1949 р. [36], яка містить низку положень щодо захисту прав жінок у зоні воєнних дій.

Згідно із Женевською конвенцією жінки, які перебувають у зоні воєнних дій, мають право на захист від насильства, зокрема від сексуального насильства, поневолення, насильства від спеціальних сил і збройних формувань. Конвенція також передбачає захист жінок від будь-яких форм насильства та дискримінації на основі статі. Для забезпечення захисту прав жінок у зоні воєнних дій, Женевська конвенція передбачає, що всі постраждалі особи, зокрема жінки та діти, мають право на безперешкодний доступ до медичної допомоги, харчування та притулку. Конвенція також зобов'язує сторони конфлікту забезпечувати жінкам належну медичну допомогу, зокрема вагітним жінкам та маленьким дітям. Усі сторони конфлікту зобов'язані дотримуватись положень Женевської конвенції та інших міжнародних конвенцій та законів, які стосуються захисту прав жінок у зоні воєнних дій.

Однак надзвичайно важливо забезпечити належну реалізацію цих прав на практиці та заборонити будь-які форми насильства та дискримінації на основі статі у зоні конфлікту. Необхідно забезпечувати відповідну підготовку військових та інших працівників, які займаються захистом прав людей у зоні конфлікту, щоб вони розуміли, як дотримуватися міжнародного права щодо захисту прав жінок.

Крім того, важливо забезпечувати участь жінок у процесі миротворення та забезпечення миру, а також їхню участь у прийнятті рішень, які стосуються їхнього майбутнього. Жінки можуть зробити важливий внесок у процес

миротворення та забезпечення миру, але їхній голос часто ігнорується або не береться до уваги.

Загалом захист прав та забезпечення законних інтересів жінок у зоні воєнних дій є важливим завданням для міжнародного співтовариства та всіх сторін конфлікту. Жінки не повинні ставати жертвами війни і насильства, і їхні права та безпека мають бути захищені у всі часи.

Відповідно до Національної стратегії у сфері прав людини, затвердженої Указом Президента України від 24 березня 2021 р. №119/2021 [101], яка є важливим документом, яким передбачено створення необхідних механізмів для реалізації прав та захисту прав та інтересів людини, а також розв'язання системних проблем у сфері заправ людини. Так, Стратегією визначено стратегічні напрямки розвитку та забезпечення прав людини, зокрема: забезпечення та захист прав осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України (§ 22) та забезпечення та захист прав осіб, які проживають в населених пунктах у безпосередній близькості до лінії розмежування (§ 23) Досягнення стратегічної цілі - особи, які проживають на тимчасово окупованій території України, можуть повноцінно реалізувати свої права на підконтрольній Україні території; забезпечено дотримання державою-окупантом зобов'язань згідно з міжнародним правом на тимчасово окупованій території України планується досягти наступними методами:

- створити можливості для повноцінної реалізації особами, які проживають на тимчасово окупованій території України, своїх прав на підконтрольній Україні території;

- створити умови, за яких особи, які проживають на тимчасово окупованій території України, мають доступ до медичних послуг та лікарських засобів;

- створити умови, за яких особи, які проживають на тимчасово окупованій території України, мають можливість реалізувати свої освітні потреби через мережу закладів освіти України, в тому числі дистанційно;

- забезпечити особам, які проживають на тимчасово окупованій території України, та особам, які переселилися на підконтрольну Україні територію, проведення пенсійних виплат на підконтрольній Україні території;

- забезпечити особам, які проживають на тимчасово окупованій території України, проведення соціальних виплат на підконтрольній Україні території із застосуванням процедури верифікації;

- забезпечити видачу документів, що посвідчують особу та підтверджують громадянство осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України, в установленому законодавством порядку за місцем звернення;

- розробити та впровадити єдиний позасудовий механізм підтвердження та державної реєстрації актів цивільного стану громадян, які проживають на тимчасово окупованій території України;

- створити належні умови для отримання адміністративних послуг особами, які проживають на тимчасово окупованій території України;

- забезпечити доступ до правосуддя осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України;

- забезпечити відновлення та захист, зокрема шляхом міжнародно-правових механізмів та з урахуванням фінансових можливостей держави, прав власності громадян України, які було порушено державою-окупантом на тимчасово окупованій території України;

- забезпечити належне інформування осіб, які проживають на тимчасово окупованій території України, стосовно їх прав та можливостей, які можуть бути реалізовані на підконтрольній Україні території;

- у співпраці з міжнародними партнерами, зокрема у рамках міжнародних організацій, продовжити примушення держави-окупанта до виконання зобов'язань згідно з міжнародним правом на тимчасово окупованій території України.

Для досягнення стратегічної цілі створити умови для безпечної реалізації прав та основоположних свобод осіб, які проживають в населених пунктах у

безпосередній близькості до лінії розмежування, а також усунути порушення їх прав необхідно:

- створити умови та забезпечити можливості для добровільного переселення осіб, які проживають в населених пунктах у безпосередній близькості до лінії розмежування, до інших населених пунктів України з урахуванням гендерного, вікового аспектів, а також складу сім'ї;

- створити умови, за яких особи, які проживають в населених пунктах у безпосередній близькості до лінії розмежування, мають доступ до медичних послуг та лікарських засобів;

- забезпечити особам, які проживають в населених пунктах у безпосередній близькості до лінії розмежування, доступ до адміністративних, соціальних послуг;

- забезпечити можливість компенсації за використання військовослужбовцями майна осіб, які проживають в населених пунктах у безпосередній близькості до лінії розмежування.

Отже можна дійти висновку про готовність Української держави діяти на захист прав людини, незважаючи на виклики, що ставлять перед нею тимчасово окуповані території та райони навколо лінії розмежування. Застосування зазначених вище рекомендацій сприятиме поліпшенню життя тих, хто перебуває у важкій ситуації через війну та окупацію, і забезпеченню їх прав та основоположних свобод. Однак, ще залишається багато проблем та завдань, які потребують законодавчого врегулювання.

Жінки, члени сімей військовослужбовців

Особливої уваги потребують жінки, які є членами сімей військовослужбовців. Важливо з'ясувати як стать або гендерна ідентичність впливають на вибірккову гендерну належність до сімей військовослужбовців, чи існують статево обумовлені ролі, очікування та впливи в цьому контексті, а також які можливі наслідки цього явища для членів сімей військовослужбовців і самих військовослужбовців.

У ситуаціях війни і збройного конфлікту суспільство може надмірно акцентувати біологічні різниці між статями і штучно створювати певні ролі та очікування. Чоловікам може ставитися вимога брати активну участь у боротьбі, в той час як жінкам може покладатися роль підтримки чоловіків.

Сім'ї військовослужбовців можуть стикнутися з труднощами, пов'язаними з переїздами, розлученнями на час служби, а також з нестачею підтримки для догляду за дітьми під час відсутності одного з батьків.

Війна, збройні конфлікти впливають не лише на тих, хто безпосередньо бере участь у бойових діях, а й тих, хто забезпечує тил. Групова психологічна травма суспільства є глибокою, і її загоєння потребує зусиль, ресурсів і часу. Військові, які повертаються додому, часом тяжко сприймають ситуацію в «мирних» регіонах. Їм складно зрозуміти, чому тут люди витрачають свій час і кошти на речі, які, на їхній погляд, не варті цього, коли в країні війна. Водночас, люди, які живуть у «мирних» регіонах, часом не розуміють знервованості екс-комбатантів, їх закритості чи інших рис, що раніше їм були не притаманні. Таке психологічне «роз'єднання» може призвести до тимчасового спалаху насильства, насамперед домашнього. Важливо розуміти природу цього явища, його тенденції та наслідки і застосовувати адекватні заходи для зменшення ризиків». [38,с.12].

Як зазначено у Інформаційно-навчальному посібнику з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектора безпеки «Жінки. Мир. Безпека» з'явилося також таке явище, як домашнє насильство, в сім'ях демобілізованих. Часто це є наслідком того, що демобілізовані, переважна більшість з яких чоловіки, не отримали психологічної допомоги після повернення із зони бойових дій, адже психологічної адаптації потребують майже всі учасники бойових дій та їх сім'ї. Зарубіжний досвід показує, що з часом неліковані поствоєнні симптоми не просто повертаються, а й посилюються. Підвищується рівень агресії. Тому проходження реабілітаційних програм, побудованих на індивідуальних потребах кожної особи та її сім'ї, є вкрай важливим як для людини, сім'ї, так і для суспільства в цілому. Тож увага до проблем чоловіків, які пов'язані із конфліктом,

їх ідентифікація та реагування на них, створення системи адаптації та реадaptaції, налагодження співпраці із військоматами є важливим напрямом соціальної роботи» [38].

На нашу думку з метою кращого захисту такої категорії жінок важливим є забезпечення доступу сімей військовослужбовців до психологічної, фінансової та медичної підтримки. Зокрема це консультації та психологічна допомога для сімей, які пережили подібні ситуації.

Також важливим є проведення досліджень із питань чи існують нерівності в правах і можливостях для чоловіків і жінок у військових сім'ях і які заходи можуть бути застосовані для досягнення більшої гендерної рівності з метою якісного розуміння проблеми, розробки механізмів поліпшення становища.

Жінки, які проживають у сільській місцевості, як одна з соціально вразливих груп жінок

Аналізуючи таку категорію осіб, як жінки, які проживають у сільській місцевості насамперед потрібно звернутися до Конвенції «Про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок» від 18 грудня 1979, а саме до статті 14, яка є єдиним положенням міжнародного акту з прав людини, яке безпосередньо стосується жінок, що проживають у сільській місцевості. Відповідно до тексту згаданої статті: «1. Держави-учасниці беруть до уваги особливі проблеми, з якими стикаються жінки, що проживають у сільській місцевості, і значну роль, яку вони відіграють у забезпеченні економічного добробуту своїх сімей, в тому числі їх діяльність у нетоварних галузях господарства, і вживають усіх відповідних заходів для забезпечення застосування положень цієї Конвенції до жінок, що проживають у сільській місцевості.

2. Держави-учасниці вживають усіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок у сільських районах, з тим щоб забезпечити на основі рівності чоловіків і жінок їх участь у розвитку сільських районів та в дістанні вигод від такого розвитку, і, зокрема, забезпечують таким жінкам право:

- a) брати участь у розробленні і здійсненні планів розвитку на всіх рівнях;
- b) на доступ до відповідного медичного обслуговування, включаючи інформацію, консультації та обслуговування в питаннях планування розміру сім'ї;
- c) безпосередньо користуватися благами програм соціального страхування;
- d) діставати всі види підготовки та формальної і неформальної освіти, включаючи функціональну грамотність, а також користуватися послугами всіх засобів громадського обслуговування, консультативних служб у сільськогосподарських питаннях, зокрема для підвищення їх технічного рівня;
- e) організовувати групи самопомоги і кооперативи, з тим щоб забезпечити рівний доступ до економічних можливостей шляхом роботи за наймом або незалежної трудової діяльності;
- f) брати участь у всіх видах колективної діяльності;
- g) на доступ до сільськогосподарських кредитів і позик, системи збуту, відповідної технології і на рівний статус у земельних та аграрних реформах, а також у планах перезаселення земель;
- h) користуватися належними умовами життя, особливо житловими умовами, санітарними послугами, електро- і водопостачанням, а також транспортом і засобами зв'язку» [46].

Як зазначається у Загальній рекомендації No34 щодо прав жінок, які проживають у сільській місцевості, ухваленій Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок від 4 березня 2013 р.: «жінки, які проживають у сільській місцевості, продовжують стикатися з систематичними та постійними перешкодами на шляху до повної реалізації своїх прав людини, а також те, що у багатьох випадках їхнє становище навіть погіршилося. У багатьох державах права та потреби жінок, які проживають у сільській місцевості, досі недостатньо враховуються або повністю ігноруються в законодавстві, національних та місцевих політиках, бюджетах та інвестиційних стратегіях на всіх рівнях. Навіть у випадках, коли закони та політики все ж зважають на проблеми жінок, які проживають у сільській місцевості, та передбачають спеціальний план заходів для

їхнього вирішення, такі закони та політики зазвичай не реалізуються на практиці» [40].

Ще одним міжнародним документом, який містить посилання на таку категорію осіб, як жінки, що живуть у сільській місцевості, є Пекінська декларація від 15.09.1995 р. Пункт 26 декларації містить запевнення держав, які підписали та ратифікували цей документ, у тому що вони сповнені рішучості: сприяти досягненню жінками економічної незалежності, включаючи зайнятість, і покласти край перманентному та посиленому тягарю злиднів, які несуть жінки, шляхом усунення структурно обумовлених причин злиднів на основі перетворення економічних структур, надання всім жінкам, у тому числі тим, що живуть у сільських районах, як найважливішим учасникам розвитку, рівного доступу до виробничих ресурсів, можливостей та державних послуг. [79].

У національному законодавстві (Закони «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» (2005 р.) [95], «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» (2012 р.) [97] та «Про запобігання та протидію домашньому насильству» (2017) [96]) ні один із законів не містить посилання на таку категорію жінок з вразливих груп, як жінки, що проживають у сільській місцевості.

Проте, слід відзначити позитивні тенденції, зокрема державна стратегія забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 р. та операційний план з її реалізації на 2022 - 2024 рр., які затверджені Розпорядженням Кабінету Міністрів України від 12.08.2022 №752-р містить посилання на вразливі категорії жінок: ВІЛ-інфіковані, жінки похилого віку, жінки з інвалідністю, жінки, які проживають у сільській місцевості, жінки, які належать до національних меншин та відзначають, що вони часто стикаються з множинними формами дискримінації». Результати дослідження "Гендерні аспекти, розвиток сільського господарства та сільських територій - Україна", проведеного у 2021 році Продовольчою та сільськогосподарською організацією ООН, свідчать про обмежену доступність багатьох послуг, зайнятості та

правосуддя для жінок, які проживають у сільській місцевості, високий рівень маргіналізації та обмежень доступу до базових послуг, отримання освіти та працевлаштування для ромських жінок, які проживають у сільській місцевості [106].

Представники вразливих груп жінок і чоловіків, зокрема осіб похилого віку, осіб, які проживають у сільській місцевості, віддалених гірських районах, ромської національної меншини, мають обмежений доступ до новітніх цифрових технологій та користування Інтернетом. За даними Держстату, за 2020 рік 35,7 відсотка сільського населення протягом року не користувалося послугами Інтернету, зокрема 72,7 відсотка жінок віком від 60 до 74 років, 96,1 відсотка жінок, яким виповнилося 75 років і більше [106].

Як бачимо проблема доступу та якості освіти існує в осіб, які проживають у віддалених та сільських районах. Така ж ситуація з доступом до якісного медичного обслуговування, зокрема послуг з охорони репродуктивного здоров'я. За даними Добровільного національного огляду щодо Цілей сталого розвитку в Україні 2020 р., незадоволені потреби осіб похилого віку, які проживають у сільській місцевості, в амбулаторному лікуванні становлять у середньому 47 відсотків, у реабілітаційному поліклінічному лікуванні - 81 відсоток, у стаціонарному лікуванні - 71 відсоток, в екстреній медичній допомозі - 32 відсотки. Спостерігається зростання рівня материнської смертності. За даними Держстату, коефіцієнт материнської смертності у 2020 році становив 18,7 випадка материнської смерті на 100000 живонароджених (у 2018 році - 12,5). У сільській місцевості цей показник становив 23 випадки на 100000 живонароджених [106].

Аналізуючи рівень усвідомленості необхідності збереження здоров'я слід зазначити, що із загальної кількості дівчат, які народили у підлітковому віці, переважають дівчата із сільської місцевості.

Також варто згадати про фактори, які сприяють множинній дискримінації: неформальна зайнятість осіб, які проживають в сільській місцевості, надмірне

навантаження домашніми обов'язками, необхідність догляду за дітьми за відсутності належної кількості дитячих закладів освіти та одночасно працювати.

«Неформальна зайнятість найбільш була поширена серед осіб віком 40 - 49 років (24,3 відсотка) та мешканців сільської місцевості (55,1 відсотка). Сільські жінки відіграють ключову роль у неформальній сільськогосподарській діяльності, веденні домашнього господарства, при цьому вони характеризують себе як незайняті. Вони часто зайняті сезонно або неповний робочий день. Розв'язання проблеми зайнятості у сільській місцевості матиме вирішальне значення для досягнення цілі 8 сталого розвитку України - до 2030 року забезпечити рівень зайнятості 70 відсотків населення у віці 20 - 64 роки... Економічні можливості жінок обмежують: нерівний розподіл сімейних обов'язків (жінки витрачають на неоплачувану хатню роботу майже у два рази більше часу, ніж чоловіки); обмежені можливості поєднання професійних та сімейних обов'язків; ...Брак доступних та якісних послуг публічної інфраструктури з догляду за дітьми, особливо в сільській місцевості, обмежує можливості суспільної реалізації жінок, які мають дітей дошкільного віку. Так, за даними Держстату, охоплення дітей віком до п'яти років закладами дошкільної освіти в сільській місцевості у 2020 році становило 48,7 відсотка, у міській - 75,2 відсотка» [3].

У зв'язку зі збройним нападом російської федерації на Україну додався ще один пункт дискримінаційного впливу. «Збройна агресія Російської Федерації проти України несе серйозні екологічні загрози: забруднення атмосферного повітря та ґрунтів хімічними продуктами внаслідок вибухів боєприпасів; забруднення території відходами та металобрухтом; припинення роботи очисних споруд; знищення ландшафтів та рослинності у зв'язку з використанням військової техніки та будівництвом оборонних споруд; знищення значних площ лісів унаслідок викликаних воєнними діями пожеж та неконтрольованих рубок. Підвищуються ризики, пов'язані із забезпеченням продовольством і питною водою, стабільним існуванням екосистем, впливом на здоров'я і життя різних груп жінок і чоловіків. Причому ці загрози мають сильніший вплив на ті верстви

населення, які найбільше залежать від природних ресурсів, мають менше засобів для реагування на стихійні лиха і адаптації, зокрема бідне населення, сільських мешканців» [3].

Слід звернути увагу на висновки дослідження «Аналіз вразливості жінок та чоловіків в контексті децентралізації на територіях України, що постраждали від конфлікту» зроблені на підставі дослідження, яке було проведено за участі групи консультантів у період з жовтня 2016 р. по квітень 2017 р. у рамках спільної програми ПРООН та ООН Жінки «Відновлення управління та сприяння примиренню в постраждалих від кризи громадах України», яку фінансує Європейський Союз. У даному дослідженні вказано що: «жінки, в цілому, є більш вразливими, ніж чоловіки, оскільки вони частіше потерпають від гендерної прямої чи непрямой дискримінації через існування глибоко вкорінених стереотипів, патріархальних поглядів на роль жінки і чоловіка в суспільстві, поширеність насильства щодо жінок, дискримінаційні закони та/чи практики, традиції, звичаї, сприйняття та культурні норми. Деякі групи жінок зіштовхуються з множинними інтерсекціональними формами дискримінації та соціальним виключенням через свій вік» [3].

Варто зазначити, що саме у сільській місцевості звичаї, традиції та патріархальні погляди на роль жінки є глибоко укоріненими, а культурні норми покладають на жінку тягар хатньої роботи, домогосподарством та виховання дітей.

Говорячи про статистику варто відзначити у дослідженні проведеному ООН – Жінки наведені ризики бідності, які є вищі серед жінок і дівчат, які живуть у сільській місцевості з погано розвиненим ринком праці та нижчим рівнем доходу.

Майже 48 відсотків жінок, які проживають у сільській місцевості, не мають доступу до медичних послуг. 36 відсотків сільських жінок не беруть участі у прийнятті рішень у своїх громадах. Лише 46 відсотків сільських жінок володіють комп'ютером та Інтернетом (ПРООН, 2015 р.)» [166].

Часто жінкам для отримання кваліфікованої медичної допомоги потрібно долати великі відстані та витратити додаткові кошти на дорогу.

Щодо участі у житті громади, то у зв'язку з надлишковим фізичним навантаженням та хатньою роботою у жінок фізично не вистачає часу на участь у житті громади, у прийнятті рішень. Саме тому чоловіки опиняються у більш вигідному становищі.

Відповідно до досліджень ООН У всьому світі майже третина жіночої роботи припадає на сільське господарство. Це потребує багато часу та праці, погано оплачується, без повного захисту трудових прав [168].

В умовах війни росії проти України проблеми жінок, які проживають у сільській місцевості, істотно загострилися.

Відповідно Експрес-гендерного аналізу України від 4 травня 2022 р., яке підготували ООН Жінки та CARE International, на даний час «багато з тих, хто все ще живе вдома, особливо в сільській місцевості, відзначають, що їм відключили або перервали світло, воду та газ. У недавньому дослідженні ООН сільське населення, особливо сільські жінки, були визначені як одну з основних вразливих груп населення в Україні. Ситуація ускладнюється через низьку чисельність населення, що скорочується, і, як наслідок, відсутність послуг, інфраструктури та доступу до Інтернету. Зараз люди з сільської місцевості їздять у великі міста, щоб купити паливо. Вони часто стикаються з довгими чергами та зростанням цін, що підвищує ризик захисту, особливо для жінок. Багато обладнали свої підвали, щоб залишатися в них під час обстрілів чи інших військових вторгнень. Дехто зняв шибки зі своїх вікон, щоб вони не розбилися від ударної хвилі.

На підконтрольних уряду територіях респонденти повідомили, що мають кращий доступ до готівки. Крім довгих черг біля банкоматів по всій Україні протягом першого тижня війни, які були особливо складними для літніх жінок і чоловіків та людей з обмеженими можливостями пересування, немає суттєвих перешкод для доступу до готівки у великих містах. У менших, особливо сільських громадах, банкоматів і банків мало, а місцеві магазини приймають лише готівку. У

результаті приймаюче населення та переміщені особи змушені їздити до більших сусідніх громад, щоб зняти готівку, що підвищує ризик захисту, зокрема, для жінок і дівчат» [178].

Часто саме відсутність роботи у сільській місцевості та економічні обмеження спонукають сільських жінок до міграції в інші країни, де є попит на домашню роботу та роботу по догляду. Такі жінки мають різноманітні навички і освіту, проте мовний бар'єр, відсутність інформації щодо працевлаштування, недостатність правової обізнаності призводять до їх зайнятості саме у низькооплачуваному секторі економіки та часто без офіційного працевлаштування та відповідно, соціального захисту.

Високий рівень бідності, вкорінені стереотипів та обмежений доступ до інформації, правосуддя та відсутності розуміння шляхів припинення дискримінації часто підвищує ймовірність насильства для жінок, які проживаю у сільські місцевості. Ранні шлюби більш поширені у сільській місцевості, що обмежує доступ до належної освіти та отримання спеціалізованих знань.

Як зазначається у Експрес-гендерному аналізі України від 4 травня 2022 р., котрий підготували ООН Жінки та CARE International: «освіта є наріжним каменем індивідуального та суспільного благополуччя, формування інформованих і продуктивних громадян. Це має навчити наступне покоління, як дівчат, так і хлопчиків, як читати, писати та рахувати, а також як прагнути до більш рівноправного світу, вільного від гендерної дискримінації. Навчання в школі не повинно відсторонюватися через раннє одруження чи вагітність або бути недоступним через такі бар'єри, як мова чи місце проживання» [133].

Також особливої уваги потребують сільські жінки літнього віку. Загальновизнаним є факт старішання населення Землі. І саме жінки літнього віку, які проживають у сільській місцевості, найбільш вразливі до бідності. Вони, швидше за все, не матимуть достатніх заощаджень і активів, щоб утримувати себе. Багато хто живе в місцях, де традиційні системи соціального захисту, які забезпечують сім'ї, руйнуються, зокрема через міграцію молодих людей до міст.

Отже, сільські жінки мають право на добробут на кожному етапі життя, це принцип, який підтримується програмами соціального захисту, що забезпечують базовий дохід і необхідне медичне обслуговування, доступ до якісної освіти, можливість належного розвитку та участі у житті громади, можливість офіційного працевлаштування з належним рівнем оплати та захист від будь-яких проявів дискримінації.

2.2. Поняття та ознаки гендерно-обумовленого насильства.

Вивчення даного питання особливо актуальне в умовах воєнного вторгнення на територію України, саме тому потребує додаткових досліджень та уваги як науковців, так і законодавців. Збройні конфлікти, стихійні лиха та надзвичайні гуманітарні ситуації можуть значно ослабити здатність суспільства захищати жінок загалом та особливо від гендерно-обумовленого насильства.

Цей вид насильства особливо часто замовчується жертвами. Насильство щодо жінок часто підриває здоров'я, порушує безпеку та незалежність постраждалих як у фізичному так в у психологічному сенсі. Проте дуже високий відсоток вчинків гендерно-обумовленого насильства приховується, що спричиняє безкарність винних осіб, і в такий спосіб набуває системного характеру. Саме тому, висвітлення даної теми, публічне обговорення та залучення громадськості надзвичайно актуальні та можуть сприяти позитивним зрушенням задля досягнення бажаних результатів.

Наукові дослідження в даній сфері є важливими, оскільки вони дають змогу зрозуміти прогалини в праві та способи їх заповнення, визначити недоліки правового регулювання, зрозуміти необхідність створення правових механізмів, які допоможуть вирішувати з проблему.

Безумовно, щоб мати змогу на законодавчому рівні здійснювати регулювання з метою належного рівня захисту окремих категорій важливо проаналізувати визначення «гендерно-обумовлене насильство», визначити які методи боротьби з таким видом насильства, охарактеризувати превентивні методи та передбачити санкції за порушення.

У розділі 1.1 йшлося про платформу гендерної рівності «Партнерство Біарріц». Вважаємо за необхідне ще раз звернути увагу на те, що приєднання до зазначеної ініціативи є особливо цінним для України. Це дасть змогу оприлюднювати наявність проблеми та забезпечити розуміння існуючих загроз

з якими можуть стикатися жінки, які піддаються гендерно-обумовленому насильству.

Поширення інформації щодо шляхів боротьби дасть змогу постраждалим категоріям жінок від гендерно-обумовленого насильства наважитися на те, щоб попросити допомоги. На нашу думку, особливістю гендерно-обумовленого насильства є присутність психологічної складової. Адже, здійснення психологічного тиску, пов'язаного з приналежністю до певної статі також можна віднести до гендерно-обумовленого насильства. Слід відзначити важливість обговорення та дослідження факторів психологічного впливу.

Не можна не погодитися з твердженням, висловленим у Заклику до дій [147, с.2] про те, що законодавство є потужним інструментом змін, якщо воно всебічне, реалізується, фінансується та контролюється санкціями та стимулами.

Тому в першу чергу, слід звернути увагу на визначення терміну «гендерно-обумовлене насильство» та вважаємо за доцільне провести наліз чинного законодавства України.

На даний час українське законодавство не містить такого визначення, однак містить визначення насильства за ознакою статі. Зокрема, Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» містить визначення насильства за ознакою статі: «це - діяння, спрямовані проти осіб через їхню стать, або поширені в суспільстві звичаї чи традиції (стереотипні уявлення про соціальні функції (становище, обов'язки тощо) жінок і чоловіків), або діяння, що стосуються переважно осіб певної статі чи зачіпають їх непропорційно, які завдають фізичної, сексуальної, психологічної або економічної шкоди чи страждань, включаючи погрози таких дій, у публічному або приватному житті» [95].

Виникає запитання чи можна вважати термін «насильство за ознакою статі», синонімом, до терміну «гендерно-обумовлене насильство».

Вважаємо за необхідне звернути увагу також на Закон України від 07.12.2017 № 2229-VIII, «Про запобігання та протидію домашньому насильству» [96] та

проаналізувати визначення «домашнє насильство». Адже факт вчинення гендерно-обумовленого насильства часто відбувається саме у сім'ї.

Відповідно до ст. 126 Кримінально Кодексу України «домашнє насильство – це умисне систематичне вчинення фізичного, психологічного або економічного насильства щодо подружжя чи колишнього подружжя або іншої особи, з якою винний перебуває (перебував) у сімейних або близьких відносинах, що призводить до фізичних або психологічних страждань, розладів здоров'я, втрати працездатності, емоційної залежності або погіршення якості життя потерпілої особи» [52].

Кримінальний кодекс не оперує поняттям гендерно-обумовлене насильство чи насильство за ознакою статі, відповідно не визначає рівня відповідальності за такі діяння.

Звертаючись до статистики Державної судової адміністрації, слід відзначити, що відповідно до даних опублікованих на запит «Радіо Свобода» в Україні за 2020 р. за домашнє насильство засудили 921 людину. В 2019-му вироків було вчетверо менше — 225. За даними Національної соціальної сервісної служби України, за минулий рік органи та установи, що протидіють домашньому насильству, зафіксували 211 362 звернення щодо насильства в сім'ї. Зокрема, 180 921 звернення надійшло від жінок, 27 676 — від чоловіків [131].

Виникає закономірне запитання, чи можна прирівняти домашнє насильство до гендерно-обумовленого та чи можна стверджувати, що насильство в сім'ї провокується, як правило, іншими причинами ніж належність до певної статі. Надалі зупинимося на причинах виникнення гендерно-обумовленого насильства.

Та в першу чергу, автор має намір розглянути можливі визначення гендерно-обумовленого насильства, які містяться у міжнародно-правових актах законодавство та до яких звертається наукова доктрина.

Надзвичайно важливим та всеосяжним документом у сфері захисту жінок від насильства є Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок

і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами (Стамбульська Конвенція). Необхідно відзначити недавні позитивні зміни для України. Адже саме цей документ після тривалих дискусій та суперечностей був все ж ратифікований Верховною Радою України 20 червня 2022 р. та набув чинності для України 1 листопада 2022 року. Відповідно до норм Стамбульської конвенції «насильство стосовно жінок за гендерною ознакою означає насильство, яке спрямоване проти жінки через те, що вона є жінкою, або яке зачіпає жінок непропорційно» [49].

Стамбульська конвенція є комплексним міжнародним актом, який спрямований на боротьбу з гендерним насильством. Дана конвенція визначає гендерно-обумовлене насильство та насильство щодо жінок як дії, які «порушують права людини та є формою дискримінації жінок». Відповідно до Стамбульської конвенції всі акти насильства за гендерною ознакою визнаються як такі, що призводять до «фізичної, сексуальної, психологічної чи економічної шкоди або страждань для жінок, включаючи погрози таких дій, насильницьке або свавільне позбавлення волі як у суспільному, так і в особистому житті» [49].

Визначення насильства стосовно жінок засноване на характеристиках, наведених у Рекомендаціях [40] (2002)5 Комітету міністрів, загальних рекомендаціях Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) №195 та статті 1 Декларації ООН про викорінення всіх видів насильства над жінками.

У загальній рекомендації № 19 про насильство над жінками, ухваленій Комітетом на одинадцятій сесії у 1992 році, зазначається, що дискримінація жінок, як це визначено у статті 1 Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок – англійською мовою *Convention on the Elimination of All Forms of Discrimination against Women (CEDAW)* охоплює гендерно-обумовлене насильство, тобто насильство, яке «спрямоване проти жінки, оскільки вона жінка, або непропорційно зачіпає жінок» і фактично є порушенням прав людини [40].

Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) часто називають Хартією про права жінок. Це один з основних міжнародних договорів у сфері прав людини в рамках системи договорів Організації Об'єднаних Націй, який покладає на держав-учасниць зобов'язання забезпечити повагу, захист і реалізацію прав жінок у різних сферах.

Конвенцію CEDAW було прийнято 18 грудня 1979 р. Конвенція є одним із міжнародних договорів про права людини, який ратифікувала найбільша кількість країн (189).

Україна підписала Конвенцію 17 липня 1980 і ратифікувала 12 березня 1981 р. Ратифікувавши Конвенцію, Україна взяла на себе правові зобов'язання з виконання положень Конвенції на практиці та періодичного звітування про заходи, вжиті на виконання зобов'язань.

Ще одним міжнародним документом, який стосується згаданого запитання є Декларація ООН щодо викорінення насильства стосовно жінок від 20 грудня 1993 р. Стаття 1 декларації визначає насильство проти жінок як «будь-який акт насильства, вчинений на підставі статевої ознаки, яка завдає або може заподіяти фізичні, статеві або психологічні збитки або страждання жінкам, а також загрози вчинення таких актів, примус або довільне позбавлення волі, чи то в громадському чи в особистому житті» [22].

Повертаючись до Звіту рекомендацій Консультативної Рада «Партнерства Біарріц» зазначимо, що цілий розділ присвячений питанню гендерно-обумовленого насильства. Йдеться про передумови та причини виникнення, фактори, які сприяють збільшенню випадків гендерного – обумовленого насильства, зокрема такі, як збройні конфлікти. «Збройні конфлікти непропорційно найбільше впливають на дівчат і жінок. Вони посилюють існуючу гендерну нерівність» [148]. У цьому документі звертається увага на особливий характер проблеми та на те, що «гендерне насильство щодо дівчат і жінок є однією з найпоширеніших форм дискримінації та є серйозним порушенням прав людини в усьому світі». Також Рекомендації пропонують методи боротьби з гендерно-

обумовленим насильством та наводять приклади законодавств різних країн, які містять норми у сфері боротьби з гендерно-обумовленим насильством. Водночас платформа гендерної рівності «Партнерства Біарріц» не дає визначення гендерно-обумовленого насильства ні у своїх рекомендаціях так не наводить таке визначення в прикладах законодавства окремих країн.

Варто також звернути увагу на Резолюцію Ради Безпеки ООН 2106 (2013), яка прийнята для боротьби з безкарністю щодо проблеми сексуального насильства в умовах збройного конфлікту. У резолюції відзначається, що «сексуальне насильство в умовах збройного конфлікту і в постконфліктних ситуаціях набагато більше зачіпає жінок і дівчат, а також групи, які є особливо вразливими або можуть бути його конкретним об'єктом, але також зачіпає чоловіків і хлопчиків» [117]. Дана проблема є особливо актуальною для України, враховуючи повномасштабне вторгнення росії на територію України. Проблема ускладнюється також замовчуванням таких випадків чоловіками, оскільки існує переконання у суспільстві про неприйнятність свідчення чоловіком про факт гендерно-обумовленого насильства.

У програмах розвитку, зокрема Фонду народонаселення ООН, використовується таке визначення: «Гендерне насильство – це насильство, яке стосується чоловіків і жінок, і жертвами якого переважно є жінки. Воно виникає як наслідок нерівних владних стосунків між жінками і чоловіками. Це насильство, яке спрямоване проти жінки, тому що вона жінка, чи непропорційно впливає на жінок. Воно стосується (але не вичерпується) фізичної, сексуальної і психологічної шкоди включно із залякуванням, стражданнями, примусом та/або позбавленням свободи в сім'ї чи в суспільстві взагалі. Це також стосується насильства, яке чинить чи не зупиняє держава» [136].

Надалі пропонуємо розглянути визначення, які дають науковці. Адже саме у науковому середовищі точаться конструктивні дискусії, що врешті дають можливість знайти істину.

В науковій літературі містяться наступні визначення терміну, якому приділяється увага. М. Качинська визначає гендерно-обумовлене насильство як «новий вид правопорушень, який характеризується тим, що правопорушник вчиняє протиправні дії над особою лише тому, що вона або він належить до тієї чи іншої статі» [44].

У публікації, що підготовлена за фінансової підтримки Посольства Великої Британії в Україні в рамках програми «Комплексний підхід до вирішення проблеми насильства щодо жінок та дівчат в Україні», яка здійснюється Фондом ООН в галузі народонаселення (UNFPA) у співпраці з Міністерством соціальної політики України [111], гендерно обумовлене насильство визначають як «індивідуальні чи колективні насильницькі дії, спрямовані переважно або виключно на певну групу осіб через їхню гендерну приналежність».

Агентство ООН у справах біженців, яке є всесвітньою організацією, основною метою якої є захист прав біженців, вимушено переміщених громад та осіб без громадянства, вважає гендерно-обумовлене насильство серйозним порушенням прав людини, яке загрожує життю та є проблемою для здоров'я. Під час переміщення та кризи загроза гендерно-обумовленого насильства значно зростає для жінок [159].

Агентство ООН у справах біженців визначає гендерно-обумовлене насильство як «шкідливі дії, спрямовані проти особи на основі її статі. Вони закорінені в гендерній нерівності, зловживанні владою та шкідливих нормах» [171].

Міжнародна організація «Жінки для жінок», яка функціонує починаючи з 1993 р. та допомогла понад 500 000 забутих жінок, які пережили війну та конфлікт, щоб набути навичок, необхідних для відновлення своїх сімей і громад, визначає гендерно-обумовлене насильство як «насильство, спрямоване проти особи на основі її біологічної статі або гендерної ідентичності. Це включає фізичне, сексуальне, вербальне, емоційне та психологічне насильство, погрози, примус, економічне чи освітнє позбавлення, як у суспільному, так і в особистому житті».

[171]. Метою організації є створити світ, у якому всі жінки визначають своє життя та повністю розкривають свій потенціал.

Європейська комісія дає визначення гендерно-обумовленого насильства як «насильство, спрямоване проти особи через її стать або насильство, яке непропорційно впливає на осіб певної статі. Насильство щодо жінок розуміється як порушення прав людини і форма дискримінації щодо жінок і означає всі акти гендерного насильства, які призводять або можуть призвести до фізичних ушкоджень, сексуальної шкоди, психологічної чи економічної шкоди, страждання для жінок. Це може включати насильство над жінками, домашнє насильство щодо жінок, чоловіків або дітей, які проживають в одному будинку. Хоча жінки та дівчата є основними жертвами гендерно-обумовленого насильства, це також завдає серйозної шкоди сім'ям та громадам» [183].

Європейський інститут гендерної рівності визначає гендерно-обумовлене насильство як «насильство, спрямоване проти особи через її стать» [181].

Пояснювальний звіт до Стамбульської конвенції визначає, що «гендерно-обумовлене насильство стосується будь-якого виду шкоди, заподіяної особі чи групі людей через їхню фактичну чи передбачувану стать, гендер, сексуальну орієнтацію та/або гендерну ідентичність» [175].

Водночас Рада Європи звертає увагу на тотожність понять «гендерне насильство та «насильство над жінками». Вважає, що «це два терміни, які часто використовуються як синоніми, оскільки більшість насильства щодо жінок спричиняється (чоловіками) з гендерних причин, а гендерне насильство впливає на жінок непропорційно» [182].

Слід зазначити, що подібні визначення та твердження можуть мати місце тоді коли стать є основою насильства над людиною. Як зазначає Рада Європи гендерна ознака має більше значення, ніж бути чоловіком чи жінкою: хтось може народитися з жіночими статевими ознаками, але ідентифікувати себе як чоловік, або як чоловік і жінка одночасно, а іноді і не як чоловік, ні жінка. ЛГБТ+ люди (лесбійки, геї, бісексуали, трансгендери та інші люди, які не відповідають

гетеросексуальним нормам або традиційним гендерним бінарним категоріям) також страждають від насильства, яке ґрунтується на їх фактичній або уявній сексуальній орієнтації та/або гендерній ідентичності. З цієї причини насильство над такими людьми відноситься до сфери насильства за гендерною ознакою. Крім того, чоловіки також можуть бути об'єктами гендерного насильства: за статистикою таких випадків значно менше, ніж у жінок, але нехтувати цим не варто» [182].

Водночас не можна ототожнювати сексуальне насильство з гендерно-обумовленим. Останнє є ширшим поняттям. Гендерне насильство може бути як сексуальним, фізичним, словесним, психологічним (емоційним) або соціально-економічним, і воно може набувати різних форм - від словесного насильства та ненависті в Інтернеті до зґвалтування чи вбивства.

Вищенаведене дає нам підстави зробити спробу визначити гендерно-обумовлене насильство як насильницькі дії, які вчиняються особою однієї статі, з мотивів приналежності іншої особи до протилежної статі.

Зупинимось на визначеннях видів гендерно-обумовленого насильства у міжнародних документах та національному законодавстві, які можуть будуть предметом окремого дослідження.

Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу з цими явищами (Стамбульська конвенція), а також інші міжнародні документи виділяють такі види гендерно-обумовленого насильства: фізичне, психологічне насильство, сексуальне насильство, економічне насильство, домашнє насильство, переслідування, зґвалтування, сексуальне домагання, каліцтво жіночих геніталій, примусова стерилізація, примусовий аборт, примусовий шлюб, злочини в ім'я так званої «честі», насильство в інституційному середовищі, насильство у воєнних, конфліктних та постконфліктних ситуаціях, торгівля людьми, гендерна дискримінація [49].

Агентство ООН у справах біженців, які є всесвітньою організацією, яка займається порятунком життів, захистом прав і розбудовою кращого майбутнього для біженців, вимушено переміщених громад і осіб без громадянства, вважає, що гендерно-обумовлене насильство може включати: «сексуальну, фізичну, психічну та економічну шкоду, заподіяну публічно або приватно. Це також включає погрози насильства, примусу та маніпуляцій. Це може приймати різні форми, наприклад, насильство з боку інтимного партнера, сексуальне насильство, дитячі шлюби, каліцтво жіночих статевих органів і так звані «злочини честі» [159].

Європейська комісія, окрім таких видів гендерно-обумовленого насильства як фізичні, сексуальні, психологічні також визначає окремий вид гендерно-обумовленого насильства такий як насильство в інтернеті. «Це загальний термін, який використовується для опису різного роду незаконної або шкідливої поведінки щодо жінок в онлайн-просторі. Вони можуть бути пов'язані з досвідом насильства в реальному житті або обмежуватися лише онлайн-середовищем. Вони можуть включати незаконні погрози, переслідування чи підбурювання до насильства, небажані, образливі або сексуально відверті електронні листи чи повідомлення, розповсюдження приватних зображень чи відео без згоди або неналежне просування на сайтах соціальних мереж. Кожна десята жінка в ЄС зазнала кібердомагань із 15 років» [181].

Загалом, можна зробити висновок, що види гендерно-обумовленого насильства не є вичерпними та можуть відображатися у різних формах та проявах та прямо залежать від першопричин виникнення.

Для ефективного законодавчого врегулювання та протидії гендерно-обумовленому насильству необхідно зрозуміти причини його виникнення та мотиви, якими керуються особи, що здійснюють насильство. Гендерно-обумовлене насильство може бути спрямоване на будь-яку стать. Водночас, як засвідчує статистика, насильству піддаються в переважній більшості жінки. В період повномасштабного вторгнення росії на територію України актуальність

вивчення, аналізу поняття «гендерне-обумовлене насильство» набуло більшої актуальності. Адже факти вчинення такого роду насильства почастишали.

У суспільстві побутує думка, що однією з основних причин гендерно-обумовленого насильства є гендерна нерівність у суспільстві, де чоловіки зловживають своєю владою щодо жінок.

Як зазначається у Пояснювальному звіті до Стамбульської конвенції «гендерне насильство ґрунтується на дисбалансі сил і здійснюється з метою принизити та змусити особу чи групу людей почуватися неповноцінними та/або підлеглими. Цей тип насильства глибоко вкорінений у соціальних і культурних структурах, нормах і цінностях, які керують суспільством, і часто увічнюється культурою заперечення та мовчання. Гендерне насильство може відбуватися як у приватній, так і в державній сферах, і воно впливає на жінок непропорційно» [175]. «Гендерне насильство, як і будь-який вид насильства, є проблемою, що стосується владних відносин. Він ґрунтується на почутті переваги та намірі стверджувати цю перевагу в сім'ї, у школі, на роботі, у соціумі чи в суспільстві в цілому».

Як відзначає ЮНІСЕФ, «у всіх суспільствах жінки та дівчата мають менше влади, ніж чоловіки – над своїм тілом, рішеннями та ресурсами. Соціальні норми, які визнають використання чоловіками насильства як форми дисципліни та контролю, посилюють гендерну нерівність і продовжують гендерне насильство. У всьому світі жінки та дівчата, особливо підлітки, стикаються з найбільшим ризиком» [160].

В умовах збройної агресії питання насильства, заснованого на перевазі в силі стало надзвичайно актуальним. Звичайно, це стосується не лише жінок, а й чоловіків, однак жінки частіше стають жертвами насильства саме тому, що вони жінки. На жаль, російська армія стала яскравим представником вчинення насильства на території України загалом та гендерно-обумовленого насильства, зокрема.

Міжнародна організація «Жінки для жінок», яка з 1993 р. допомагає жінкам з різних куточків світу відновити своє життя після пережитого насильства, причиною якого є саме війни та збройні конфлікти, ґрунтуючись на багаторічному досвіді висловлює причини гендерно-обумовленого насильства. «Поширеність гендерно-обумовленого насильства в усьому світі значною мірою пояснюється системною гендерною нерівністю, яка позбавляє прав жінок, дівчат та інших меншин і придушує їхні голоси, щоб їхні історії не були почуті, а їхні природні права людини можна було легше позбавити. Цикл насильства продовжується через відсутність справедливості, брак доступних ресурсів або відсутність економічних можливостей, що призводить до того, що постраждалий стає залежним від насильника» [171].

На нашу думку причинами гендерно-обумовленого насильства є насамперед чергу низький рівень інформованості жінок про можливість захисту своїх прав. Звичайно, фактор фізичної та моральної неспроможності жінок протистояти фізичному впливу стає передумовою перебування жінок у ролі жертви гендерно-обумовленого насильства. Проте саме обізнаність щодо шляхів протидії такому насильству може зменшити кількість таких випадків.

Як зазначається у Рекомендаціях Консультативної ради «гендерно-обумовлене насильство проти дівчат та жінок є проявом історично нерівних відносин влади між жінками та чоловіками, які призвели до панування над дівчатами та жінками та дискримінації з боку чоловіків, і запобігання повноцінному прогресу жінок. ... Гендерно-обумовлене насильство щодо дівчат та жінок закорінене у гендерній нерівності, включаючи такі фактори, як ідеологія забезпечення прав і привілеїв чоловіків щодо жінок; негативні соціальні норми щодо мужності; свідоме або несвідоме ствердження чоловічого контролю, приватності чи влади; забезпечення домінуючих гендерних ролей; запобігання, знеохочення або покарання за те, що вважається неприйнятною поведінкою жінки; і широке соціальне визнання чи, принаймні, мовчання, щодо різноманітних форм насильства» [148].

Ще однією причиною є наявність стереотипів створених суспільством щодо необхідності покори з боку жінки, стереотипів, які визнають «головою» сім'ї чоловіка, який має вирішальний вплив на прийняття рішень, а також матеріальна залежність жінки.

Можна також вважати причиною гендерно-обумовленого насильства недостатню кількість організацій до яких можна звернутись жінкам за захистом своїх прав.

Суттєвою причиною є і низький рівень правової освіти та правосвідомості. Зокрема, більшість жінок, які стали жертвою гендерно-обумовленого насильства, не усвідомлюють шляхів вирішення ситуації та не знають, куди можна звернутися за допомогою. Даний факт яскраво ілюструє створений український благодійний проект «Місто Добра» метою якого, в тому числі, є захист та надання підтримки жінкам, які зазнали домашнього насильства. А в умовах повномасштабного вторгнення росії ця організація стала також прихистком та місцем підтримки для сотень українських жінок, які зазнали насильства чи були позбавлені житла.

Функціонування таких громадських організацій підтримує Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Стамбульська конвенція, Конвенція Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами. Остання містить норму, відповідно до якої сторони визнають, заохочують і підтримують на всіх рівнях роботу відповідних неурядових організацій та громадянського суспільства, які активно діють у боротьбі з насильством стосовно жінок, і встановлюють ефективне співробітництво із цими організаціями.

Надалі автор має намір зупинитися на заходах протидії гендерно-обумовленому насильству. Однак, всі зазначені заходи залишаються лише декларацією якщо не знайдуть законодавче закріплення, в тому числі і самого визначення гендерно-обумовленого насильства.

Систематизуючи всі заходи протидії гендерно-обумовленому насильству, їх можна поділити на дві групи: ті, які пов'язані зі зменшенням ризику здійснення

такого виду насильства, і ті, які пов'язані з наданням відповідної допомоги та своєчасного доступу до якісних послуг, які відповідають потребам осіб, що пережили гендерно-обумовлене насильство.

Відповідно до Рекомендацій, висвітлених у платформі гендерної рівності Біаріцц, «боротьба з насильством щодо жінок не може бути реалізована без набору механізмів, що виходять за рамки простого кримінального засудження за насильство». Також рекомендацією Консультативної ради є ратифікація всіх відповідних стандартів гендерної рівності, включаючи Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), Стамбульську конвенцію, Конвенцію МОП про насильство та домагання, прийняту в червні 2019 р., та зняти всі можливі застереження щодо цих інструментів.

Як зазначалося вище Україна, незважаючи на гостру критику противників ратифікації Стамбульської конвенції, все ж ратифікувала 20.06.2022 р. Конвенцію Ради Європи про запобігання насильству стосовно жінок і домашньому насильству та боротьбу із цими явищами.

У Заклику до дій відображені методи боротьби з гендерно-обумовленим насильством. «Держави несуть відповідальність за припинення гендерно-обумовленого насильства. Міцна та всебічна правова база є фундаментальною основою цих зусиль. Рада закликає керівників забезпечити, щоб їх законодавчі рамки:

- сприяли запобіганню насильству шляхом усунення основних причин гендерно-обумовленого насильства, гендерної нерівності щодо шкідливих гендерних стереотипів та соціальних норм, включаючи ідеї надання чоловічих рис, які є шкідливими для всіх статей;

- давали можливість зрозуміти, що насильство щодо жінок ніколи не є приватною справою: це суспільне питання, яке вимагає реагування та підзвітності держави. Це ніколи не може бути виправдано честю, пристрасстю, збереженням єдності сім'ї, культури чи релігії. Безкарність з тих чи інших підстав повинна припинитися;

- закріпили принцип згоди, визнаючи, що секс без згоди - це зґвалтування;
- надавали комплексні послуги з підтримки для постраждалих. Це включає сексуальне та репродуктивне здоров'я, житло, відпустку з роботи, фінансову допомогу та доступ до правосуддя.

- забезпечили проведення навчальних курсів для тих, хто надає послуги тим, хто першим реагує на них, особливо правоохоронців та медичних працівників. Справи повинні розглядатися в першочерговому порядку, невідкладно, та через спеціальні установи, орієнтовані на потреби та права потерпілого;

- забезпечили ефективне переслідування та засудження винних у насильстві шляхом впровадження доступних та відповідних установ правосуддя та безпеки, що дозволяє проводити ефективні розслідування, та переслідування та захищати постраждалих від ганьби (клейма) та страху помсти» [147].

Рекомендації Консультативної ради з питань гендерної рівності представляють закони окремих країн, які можуть бути прикладом для наслідування задля прийняття відповідного законодавства в інших країнах та мають основоположне значення для забезпечення прав та жінок у країнах G7 та в цілому світі.

Як зазначає Світовий банк [158], гендерно-обумовлене насильство або насильство щодо жінок і дівчат (VAWG), — це глобальна пандемія, яка вражає кожну третю жінку протягом життя. «Зменшення насильства щодо жінок і дівчат вимагає багатостороннього підходу, орієнтованого на громаду, та постійної взаємодії з багатьма зацікавленими сторонами. Найефективніші ініціативи спрямовані на усунення основних факторів ризику насильства, включаючи соціальні норми щодо гендерних ролей та прийнятності насильства» [158].

Важливо, щоб усі члени суспільства мали змогу повною мірою реалізовувати свої права та інтереси нарівні з іншими без обмежень викликаних приналежністю до статі. Такі випадки потребують вивчення, обговорення з громадськістю та пропозицій щодо законодавчого врегулювання. Відкритий діалог з

громадянським суспільством дасть змогу краще зрозуміти проблему та шляхи її вирішення.

Проте важливо є не лише декларувати затвердження програм, вступ до організацій, які забезпечують вивчення даного питання та пропонують шляхи й способи захисту, а й реально діяти, для забезпечення захисту.

Організація, яка здійснює активну роботу в усьому світі, щоб запобігти гендерно-обумовленому насильству та реагувати на нього в надзвичайних ситуаціях, - ЮНІСЕФ. Воно зосереджується на унікальних потребах жінок – визнаючи їх системну вразливість до гендерно-обумовленого насильства, і допомозі та підтримці всіх, хто пережив сексуальне насильство, включаючи хлопчиків.

У координації з урядами, громадянським суспільством та партнерами з Організації Об'єднаних Націй ЮНІСЕФ надає постраждалим клінічні медичні послуги, набори першої необхідності, психосоціальну підтримку та безпечні місця, які їм необхідні для доступу до допомоги та захисту.

Безпечні простори дозволяють жінкам брати участь у заходах з розширення прав і можливостей і отримати доступ до важливої інформації про їх права та шляхи реалізації своїх потреб. Сюди входить інформація про те, як отримати допомогу, та куди повідомити про сексуальну експлуатацію та насильство. У багатьох надзвичайних ситуаціях безпечні місця є єдиним способом для жінок отримати доступ до актуальної інформації, яка рятує життя.

ЮНІСЕФ їх партнери працюють безпосередньо з громадами, щоб боротися із шкідливими соціальними нормами, які сприяють гендерно-обумовленому насильству. Автор вважає, що робота безпосередньо з громадянами, які потребують захисту, допомоги чи знаходяться в групі ризику, є саме тими заходами, які в за умови ефективного законодавчого врегулювання приводять до реального позитивного результату.

Громадянське суспільство зробило важливий внесок, порушивши мовчання щодо дискримінації та насильства щодо жінок. Зараз черга законодавців та відповідних органів вдало реалізовувати на практиці закріплені норми.

Однак, як зазначено у Звіті за результатами дослідження Українського центру соціальних реформ «Гендерно-обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту», в Україні протягом багатьох років не вдається реалізувати системний підхід до вирішення низки соціально-економічних проблем, які тією чи іншою мірою впливають на прояви домашнього та гендерно-обумовленого насильства (низький рівень життя населення, високі рівні бідності та безробіття, недостатня дієвість соціального захисту окремих категорій населення, неорганізоване дозвілля дітей та молоді, архаїчні суспільні настанови тощо) [9].

Саме тому, надзвичайно важливим є визначення та вчасне коригування конкретних способів та методів надання реальної допомоги особам, які входять до вразливих груп. Допомога важлива саме в потрібний момент та у способи, які є допустимими та найкраще підібраними саме для цієї особи. На нашу думку саме вчасне реагування на наявність проблеми та ризиків є запорукою зменшення випадків на негативних наслідків гендерно-обумовленого насильства. Особливої актуальності це набуло в умовах воєнного стану.

2.3. Поняття протидії дискримінації жінок з соціально вразливих груп: функції державних органів

Для того, що належним чином протидіяти тому чи іншому негативному явищу, необхідно зрозуміти суть цього явища. Існують різні підходи до вирішення цього питання, зокрема методологічного гатунку. В контексті протидії дискримінації жінок з вразливих груп, поняття монізму і плюралізму стосується різних підходів до розв'язання проблеми існування дискримінації її протидії та захисту прав жінок.

Монізм в контексті даного дисертаційного дослідження означає встановлення одного загальновизнаного принципу або основного джерела права, що регулює питання недискримінації та рівноправ'я. В рамках моністичного підходу існує одна універсальна норма або механізм протидії дискримінації, який застосовується до всіх категорій осіб, включаючи жінок з вразливих груп. Принцип монізму може забезпечити єдність та юридичну надійність механізму захисту прав жінок, сприяючи їхньому рівному становищу у суспільстві. Водночас плюралізм у протидії дискримінації визначається наявністю декількох джерел права з різними підходами до захисту прав жінок з вразливих груп. Це різні міжнародні документи, національні закони, політики та програми, які стосуються протидії дискримінації. Кожне джерело права може зосереджуватись на специфічних аспектах та потребах різних категорій жінок. Плюралізм дає змогу враховувати різноманітність суспільства та індивідуальних потреб жінок, а також застосовувати більш специфічні та збалансовані підходи до протидії дискримінації.

Обидва підходи мають свої переваги та обмеження, і їхній вибір залежить від контексту та мети заходів протидії дискримінації жінок з вразливих груп. Важливо забезпечити комплексний підхід до різних джерел права на міжнародному, національному та локальному рівнях для забезпечення ефективного захисту прав жінок і створення рівних можливостей для всіх.

Без сумніву, протидія будь-якому явищу, методи і засоби боротьби з ним обумовлюються розумінням сутності та поняттям явища. Отже, аналізуючи протидію явищу дискримінації жінок з вразливих груп, слід зрозуміти що таке дискримінація, тобто дати визначення цьому терміну.

З метою формування чіткого розуміння, коли, в яких саме ситуаціях держава повинна належним чином протидіяти та які заходи можуть бути ефективними, розглянемо дефініцію «дискримінація» та «дискримінація жінок». Особливо це стосується поняття «дискримінація жінок», яке є складним, охоплює негативні дії або практики, спрямовані проти жінок на основі їх статі або гендерної належності. Це може включати в себе відмову в доступі до рівних можливостей, участі в суспільстві, освіті, праці, політичному процесі та інших сферах життя, а також створення перешкод на шляху досягнення рівних прав та можливостей з чоловіками.

Історично, поняття дискримінації жінок було розвинуто та формалізоване у міжнародних і національних документах, таких як Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) та інші документи. Завдяки таким документам та активному включенню гендерної проблематики у міжнародну та національну політику поняття дискримінації жінок стало більш визначеним та узагальненим.

Однак зазначена проблема має новизну та вимагає постійного дослідження та аналізу, позаяк вона постійно еволюціонує, а суспільні та культурні контексти змінюються. Нові ситуації, які виникають у суспільстві, можуть створювати нові форми дискримінації, і необхідно розробляти та впроваджувати ефективні методи протидії цим явищам.

Відтак, визначення поняття дискримінації жінок є постійним процесом, і важливо продовжувати дослідження та розробку стратегій і політик з метою створення більш справедливого та рівного суспільства для всіх.

Відповідно до Закону України, Верховна Рада України, від 06.09.2012 № 5207-VI «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» дискримінація -

ситуація, за якої особа та/або група осіб за їх ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, віку, інвалідності, етнічного та соціального походження, громадянства, сімейного та майнового стану, місця проживання, мовними або іншими ознаками, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними (далі - певні ознаки), зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами в будь-якій формі, встановленій цим Законом, крім випадків, коли таке обмеження має правомірну, об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [97].

Закон «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» визначає дискримінацію за ознакою статі як ситуацію, за якої особа та/або група осіб за ознаками статі, які були, є та можуть бути дійсними або припущеними, зазнає обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, встановленій Законом України "Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні", крім випадків, коли такі обмеження або привілеї мають правомірну об'єктивно обґрунтовану мету, способи досягнення якої є належними та необхідними [95].

Дискримінація може здійснюватися у прямий та непрямий спосіб. Пряма дискримінація характеризується наявністю наміру дискримінувати людину чи групу людей, наприклад, коли бюро з працевлаштування відхиляє претендента/претендентку ромської національності, або компанія з нерухомості не надає квартир іммігрантам/іммігранткам. Непряма дискримінація має місце, коли нібито нейтральна умова, критерій або практика де-факто ставить окрему особу чи представників/представниць певної меншини у не вигідне порівняно з іншими, становище. Приклади можуть бути різними: від мінімального зросту критерію на посаду пожежних (що виключає більшою мірою жінок, ніж чоловіків) до універмагів, що не приймають на роботу людей з покритою головою. Ці, на вигляд нейтральні, правила насправді можуть створити непропорційно великі перешкоди членам певних соціальних груп. Пряма і непрямая дискримінація

заборонена договорами з прав людини; непряма дискримінація часто є більш поширеною і її важче довести, ніж пряму дискримінацію [183].

Необхідність розгляду питання про протидію дискримінації жінок з вразливих груп обумовлена значною кількістю випадків дискримінації особливо в умовах війни. Дослідження інституційного механізму протидії дискримінації жінок з вразливих груп було б неповним без визначення сутності поняття «протидія», яким визначається спрямованість антидискримінаційної політики держави. Для цього вважаємо доречним звернутися до міжнародно-правових актів та національного законодавства та наукової доктрини.

Національне законодавство не містить визначення поняття «протидія дискримінації жінок». Тому розглянемо доктринальні дефініції. На даний час сучасна державна політика щодо забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків спрямована саме на недопущення дискримінації та не окреслює саме поняття «протидія дискримінації». Нормативно-правова база, Конституція України, Закон України «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків», Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» спрямована більше на запобігання дискримінації, ніж на протидію наявній дискримінації.

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» містить визначення дискримінації, а не дискримінації.

Для здійснення комплексного дослідження розглянемо Конвенцію про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, яка оперує поняттям «ліквідація дискримінації щодо жінок» та визначає форми державної політики задля досягнення такої мети. Стаття 2 Конвенції встановлює, що «Держави-учасниці засуджують дискримінацію щодо жінок в усіх її формах, погоджуються невідкладно всіма відповідними способами проводити політику ліквідації дискримінації щодо жінок і з цією метою зобов'язуються: а) включити принцип рівноправності чоловіків і жінок до своїх національних конституцій або іншого відповідного законодавства, якщо це ще не було зроблено, і забезпечити з

допомогою закону та інших відповідних засобів практичне здійснення цього принципу; б) вживати відповідних законодавчих та інших заходів, включаючи санкції, там, де це потрібно, які б забороняли всяку дискримінацію щодо жінок; в) встановити юридичний захист прав жінок на рівній основі з чоловіками і забезпечити з допомогою компетентних національних судів та інших державних установ ефективний захист жінок проти будь-якого акту дискримінації; г) утримуватися від вчинення будь-яких дискримінаційних актів чи дій щодо жінок і гарантувати, що державні органи та установи діятимуть відповідно до цього зобов'язання; д) вживати всіх відповідних заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок з боку будь-якої особи, організації чи підприємства; е) вживати всіх відповідних заходів, включаючи законодавчі, для зміни або скасування діючих законів, постанов, звичаїв і практики, які являють собою дискримінацію щодо жінок; є) скасувати всі положення свого кримінального законодавства, які являють собою дискримінацію щодо жінок» [46].

Закон України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» у статті 7 також визначає форми спрямування державної політики щодо запобігання та протидії дискримінації: недопущення дискримінації; застосування позитивних дій; створення умов для своєчасного виявлення фактів дискримінації та забезпечення ефективного захисту осіб та/або груп осіб, які постраждали від дискримінації; виховання і пропаганду серед населення України поваги до осіб незалежно від їх певних ознак, поширення просвітницької діяльності у цій сфері [97].

Наведені форми діяльності не дають можливості надати визначення протидії дискримінації, розмежувати поняття «протидія дискримінації» та «запобігання дискримінації». Також у нормах зазначеного закону нема чіткого розмежування понять «протидія» і «запобігання дискримінації».

Вважаємо за доцільне погодитися з висновками зробленими у науковому дослідженні І. Янковець, про те, що за існуючого стану справ норма ст. 7 Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» має

декларативний характер, оскільки ані законодавство, ані судова практика не пропонують дієвого організаційно-правового механізму захисту від дискримінації. Аналіз ст. 7 Закону та вивчення наукових підходів до визначення терміну «протидія» дають можливість для висновку, що зміст цієї норми не відповідає цілям Закону повною мірою, оскільки не містить детального опису ефективних заходів із запобігання та протидії дискримінації [144, с.149].

Звертаючись до законодавчого визначення терміну «протидія» слід також не оминати увагою Закон "Про запобігання та протидію домашньому насильству" від 07.12.2017 N 2229-VIII, який визначає протидію домашньому насильству як систему заходів, що здійснюються органами виконавчої влади, органами місцевого самоврядування, підприємствами, установами та організаціями, а також громадянами України, іноземцями та особами без громадянства, які перебувають в Україні на законних підставах, та спрямовані на припинення домашнього насильства, надання допомоги та захисту постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди, а також на належне розслідування випадків домашнього насильства, притягнення до відповідальності кривдників та зміну їхньої поведінки [96].

Зупиняємо свою увагу на даному визначенні саме тому, що домашнє насильство можна класифікувати як один з видів дискримінації жінок, про що детальніше буде іти мова далі.

Відповідно до академічного тлумачного словника української мови, термін «протидія» це - дія, що спрямована проти іншої дії, перешкоджає їй [127, с.317]. Ліквідація – це доведення чого-небудь до кінця з метою позбутися чогось, розрахуватися з ким-, чим-небудь і т. ін.; припинення існування, знищення чого-небудь; фізичне знищення кого-небудь [127, с. 317]. Запобігання визначається як дія щодо не допущення, заздалегідь відвернення чогось неприємного, небажаного.

Вважаємо, що терміни «ліквідація» та «протидія» в контексті боротьби з дискримінацією мають спільний змістовний характер та спільну мету, але не має чіткого законодавчого визначення.

Протидія спрямована на завершений факт дискримінації, тоді як запобігання передбачає механізми, що усувають можливість самого факту дискримінації чи створення умов для настання такої. Протидія по суті ближче до ліквідації наслідків дискримінації.

Проблематика наукового визначення поняття «протидія» як юридичної дефініції, перебуває у полі зору переважно кримінального та адміністративного права, де все ж не має однієї думки щодо зазначених питань.

Р. Веприцький вважає, що протидія злочинності реалізується через систему соціальних і спеціальних заходів, спрямованих на усунення причин і умов, які сприяють вчиненню протиправних діянь, які вже мають місце, або готуються чи вже почалися, виявленні винних осіб та притягненні їх до відповідальності. Протидія полягає не тільки у діяльності з попередження злочинності, але й у конкретних примусових заходах впливу на відповідних суб'єктів у процесі здійснення ними злочинної діяльності, а також у заходах усунення наслідків злочинних діянь [91, с.137-139].

Заходи з притягнення до юридичної відповідальності виконують і функцію протидії, і попередження майбутніх порушень. Тому, слід звернутися до ст. 161 Кримінального кодексу України, яка встановлює відповідальність за умисні дії, спрямовані на розпалювання національної, регіональної, расової чи релігійної ворожнечі та ненависті, на приниження національної честі та гідності, або образу почуттів громадян у зв'язку з їхніми релігійними переконаннями, а також пряме чи непряме обмеження прав або встановлення прямих чи непрямих привілеїв громадян за ознаками раси, кольору шкіри, політичних, релігійних та інших переконань, статі, інвалідності, етнічного та соціального походження, майнового стану, місця проживання, за мовними або іншими ознаками [52].

На думку І. Янковець, які були висловлені у її науковому дослідженні, під протидією дискримінації розуміється комплексну систему заходів, спрямованих на: усунення причин і умов, які сприяють вчиненню протиправних діянь, які вже мають місце; виявлення винних осіб та притягнення їх до відповідальності;

забезпечення ефективного захисту осіб та/або груп осіб, які постраждали від дискримінації; застосування позитивних дій; притягнення до кримінальної, цивільної, адміністративної відповідальності [144, с.149].

Незважаючи на пильну увагу дослідників до проблематики дискримінації, питанням тлумачення понять, зокрема дефініції «протидія дискримінації», дотепер не приділено достатньої уваги.

Проаналізувавши широкий діапазон наукових думок щодо термінів, дефініцій та понять, які стосуються протидії дискримінації жінок, можемо запропонувати власне визначення поняття у вузькому розумінні. Протидія дискримінації жінок – це система заходів, що здійснюються різними суб'єктами (різними інституціями держави, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, правозахисними групами та окремими громадянами) з метою припинення дискримінації жінок – обмежень їх у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, відповідно до чинного законодавства, надання необхідного захисту й допомоги постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди та притягнення до відповідальності винних осіб.

Водночас в широкому розумінні кожна дія спрямована на порушення прав і охоронюваних законом інтересів особи, що має дискримінаційний характер, є фактично правопорушенням, а отже викликає встановлену законодавством протидію або сукупність протидій. Такі протидії можуть включати: недопущення самого факту дискримінації, шляхом встановлення заборон, правил регулювання, в тому числі, передбачення відповідальності за їх порушення. В поняття «протидія» можна включати і ліквідацію дискримінації, тобто припинення або знищення факту дискримінації чи умов що її створили або сприяли створенню. Таким чином, протидія дискримінації в широкому розумінні цього поняття – це система дій, засобів, механізмів, передбачених законодавством і спрямованих на запобігання, усунення, зменшення або ліквідацію негативного впливу фактів дискримінації, поновлення порушених прав та захист інтересів шляхом

компенсації за заподіяну моральну та матеріальну шкоду та притягнення до відповідальності винних осіб у порядку передбаченому законодавством.

Дослідивши категорійно-понятійний аспект поняття «протидія дискримінації», необхідно детальніше зупинитися на теоретико-прикладному аспекті. Насамперед слід визначитися з тим, яку ж мету переслідують ті чи інші заходи щодо протидії дискримінації жінок. Адже нині точаться дискусії відносно інтерпретації ідеї рівності та відносно тих заходів, які повинні протидіяти нерівності, особливо що стосується вразливих категорій жінок.

Як зазначає В. Співак, пріоритетною ознакою правової культури є рівність, яка полягає в тому, що права людини, незважаючи на свою неповторність і особливість, взаємодіють, як рівне одне з одним [129, с.11-12].

Отже, провідною сучасною інтерпретацією ідеї рівності є діалектичне поєднання формальної і субстантивної (реальної, фактичної) рівності, яке дозволяє забезпечити «чесну (справедливу) рівність можливостей» («дистрибутивну» (розподільну) рівність) [20, с.63; 85, с.82]. Модель субстантивної (фактичної) рівності реалізується у правовій системі за допомогою двох основних принципів: 1) принципу диференціації правового регулювання (або спеціальних правових статусів); 2) принципу позитивної дискримінації [86, с.16].

Принцип диференціації виходить із визнання того, що право повинно враховувати відмінності між людьми. У суспільстві за будь-яких часів існують так звані «вразливі групи» (англ. *vulnerable groups*), які через свій вік, стан здоров'я, інші підстави соціального чи фізіологічного характеру об'єктивно перебувають у менш вигідному становищі, ніж інші члени суспільства, відчують більший ризик бідності чи соціальної ізоляції (зокрема, діти-сироти, особи похилого віку, мігранти, меншини, особи з інвалідністю, жінки у період вагітності та пологів та ін.) [180]. Рівність не передбачає зрівнялівку, коли всі мають бути однакові. Рівність передбачає те, що кожна людина може мати можливості для реалізації свого потенціалу [43, с.6].

Вразливі групи населення об'єктивно потребують захисту та підтримки, що забезпечується через запровадження спеціальних правових статусів, які передбачають право на соціальні виплати, пільги, різні форми соціальної допомоги у зв'язку з інвалідністю, похилим віком, народженням дитини, наслідками тяжкого насильства тощо. Необхідність такої підтримки з боку держави особливо необхідна жінкам, які можна віднести до категорії з вразливих груп у зв'язку з наявністю множинної дискримінації, про що йшла мова у підрозділі 2.2. Такі правові режими необхідні для всіх, хто перебуває у вразливому становищі та є однією з ознак соціальної держави.

У свою чергу, позитивна дискримінація (або «реверсна» дискримінація, – англ. «reverse discrimination») передбачає можливість застосування спеціальних юридичних заходів (так званих позитивних дій, англ. positive actions, temporary special measures, specific measures or affirmative actions), які спрямовані на усунення дисбалансу між можливостями різних категорій осіб реалізовувати рівні права через усталені стереотипи, практики чи традиції, що склалися у суспільстві, та виконують функцію правової компенсації певним категоріям осіб з метою якнайшвидшої ліквідації наслідків соціальної нерівності [141].

Отже, як підсумовує С. Погребняк, позитивна дискримінація дозволяє перейти від «рівності у праві» (як вимоги юридичної недискримінації) до «рівності через право» (фактичної рівності) [86, с.96].

До типів позитивних дій відносять тренінги та заходи підтримки, оцінку впливу політики та заходів, що застосовуються (англ. policy impact assessment), мейнстрімінг (англ. mainstreaming), цільове працевлаштування (англ. targeted recruitment), преференційне ставлення (англ. preferential treatment), квоти, програми позитивних дій [167, с.84–90].

Вважаємо, що мету протидії дискримінації не слід ототожнювати з метою фемінізму. Оскільки протидія дискримінації покликана протидіяти всім обмеженням у визнанні, реалізації чи користуванні правами і свободами або привілеями встановленими для певної статі, а фемінізм прагне встановити

соціальну рівність. Дані поняття та прагнення, на нашу думку, мають різну мету. Ґрунтуючись на проведених дослідженнях, вважаємо, що протидія дискримінації повинна сприяти встановленню таких норм, які визнаючи біологічні особливості відмінності статей, забезпечили б рівність прав шляхом встановлення спеціально правового регулювання для певних статей у певний період, враховуючи біологічну їх природу.

Не можна нівелювати відмінності чоловіка та жінки, визнати їх біологічну ідентичність, таке регулювання матиме дискримінаційний характер щодо тієї чи іншої статі. Потрібно забезпечити рівноправний розподіл соціальних, політичних, економічних можливостей, ресурсів. Провідну роль у цьому відводиться праву як передумові та наслідку суспільних відносин та їх змін [73].

Отже протидіяти такому суспільно негативному явищу як дискримінація без визначення санкцій з боку держави за діяння, вчинені поза фавулою ст. 161 Кримінального кодексу України, практично неможливо, про що йшлося вище.

Слід наголосити на тому, що основним суб'єктом протидії дискримінації виступає держава в особі її окремих інституцій, уповноважених осіб та органів, у рамках функцій, передбачених законодавством. Це не виключає й участі органів місцевого самоврядування, громадських організацій чи окремих громадян. Не будемо зупинятися на характеристиці всіх суб'єктів протидії дискримінації, які здійснюють таку діяльність протягом тривалого часу, адже і їх характеристика та функції досить достатньо передбачені законодавством і висвітлені в науковій літературі. А на характеристиці повноважень деяких інституцій зупинимо свою увагу з огляду на розширення їх компетенції, появу нових обставин, зокрема, широкомасштабної війни в Україні. Насамперед це стосується Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини.

Відповідно до Закону України від 06.09.2012 № 5207-VI, «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» Уповноважений Верховної Ради України з прав людини запобігає будь-яким формам дискримінації та здійснює заходи щодо протидії дискримінації у рамках здійснення парламентського

контролю за дотриманням конституційних прав і свобод людини та громадянина та захистом прав кожного на території України і в межах її юрисдикції [97]. Водночас закон не розділяє, які заходи необхідно здійснювати для запобігання дискримінації, а які застосовуються для протидії дискримінації, оскільки часто такі заходи є корисними і для запобігання, і для протидії дискримінації. Однак Уповноважений Верховної Ради України з прав людини не наділений повноваженнями накладати санкції за вчинення дискримінаційних порушень. Вважаємо за доцільне передбачити в законодавстві для Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини можливість застосування до винних осіб санкцій за дискримінацію, використовуючи аналогію права, зокрема повноваження Антимонопольного комітету чи податкових органів, які можуть накладати санкції на порушників законодавства у відповідних сферах.

Окремо, вважаємо за доцільне зупинитися на одній із функцій Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, яка передбачена статтею 19 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини», а саме функції національного превентивного механізму відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання [92]. Адже, така категорія жінок, як жінки, які перебувають у місцях несвободи, належать до жінок з вразливих груп і піддаються множинній дискримінації про що йшлося попередніх параграфів.

Відповідно до Закону України від 21.07.2006 р. «Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання» кожна держава-учасниця створює, призначає чи підтримує на національному рівні один або кілька органів для відвідувань для цілей недопущення катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання (національні превентивні механізми) [104].

Національний превентивний механізм спрямований насамперед на запобігання дискримінації осіб, які перебувають у місцях, що знаходиться під її юрисдикцією та контролем, де утримуються чи можуть утримуватися особи, позбавлені волі, за розпорядженням державного органу чи за його вказівкою, чи з його відома чи мовчазної згоди. Водночас він сприятиме виявленню фактів такої дискримінації, що дозволить провадити необхідну протидію.

30 вересня 2022 р. в Офісі Омбудсмана відбулося установче засідання Консультативної ради з питань реалізації національного превентивного механізму. Під час зустрічі Уповноважений Верховної Ради України з прав людини Дмитро Лубінець звернув увагу на те, яким чином варто працювати в напрямі забезпечення й поновлення порушених прав людини і громадянина та недопущення порушень, катувань чи іншого жорсткого та нелюдського поводження в місцях несвободи. Представники Секретаріату Уповноваженого поспілкувалися з експертами та керівниками благодійних фондів, громадських організацій і проєктів щодо питань, яким має бути моніторинг дотримання прав на належне утримання, стан дотримання прав людини і громадянина в місцях, що перебувають під юрисдикцією держорганів [5].

На установчому засіданні Консультативної ради з питань реалізації національного превентивного механізму був розглянутий проєкт Положення про консультативну раду з питань реалізації національного превентивного механізму при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини.

На даний час існує відповідно до Наказу Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 12.07.2018 р. № 28/02-18 «Про створення координаційної ради з питань реалізації національного превентивного механізму при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини» Координаційна рада з питань реалізації національного превентивного механізму при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини, яка є консультативно-дорадчим органом, який діє з метою сприяння виконання Уповноваженим функцій національного превентивного механізму у відповідності до Факультативного

протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання [108].

Проте особливу цінність консультативно-дорадчі органи мають при залученні громадськості та наукового середовища. Розуміючи доцільність та обґрунтованість таких дій положення про Консультативну раду з питань реалізації національного превентивного механізму, треба визначати її як консультативно-дорадчий орган, який утворюється з метою надання консультаційної підтримки виконання Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини функцій національного превентивного механізму відповідно до Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження і покарання, залучення до регулярних відвідувань місць несвободи в Україні представників громадських організацій, учених та фахівців, у тому числі іноземних.

В умовах збройної агресії росії та повномасштабної війни важливим є визначення функцій та повноважень органів, які сприятимуть протидії дискримінації вразливих категорій осіб.

До основних функцій Консультативної ради з питань реалізації національного превентивного механізму необхідно віднести, серед іншого: консультативне фахове сприяння реалізації повноважень Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини; сприяння співпраці органів державної влади, місцевого самоврядування, об'єднань громадян, підприємств, установ, організацій незалежно від підпорядкування та форм власності, експертів, учених та інших фахівців з Уповноваженим Верховної Ради України з прав людини щодо виконання функцій національного превентивного механізму; встановлення зв'язків та партнерських відносин ефективної співпраці між національними органами державної влади, національними і міжнародними неурядовими організаціями, що працюють у сфері запобігання катуванням, щодо вивчення і запровадження кращого світового досвіду; сприяння організації та здійсненню регулярних відвідувань місць несвободи, залученню представників громадських

організацій, експертів, учених та фахівців, у тому числі іноземних до таких місць несвободи; обговорення результатів перевірок та відвідувань з питань національного превентивного механізму та результату розгляду пропозицій та подань Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини, повноти усунення виявлених порушень та недоліків, причин та умов, що сприяли порушенню прав людини, запобігання їх вчинення; напрацювання та обговорення пропозицій щодо вдосконалення законодавства у сфері захисту прав і свобод людини і громадянина з питань національного превентивного механізму та інші.

Таким чином, можемо дійти до висновку, що національний превентивний механізм, який створений задля запобігання дискримінації, може стати також ефективною складовою якісної програми протидії дискримінації, у тому числі жінок, які перебувають у місцях позбавлення волі.

Як зазначалося раніше, протидія вчиненню будь-яких дій без встановлення відповідальності є лише декларативними спробами здійснити реальні зміни без досягнення реальних результатів.

Відповідно до Закону України «Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні» відповідальність за порушення законодавства про запобігання та протидію дискримінації включає оскарження рішень, дій чи бездіяльності з питань дискримінації, а саме: особа, яка вважає, що стосовно неї виникла дискримінація, має право звернутися із скаргою до державних органів, органів влади Автономної Республіки Крим, органів місцевого самоврядування та їх посадових осіб, Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини та/або до суду в порядку, визначеному законом. Також особа має право на відшкодування матеріальної шкоди та моральної шкоди, завданих їй унаслідок дискримінації. Крім того, згаданим Законом передбачено, що особи, винні в порушенні вимог законодавства про запобігання та протидію дискримінації, несуть цивільну, адміністративну та кримінальну відповідальність [97].

Крім того, ч. 5 ст. 55 Конституції України встановлює право громадян – після використання всіх національних засобів юридичного захисту – звертатися за

захистом своїх прав і свобод до відповідних міжнародних судових установ чи до відповідних органів міжнародних організацій, членом або учасником яких є Україна.

Говорячи про протидію слід також зазначити, що такі заходи, як навчання, дослідження, які, на перший погляд, повинні сприяти запобіганню дискримінації, насправді сприяють також її протидії. Наприклад Світовий банк бореться з гендерним насильством за допомогою інвестицій, досліджень і навчання, а також співпраці з зацікавленими сторонами у всьому світі [161]. З 2003 р. Світовий банк взаємодіє з країнами та партнерами для підтримки проєктів та інформаційних продуктів, спрямованих на запобігання та боротьбу з гендерним насильством. Він підтримує проєкти розвитку на суму понад 300 мільйонів доларів. Світовий банк разом із партнерами проводить аналітичну роботу щодо гендерного насильства, аби створити стратегію ефективних профілактичних заходів і заходів реагування на рівні громад та на національному рівні [161].

Офіс ООН з прав людини також активно протидіє дискримінації та насильству щодо жінок. Він підтримує діяльність Комітету з ліквідації дискримінації щодо жінок. Комітет, своєю чергою, здійснює нагляд за функціонуванням Конвенції про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. Конвенція в юридично обов'язковій формі встановлює міжнародно визнані принципи прав жінок [69].

Також ООН допомагає Спеціальному доповідачу з питання про насильство щодо жінок. Спеціальний доповідач, який є незалежним експертом, публікує загальний щорічний звіт про насильство щодо жінок.

Не менш важливою є діяльність Організації з безпеки й співробітництва в Європі (ОБСЄ). Програма з гендерних питань працює, щоб допомогти державам-учасницям запобігати насильству щодо жінок і боротися з ним, покращувати захист і послуги для жінок, які пережили насильство, та підвищувати рівень їхньої безпеки загалом [68]. Щорічно Програма з гендерних питань бере участь у глобальній кампанії «16 днів активних дій проти гендерного насильства», щоб

спонукати держав-учасниць активізувати зусилля щодо боротьби з наслідками сексуального насильства і, насамперед, попередити його. Ця щорічна Міжнародна кампанія триває з 25 листопада до 10 грудня. Україна також бере участь у цій кампанії: організації з прав людини створюють та поширюють матеріали щодо того, як розпізнати насильство, попередити чи зупинити його; у навчальних закладах проводять заняття щодо гендерного насильства та пропонують роздаткові матеріали на цю тему; медіа та рекламисти створюють соціальні реклами та поширюють їх серед глядачів/ок та читачів/ок, а також розміщують на бордах чи стендах [55].

Звичайно, протидіяти дискримінації жінок та попереджати її допомагають закони, які регулюють саме ці питання. Право має розглядатись у нерозривному зв'язку з правами людини, що становлять невід'ємний компонент права, і не як безпосередній акт державної влади, а насамперед як соціальний феномен, пов'язаний з такими явищами соціальної взаємодії, як справедливість, свобода та тощо [123, с.9].

На нашу думку, важливим є дотримання принципу ієрархії законодавчих актів та запобігання потрапляння до законодавчої бази дискримінаційних норм. Для цього обов'язкове запровадження гендерної експертизи також законопроектів, які були ініційовані депутатами.

З метою виявлення у проектах нормативно-правових актів норм, що містять ознаки дискримінації, проводиться антидискримінаційна експертиза проектів нормативно-правових актів [97]. Вона проводиться відповідно до ст. 4 Закону України “Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків” від 8 вересня 2005 р. № 2866-IV [95] та Постанови Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2018 р. №997 “Питання проведення гендерно-правової експертизи”[83]. Наказом Міністерства юстиції України від 27 листопада 2018 р. №3719/5 затверджено Методичні рекомендації з проведення гендерно-правової експертизи актів законодавства та проектів нормативно-правових актів [60]. Гендерно-правова експертиза це - аналіз чинного законодавства, проектів нормативно-

правових актів, результатом якого є надання висновку щодо їх відповідності принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [95].

У науковій літературі існує думка, що гендерна експертиза законодавства – це міжнародно-правовий підхід до оцінки чинного законодавства з позицій свободи, справедливості, рівності та розвитку соціальних статей [58].

Чинне законодавство, на відмінно від твердження окремих науковців, встановлює необхідність аналізу не лише чинного законодавства, а й проєктів нормативно-правових актів.

Відповідно до Методичних рекомендацій з проведення гендерно-правової експертизи актів законодавства та проєктів нормативно-правових актів гендерно-правова експертиза полягає у проведенні критичної оцінки (аналізу) того, яким чином різниця в гендерних ролях, діяльності, потребах, можливостях та правах впливає на жінок, чоловіків, дівчат та хлопчиків, в існуючій або запропонованій політиці, ситуації або контексті, та формуванні пропозицій з усунення дискримінаційних положень [60].

Проведення гендерно-правової експертизи в усіх сферах законодавства має за мету формування гендерно-чутливого законодавства для досягнення кінцевої мети – досягнення рівності прав та можливостей жінок та чоловіків [60].

Відповідно до Порядку проведення гендерно-правової експертизи її метою є: комплексне дослідження законодавства та проєктів нормативно-правових актів у частині їх відповідності міжнародним договорам України, згода на обов'язковість яких надана Верховною Радою України, та резолюціям міжнародних конференцій, міжнародних організацій, їх органів з прав людини стосовно дотримання принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків; запобігання прийняттю нормативно-правових актів, положення яких не відповідають принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків [83].

Водночас, чинне законодавство не встановлює необхідності запобігання прийняттю законів, положення яких не відповідають принципу гендерної рівності, як і відповідальності за порушення цієї вимоги.

Гендерно-правова експертиза проєктів нормативно-правових актів проводиться розробником проєктів таких актів та Міністерством юстиції України під час проведення правової експертизи. Гендерно-правова експертиза вже чинного законодавства (а саме законів України, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та інших нормативно-правових актів) проводиться Міністерством юстиції України. Гендерно-правова експертиза законодавства проводиться щороку до 31 грудня згідно із планом, що затверджується уповноваженою особою (координатором) з питань забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків Мін'юсту[83].

В даному випадку йдеться про чинне законодавство. Проте, слід відмітити, що законопроєкти, які подаються до Верховної Ради України депутатами, не проходять перевірку ні Міністерства юстиції, ні іншого органу на предмет відповідності дотриманню принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Фактично не відбувається запобігання появі в законодавстві дискримінаційних норм на етапі підготовки та обговорення таких законопроєкту. Безперечно, недопущення появи норм, які порушують права певних категорій осіб є ефективнішим способом захисту прав та свобод, ніж перевірка законодавства після його прийняття [83].

Крім того, слід констатувати факт, що на даний час відсутня ефективна процедура виправлення недоліків у разі виявлення дискримінаційних норм у законодавстві.

Таким чином, можна зробити висновок, що процедура виправлення недоліків у законодавстві внаслідок встановлення невідповідності акта законодавства принципу забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків є тривалою та не завжди ефективною. Вбачається логічним виправленням недоліків на етапі створення законопроєкту, які були ініційовані депутатами, особливо враховуючи той факт, що закони в ієрархії мають вищу юридичну силу порівнянно з постановами Кабінету Міністрів України, нормативно-правовими актами міністерств та відомств.

Слід погодитись з думкою А. Олійник про те, що “від того, наскільки законодавець у своїй діяльності враховуватиме гендерний компонент, залежить прогрес у подоланні гендерної дискримінації і встановлення гендерної демократії в Україні” [70, с.7].

Т. Мельник вважає, що гендерна експертиза законодавства є одним із елементів гуманізації суспільствотворення та державотворення, визначення критеріїв їх оптимальності та демократичності [10, с.18].

Окрім зазначеного, необхідно також удосконалити механізм усунення дискримінаційних норм. Адже наявність негативного висновку Міністерства юстиції України не є гарантією неприйняття Кабінетом Міністрів України акта, який містить дискримінаційні норми.

“У світовій практиці існує декілька підходів до реалізації негативних висновків експертів за результатами експертизи:

1) організатор експертизи направляє копію висновку в органи, уповноважені здійснювати контроль за діяльністю органу, що має усунути недоліки об'єкта експертизи (експертний висновок направляється органом, який проводив експертизу, в орган державної влади, який прийняв цей акт, а копії експертного висновку – в органи, які є вищими щодо органу, який прийняв акт, також у спеціалізовані органи з питань правотворчості, в прокуратуру, а за необхідності – і у відповідні органи виконавчої влади, а також вирішується питання про доцільність підготовки проекту запиту до суду конституційної юрисдикції або до президента щодо призупинення дії такого нормативно-правового акта);

2) нормативно-правовий акт не може бути внесеним до відповідного реєстру на підставі висновку експертизи (якщо нормативно-правовий акт не отримав позитивного висновку експертизи, він повертається до суб'єкта право творчості та не набирає чинності;

3) у випадку невідповідності проекту нормативно-правового акта Конституції в експертному висновку зазначається про неможливість його візування”. [139, с.63]

З вище наведеного може зробити висновки, що існує необхідність комплексної відповідальності та контролю з боку не лише представників Міністерства юстиції України, а й Верховної ради України та центральних органів виконавчої влади, які відповідають за виконання (впровадження) закону та здійснення контролю (нагляду) за його виконанням щодо недопущення дискримінації.

Також ефективним є залучення громадських організацій, науковців, організація круглих столів, робочих зустрічей як з метою ефективної реалізації діючих норм законодавства, так і підготовки законопроектів та вдосконалення проведення гендерно-правової експертизи.

Крім того, необхідна фіксація гендерної статистики задля розуміння динаміки і еволюції гендерних змін у праві, що дасть можливість правильно оцінювати розроблювані законодавчі акти.

Звичайно, говорячи про протидію дискримінації загалом, необхідно розглядати протидію окремим видам дискримінації, здійснену щодо кожної окремої категорії осіб, які мають свої особливості та потребують окремої уваги. Зокрема, зниження рівня насильства щодо жінок вимагає багатостороннього підходу на рівні громади та постійної взаємодії з багатьма зацікавленими сторонами. Тож найбільш ефективні ініціативи, спрямовані на усунення основних ризиків насильства. Зокрема, йдеться про соціальні норми, які стосуються гендерних ролей та прийнятності насильства. Однак, щодо такої категорії, як особи, які перебувають на окупованих територіях чи на лінії розмежувань (про які йшлося вище) якісна протидія дискримінації потребує особливих заходів, які будуть спрямовані саме на цю категорію осіб.

Відповідаючи на запитання, чи є передбачені законодавством заходи протидії дискримінації достатніми, переконані, що дане питання потребує наукових досліджень. Саме наукові рекомендації є підґрунтям удосконалення механізмів протидії з дискримінацією жінок, особливо з вразливих груп.

Погоджуємось з думкою ОБСЕ, що механізм запобігання та протидії домашньому насильству недостатньо ефективний. Соціальні служби лише надають соціальні послуги постраждалим від насильства, а робота спрямована на запобігання їх виникненню не проводиться. Особливо гострою ця проблема є в сільській місцевості та у віддалених гірських районах, де соціальні працівники, що можуть забезпечити допомогу постраждалим, практично відсутні [68].

Існує гостра необхідність забезпечення ефективної роботи, спрямованої на формування в суспільстві негативного ставлення до насильницької моделі стосунків, виявлення та забезпечення захисту осіб, які постраждали від різних видів насильства, а також розширення їх доступу до правових, медичних та соціально-психологічних послуг. Саме гендерний підхід при наданні соціальних послуг уразливим категоріям населення дає можливість не лише критично визначати їх потреби, й надавати допомогу, враховуючи особливості у сприйнятті власних проблем жінками та чоловіками [38].

Погоджуємося з думкою про те, що нині законодавець має нелегке завдання: визначити такий механізм правового регулювання, який не лише матиме досконалу правову форму та матиме високу прикладну оцінку, а й буде культивувати правосвідомість громадян, становитиме світоглядні основи гендеру. При цьому слід врахувати такі споконвічні правові та моральні цінності, як справедливість, свобода, рівноправність. Адже на них ґрунтується правова свідомість громадян, яка миттєво реагує на викривлення цих категорій, неадекватне їх застосування [73].

Висновки до Розділу 2

Українське законодавство не містить чіткого визначення жінок із вразливих груп, що є суттєвим недоліком, адже відсутність такого визначення може призводити до нерозуміння важливості та неповної охопленості захистом цих жінок.

Дефініція "вразливі категорії" потребує доопрацювання та уточнення, щоб бути відповідати стану розвитку суспільних відносин та глобальним викликам. Пропонується авторська дефініція «Жінки з вразливих груп – це жінки, які перебувають у особливо вразливих і незахищених станах у суспільстві через різні фізичні, соціальні, економічні, культурні, політичні обставини чи інші життєві обставини». Основними категоріями жінок з вразливих груп: 1) внутрішньо переміщені жінки; 2) жінки, які проживають на лінії розмежувань та в зоні активних бойових дій, у тому числі на окупованих територіях; 3) жінки, члени сім'ї військовослужбовців; 4) жінки, які проживають у сільській місцевості; 5) ромські жінки; 6) жінки з інвалідністю; 7) ВІЛ -позитивні жінки тощо. При цьому, враховуючи динаміку суспільних відносин, ступінь вразливості таких жінок необхідно періодично (залежно від категорії) періодично переоцінювати.

Внутрішньопереміщені жінки перебувають у сильному емоційному стресі через страх за життя та здоров'я дітей, залишення своїх домівок, звичайного способу життя, та необхідність адаптуватися на новому місці проживання. Тому створення належних умов (побутових, соціальних, економічних), а також можливостей для саморозвитку та самореалізації є важливим інтеграційним кроком, що забезпечить морально-психологічний клімат у родині.

Для вирішення проблем пошуку роботи для внутрішньо переміщених осіб важливо забезпечити навчання та формувати навички для ефективного пошуку роботи (створення резюме, написання мотиваційних листів) та сприяти адаптації до вимог роботодавців. Крім того, збір інформації про шукачів роботи дасть змогу враховувати потреби ринку праці й можливості перепрофілювання кандидатів. Надання додаткових навчальних можливостей для внутрішньо переміщених осіб

сприятиме стійкій інтеграції в нове середовище та підвищить їх шанси на отримання бажаної роботи у майбутньому.

Забезпечення прав жінок у зонах конфлікту є надзвичайно важливим та актуальним завданням, адже «жєневське право», або «право війни» є малоефективним інструментом боротьби із злочинами пов'язаними з гендерною дискримінацією. Необхідно розробити дієвий міжнародно-правовий механізм притягнення винних до відповідальності, реалізуючи право жертв на справедливе правосуддя.

Включення жінок у миротворчі процеси забезпечить їх рівну та повноцінну участь у запобіганні та подоланні конфліктів, встановленні миру, протидії гендерно обумовленому насильству, розширить права і можливості інших жінок, які стикаються з множинною дискримінацією.

Необхідно заходів щодо задля поліпшення життєдіяльності жінок, які проживають у сільських районах і які піддаються більшій дискримінації порівнянно з жінками у містах. Зокрема, постійно удосконалювати інфраструктуру сільської місцевості з метою забезпечення жінок належним доступом до медичних, освітніх послуг тощо; створювати робочі місця для жінок, у тому числі, для молодих жінок, жінок з дітьми; розширювати мережу дитячих закладів; проводити інформаційні кампанії для подолання гендерних стереотипів; залучати жінок до процесу прийняття рішень як на місцевому, так і на національному рівнях.

Під гендерно обумовленим насильством слід розуміти насильницькі дії, які вчиняються особою однієї статі з мотивів приналежності іншої особи до протилежної статі. Гендерно обумовлене насильство не є тотожним поняттям терміну насильству за ознакою статі, хоча вони взаємопов'язані. Насильство за ознакою статі належить до фізичних, психологічних або сексуальних нападів, які вчиняються на підставі статевої належності. Гендерно обумовлене насильство включає більший спектр впливів, які базуються на соціокультурних, економічних, політичних чи інших факторах, пов'язаних з гендерною ідентичністю та

соціальною роллю. Це може бути не лише фізичне та сексуальне насильство, а й емоційні або психологічні тиски, економічне обмеження, контроль над ресурсами тощо. Воно враховує культурні та соціальні чинники, які впливають на відносини між чоловіками та жінками. Хоча обидва терміни пов'язані з насильством та гендерною проблематикою, вони мають різне спрямування та охоплюють різні аспекти соціальних відносин.

Ефективна боротьба з гендерно обумовленим насильством має дві складові: 1) пов'язана зі зменшенням ризику здійснення такого виду насильства; 2) пов'язана з наданням відповідної допомоги та своєчасним доступом до якісних послуг, що відповідають потребам осіб, які пережили таке насильство.

Поняття дискримінації жінок потребує постійного розширення та уточнення позаяк суспільство динамічно змінюється, і нові ситуації можуть призводити до появи нових форм дискримінації.

З огляду на наявні у літературі терміни, дефініції та поняття, які стосуються протидії дискримінації жінок пропонується авторське визначення поняття «протидія дискримінації жінок» у вузькому та широкому розумінні. У широкому сенсі це система дій, засобів, механізмів, передбачених законодавством і спрямованих на запобігання, усунення, зменшення або ліквідацію негативного впливу фактів дискримінації, поновлення порушених прав та захист інтересів шляхом компенсації за заподіяну моральну та матеріальну шкоду та притягнення до відповідальності винних осіб у порядку передбаченому законодавством. У вузькому сенсі це система заходів, що здійснюються різними суб'єктами (різними інституціями держави, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, правозахисними групами та окремими громадянами) з метою припинення дискримінації жінок.

У законодавстві відсутня ефективна процедура виправлення недоліків у разі виявлення дискримінаційних положень норм у чинному законодавстві. Важливо розробити ефективний механізм контролю і нагляду за виконанням законів щодо протидії дискримінації. Це означає створення механізмів звернень та скарг для

громадян, які стали жертвами дискримінації, а також здійснення регулярного моніторингу з боку незалежних експертів.

РОЗДІЛ 3.

ПРОТИДІЯ ДИСКРИМІНАЦІЇ ЖІНОК З СОЦІАЛЬНО ВРАЗЛИВИХ ГРУП (МІЖНАРОДНА ЮРИДИЧНА ПРАКТИКА)

3.1 Запобігання дискримінації жінок з соціально вразливих груп в країнах ЄС.

Запобігання дискримінації жінок з соціально вразливих груп є одним із найважливіших завдань для країн ЄС. Серед соціально вразливих груп, які можуть бути піддані дискримінації, є жінки з низьким рівнем освіти, жінки з інвалідністю, жінки з міграційним статусом, жінки з низьким рівнем доходу, а також жінки з етнічних меншин.

ЄС приділяє велику увагу проблемі дискримінації жінок з соціально вразливих груп і вживає різноманітних заходів для її запобігання. Серед таких заходів можна виділити:

1. Прийняття законів, які забороняють дискримінацію на підставі статі, раси, національності, віку, інвалідності, релігії тощо.
2. Розроблення програм і проєктів, спрямованих на забезпечення рівних можливостей для жінок з соціально вразливих груп, зокрема заходи щодо підвищення рівня освіти, забезпечення доступу до ринку праці, соціального захисту та медичної допомоги.
3. Проведення інформаційно-освітньої роботи з метою підвищення обізнаності громадян про проблеми дискримінації жінок з соціально вразливих груп.
4. Сприяння активній участі жінок з соціально вразливих груп у прийнятті рішень на різних рівнях, зокрема, участь у виборах та різних формах громадської діяльності.
5. Забезпечення правової підтримки для жінок з соціально вразливих груп, які стали жертвами дискримінації.

6. Розвиток механізмів моніторингу та оцінки стану дискримінації жінок з соціально вразливих груп для ефективної реалізації відповідних політик та програм.

7. Забезпечення рівноправної участі жінок з соціально вразливих груп у вирішенні глобальних проблем, таких, як миробудівництво та збереження стабільного миру, боротьба зі світовою бідністю та тощо.

8. Здійснення моніторингу за дотриманням принципу рівності статей у всіх сферах життєдіяльності та забезпечення законодавчої бази для їх захисту.

9. Сприяння розвитку соціальних підприємств та інших форм соціального підприємництва, які дозволяють жінкам з соціально вразливих груп забезпечити собі засоби до існування та створити свої бізнеси.

10. Створення мережі підтримки та співпраці жінок з соціально вразливих груп, у тому числі через різноманітні організації та ініціативи громадського сектора [75].

Дискримінація жінок з соціально вразливих груп є складною проблемою, яка потребує комплексного підходу та залучення багатьох суб'єктів для її вирішення. Країни ЄС мають розроблені програми та стратегії, які ми детальніше розглянемо нижче, спрямовані на запобігання дискримінації жінок з соціально вразливих груп, і продовжують працювати над удосконаленням цих документів. Саме тому, насамперед, запозичення такого досвіду є корисним для становлення рівності в Україні. Насамперед - це міжнародні зобов'язання щодо забезпечення прав людини у сфері протидії дискримінації та гендерної рівності.

Основними напрямками державної гендерної політики є: узгодження правової бази щодо питань гендерної рівності з вимогами міжнародно-правових актів щодо дотримання прав жінок і чоловіків у поєднанні з основними правами та свободами людини: створення гендерної системи управління з метою координації діяльності суб'єктів державної політики щодо забезпечення гендерної рівності на державному, регіональному та міжнародному рівнях; розробка та реалізація правових та інших гарантій забезпечення гендерних прав жінок і

чоловіків; забезпечення контролю за дотриманням рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя [73].

Джерельну базу протидії дискримінації жінок з вразливих груп можна поділити на три частини, а саме:

1. Універсальні декларації та конвенції. Ці документи встановлюють принципи прав людини та норми, які забороняють дискримінацію жінок. Конвенція про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW) є одним з ключових документів, у сфері протидії дискримінації жінок. Вона визнає необхідність захисту жінок з вразливих груп та закликає до прийняття заходів щодо забезпечення рівноправ'я та недискримінації.

2. Резолюції та документи Організації Об'єднаних Націй (ООН). ООН активно займається проблемою дискримінації жінок та гендерної нерівності. В резолюціях та документах ООН висвітлюються проблеми, з якими стикаються жінки з вразливих груп, а також міститься заклик до урядів та міжнародного співтовариства щодо вжиття заходів для їх захисту та протидії дискримінації.

3. Регіональні документи та угоди. Регіональні організації також звертають увагу на проблему дискримінації жінок з вразливих груп. Європейська конвенція з прав людини, Африканська хартія про права людини та народів, Американська конвенція про права людини — всі ці документи містять положення, які визнають права жінок та забороняють дискримінацію з різних підстав [73].

У всіх цих джерелах звертається увага на потребу захисту прав жінок з вразливих груп та розробку політик та програм, спрямованих на протидію дискримінації. Ці документи дають правову основу та рекомендації для урядів та міжнародних організацій щодо реалізації заходів, спрямованих на створення рівних можливостей та забезпечення гендерної рівності для жінок з вразливих груп.

Ці міжнародні документи встановлюють стандарти та принципи, що визнають права людини та заборону дискримінації. Вони створюють правову

основу для розробки національного законодавства та реалізації політик і програм з метою протидії дискримінації та забезпечення гендерної рівності.

Положення ключових міжнародних угод у сфері захисту прав людини передбачають норми щодо попередження та протидії дискримінації за ознакою статі, раси, віросповідання, гендерної ідентичності, інвалідності тощо.

Існує ціла система міжнародно-правових актів щодо забезпечення прав людини у сфері протидії дискримінації, гендерної рівності, проте основними є:

- Загальна декларація прав людини: прийнята Генеральною Асамблеєю ООН у 1948 р., вона проголошує, що всі люди народжуються вільними та рівними в гідності та правах. Стаття 2 забороняє дискримінацію будь-якої особи за будь-якою ознакою, включаючи стать [39];

- Міжнародний пакт про громадянські та політичні права, прийнятий в 1966 р. ООН. Він передбачає правовий захист від дискримінації з будь-яких підстав, включаючи стать [62];

- Конвенція ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок, прийнята в 1979 р., вона зобов'язує держави вживати заходів для ліквідації дискримінації щодо жінок в усіх сферах життя, забороняє будь-яку дискримінацію на підставі статі та встановлює заходи для забезпечення рівності жінок та чоловіків;

- Стамбульська конвенція, прийнята Радою Європи в 2011 р., яка зобов'язує держави боротися з насильством щодо жінок та насильством в родині;

- Міжнародний пакт про економічні, соціальні та культурні права (1966) [63], закріплює право на рівність перед законом та на недискримінацію щодо прав на роботу, освіту та інші соціальні та економічні права.

У своїх звітах держави-учасниці зобов'язані повідомляти ООН про заходи, що вони приймають для забезпечення рівності статей та протидії дискримінації жінок. Ці пакти є важливими міжнародними інструментами забезпечення прав людини та протидії дискримінації, включаючи дискримінацію на основі статі та гендерної рівності;

– Пекінська декларація та Платформа дій (1995 р.), що наголошує на необхідності забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків у всіх сферах життя та викорінення усіх форм дискримінації щодо жінок [79].

Надзвичайно важливими є міжнародні документи, спрямовані на захист певних соціально незахищених чи вразливих категорій жінок. Зокрема, Резолюція Генеральної Асамблеї ООН "Про забезпечення прав жінок та дівчат з інвалідністю" (2013) визнає права жінок та дівчат з інвалідністю та закликає до їх захисту та підтримки. Цілі сталого розвитку ООН (2015) [142] містять мету №5, щодо досягнення гендерної рівності та усунення всіх форм дискримінації проти жінок та дівчат. Цілі сталого розвитку ООН до 2030 р. містять мету забезпечення гендерної рівності та позитивної трансформації гендерних стереотипів. Конвенція про права осіб з інвалідністю (2006) [48] забороняє дискримінацію осіб на підставі інвалідності та визнає право на повну та ефективну участь у житті суспільства. Це також різні резолюції та заяви ООН, зокрема Резолюція Генеральної Асамблеї ООН "Протидія расизму, расовій дискримінації, ксенофобії та іншим формам нетерпимості" (2019 рік), яка закликає до забезпечення недискримінації за будь-якою ознакою.

Ці міжнародні акти щодо забезпечення прав людини у сфері протидії дискримінації та гендерної рівності визнають, що дискримінація є порушенням прав людини та спричиняє негативні наслідки для суспільства в цілому. Згідно з цими документами, кожна людина має право на рівність перед законом та на недискримінацію у всіх сферах життєдіяльності.

Країни-члени ООН та Європейського Союзу повинні дотримуватися міжнародних зобов'язань у сфері протидії дискримінації та гендерної рівності, розробляти та впроваджувати політики та законодавство, які забезпечують захист прав жінок з соціально вразливих груп. Крім того, держави повинні сприяти зміні стереотипів щодо ролі жінок у суспільстві та забезпечувати їхній доступ до рівних можливостей у всіх сферах життєдіяльності.

У Доповіді щодо рівності між жінками та чоловіками Комісії Європейського парламенту, Європейського економічного та соціального комітету та Комітету в справах регіонів 2004 р. зазначається, що в країнах, які набули членства в ЄС, запровадження Європейських директив щодо рівного ставлення до жінок та чоловіків майже набуло завершення. Основне навантаження щодо реалізації вимог законодавства у сфері гендерної рівності покладається на суб'єктів національної правозастосовної та правореалізаційної діяльності – юристів-практиків, відповідні державні органи та інститути, громадські організації, підприємства, роботодавців, тощо [74].

У Європейському Союзі права жінок та гендерна рівність визнані одними з головних пріоритетів. ЄС забезпечує захист прав жінок з соціально вразливих груп шляхом прийняття різноманітних законів та програм, наприклад Директиви Європейського Союзу про рівність статей (2006), яка забороняє дискримінацію за будь-якою ознакою, включаючи стать, у сфері праці, забезпечення соціального захисту та доступу до товарів і послуг.

Ці документи та угоди встановлюють міжнародні стандарти, які зобов'язують держави до захисту прав людини, забезпечення рівноправності та запобігання дискримінації будь-якої особи. Багато із цих зобов'язань держави виконують через дотримання національного законодавства та розроблення відповідних політик та програм. Правові держави взяли на себе зобов'язання включити до своїх національних систем принципи заборони дискримінації за ознакою статі.

Відповідно до міжнародних угод приймаються численні декларації, принципи, настанови, правила та рекомендації, які, хоч і не є обов'язковими до виконання та часто є так званим «м'яким правом», проте містять практичні поради та оновлені стандарти щодо впровадження обов'язкових положень відповідних конвенцій та пактів.

Зобов'язання держав щодо протидії дискримінації за ознакою статі та за іншими ознаками встановлені й іншими міжнародними органами та на рівні національних правових систем. Наприклад, у Хартії основних прав Європейського

Союзу 2000 року визначено, що «забороняється дискримінація за будь-якою ознакою, зокрема, за ознакою статі, раси, кольору шкіри, етнічного або соціального походження, генетичних характеристик, мови, віросповідання або переконань, політичних та інших поглядів, приналежності до національної меншини, майнового стану, походження, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації» [140]. Хартія ЄС, як постійно підкреслюють її творці, – це не тільки правотворчий акт, джерело права. Вона закріплює також загальні фундаментальні цінності, відповідно до яких побудована структура документа: людська гідність, свобода, рівність та солідарність [140, с.58].

Факт членства у ЄС зобов'язує державу приєднуватися до міжнародних угод у сфері протидії дискримінації, що містять чіткі вимоги із створення систем моніторингу випадків забороненої дискримінації за всіма ознаками, у тому числі за ознакою статі. Відповідно до директив ЄС з питань рівного ставлення, країни-члени мають заснувати органи із забезпечення рівного ставлення принаймні за такими ознаками, як стать, раса та етнічне походження, або покласти відповідні функції на органи, які вже існують [27].

Інші організації та об'єднання також вимагають від своїх членів дотримуватися зобов'язань стосовно протидії дискримінації за ознакою статі.

ОБСЄ так само вимагає від своїх країн-членів дотримуватися їхніх зобов'язань у сфері прав людини, у тому числі щодо викорінення дискримінації за ознакою статі: «Держави-члени спільно або окремо несуть основну відповідальність та відповідають перед своїми громадянами за виконання своїх зобов'язань щодо забезпечення рівних прав і можливостей жінок і чоловіків. Вони зобов'язані зробити принцип рівності чоловіків і жінок невід'ємною складовою своєї внутрішньої політики та політики стосовно Організації» [68].

Гендерна рівність та підтримка жінок є важливими пріоритетами для Європейського Союзу, і це відображено у багатьох законодавчих актах та стратегіях ЄС.

Один з основних документів, який встановлює рамки для гендерної рівності в ЄС, - Директиви про рівні можливості. Такі директиви забезпечують, щоб жінки та чоловіки отримували рівні можливості на роботі та у всіх інших аспектах життя, і не були дискриміновані на підставі своєї статі, раси, етнічного походження, віку, інвалідності, сексуальної орієнтації, будь-яких інших характеристик.

Директиви про рівні можливості мають за мету забезпечити рівність у робочих умовах та можливостях для всіх працівників, а також забезпечити, щоб усі працівники мали доступ до рівних можливостей для розвитку своєї кар'єри та навчання. Європейська Комісія також розробляє багато стратегій, програм та ініціатив на підтримку гендерної рівності та підтримку жінок. Наприклад, Європейська стратегія зайнятості (European Employment Strategy) на період 2021-2027 рр. розглядає питання гендерної рівності у робочих місцях, зокрема забезпечення рівних можливостей для жінок та чоловіків у відношенні до заробітної плати та професійного розвитку [152].

Ще однією важливою ініціативою є програма "Жінки на фондових біржах" (Women on Boards) [184], яка має за мету підвищення кількості жінок у керівних органах компаній ЄС.

Крім того, Європейська Комісія розробила план дій на період 2021-2025 рр., який містить низку конкретних заходів, спрямованих на забезпечення гендерної рівності та підтримку жінок у різних сферах життя, включаючи здоров'я, освіту, зайнятість, підприємництво та інновації, науку, технології та цифрову трансформацію, а також міжнародну діяльність та розвиток.

У сфері здоров'я ЄС прагне забезпечити рівний доступ до системи охорони здоров'я та соціального захисту для жінок та чоловіків, включаючи репродуктивне здоров'я та права, і забезпечити рівні можливості для діагностики та лікування захворювань, що стосуються статевої належності.

У сфері освіти ЄС прагне забезпечити рівний доступ до якісної освіти для всіх, зокрема для жінок. Він пропагує гендерну рівність у системі освіти та сприяє

розвитку стереотипів, які виключають жінок з деяких професій або видів діяльності.

У сфері зайнятості та підприємництва ЄС забезпечує законодавчу базу для забезпечення гендерної рівності на ринку праці, підтримує жінок-підприємців та сприяє їхньому розвитку.

У сфері науки, технологій та цифрової трансформації ЄС прагне забезпечити рівні можливості для жінок та чоловіків у цих сферах, включаючи підтримку жінок у дослідницькій діяльності та сприяння їхньому залученню до ІТ-сектора.

У сфері міжнародної діяльності та розвитку ЄС працює на рівні світової спільноти з метою підтримки гендерної рівності та прав жінок, включаючи розвиток спільних програм із міжнародними партнерами, сприяння гендерній рівності в умовах кризи та конфлікту, а також боротьби з насильством та дискримінацією на підставі статі.

У цілому, гендерна рівність є ключовим пріоритетом ЄС, який дістає відображення у багатьох законодавчих та програмних ініціативах, що спрямовані на забезпечення рівних можливостей та прав для жінок та чоловіків в усіх сферах життя.

У законодавчих ініціативах ЄС відображені питання рівності та гендерної рівності на різних рівнях і в різних сферах. Наприклад, забезпечення рівних можливостей та поваги до гендерних різниць відображено в Директиві ЄС про рівні умови праці та заборону дискримінації на підставі статі (2006/54/ЄС), яка зобов'язує держави-члени ЄС забезпечити рівність між жінками та чоловіками у всіх аспектах праці та зайнятості, включаючи заробітну плату, робочий час, відпустки, пенсії, та захист від сексуального домагання на робочому місці [26].

ЄС зобов'язує держави-члени забезпечити рівний доступ жінок та чоловіків до участі у політичному та громадському житті. Так, Директива ЄС про громадянське право на голосування та право на створення та участь в політичних партіях (94/80/ЄС) [153], встановлює принцип рівної участі жінок та чоловіків у

політичному житті, забезпечує рівні можливості для створення та участі у політичних партіях.

Зрозуміло, що кожна європейська країна має свої власні законодавчі ініціативи та програми, які стосуються питань рівності та гендерної рівності.

Підвищення ролі й авторитету права в житті суспільства, безумовно, має враховувати, що будь-яка політика, особливо гендерна, спрямована на реалізацію інтересів громадян – жінок і чоловіків, сформованих у контексті певних цінностей та потреб. Державна влада має безперечне право авторитарно пропонувати суспільству цінності й примушувати визнавати їх як соціальні норми, однак інтереси, які реалізує державна політика, мають бути ідентичними інтересам розвитку суспільства [8].

Наведено декілька прикладів із законодавства європейських країн:

Іспанія у 2007 р. прийняла Закон про рівність статей та запобігання насильству на підставі статі, який забороняє дискримінацію за ознакою статі та забезпечує захист жертв насильства на підставі статі.

У 2014 році Франція прийняла Закон про рівність між жінками та чоловіками, який зобов'язує компанії з більш як 50 працівникам забезпечити рівність у заробітній платі для жінок та чоловіків. Закон також встановлює квоти для жінок щодо високих посад у компаніях з більш як 500 працівників.

Швеція вважається однією з країн із найбільш розвинутою системою гендерної рівності. У 1991 р. в Швеції прийнято Закон про рівність статей, який забороняє дискримінацію на основі статі в усіх сферах життя, включаючи працю, освіту та доступ до товарів та послуг. Швеція також має програму "Паритет", яка покликана забезпечити рівний доступ жінок та чоловіків до високих посад у державній адміністрації.

Також у країнах Європейського Союзу існують різні законодавчі ініціативи, спрямовані на протидію дискримінації жінок з вразливих груп. Зокрема,

У Німеччині Закон про рівність, був прийнятий 2006 р., забороняє дискримінацію на основі статі, расової або етнічної належності, релігії, ідеології,

вірувань, інвалідності, віку та сексуальної орієнтації, а також передбачає захист жінок від сексуального насильства та утисків на роботі, від дискримінації на основі вагітності.

У Франції прийнято закон, який забороняє дискримінацію жінок з вразливих груп, таких як мігрантки та жінки з інвалідністю, та забезпечує їм рівні можливості на ринку праці.

В Іспанії Національна стратегія для рівності жінок та чоловіків (Effective Equality of Women and Men 2022-2025) [165] спрямована на протидію дискримінації жінок з вразливих груп, таких як мігрантки, жінки з інвалідністю, а також лесбійки та бісексуальні жінки. Стратегія передбачає захист жінок від насильства та дискримінації на роботі, а також підтримку жінок з низьким доходом та безробітних жінок.

Швеція забезпечує рівність для жінок з вразливих груп, таких як мігрантки та жінки з інвалідністю, за допомогою програм та проєктів, спрямованих на їх інтереси.

Створено розвинену систему захисту жінок з вразливих груп, таких як мігрантки та жінки з інвалідністю. Уряд Швеції фінансує різні програми та проєкти, які спрямовані на захист прав та інтересів цих груп жінок. Наприклад, національна агенція для рівності (Swedish Agency for Gender Equality [173]) здійснює фінансування проєктів, що спрямовані на підвищення рівня рівності для жінок з вразливих груп. Агенція також співпрацює з організаціями, які представляють інтереси цих груп жінок, для ефективної реалізації програм та проєктів.

Враховуючи, що Україна веде міжнародну політику, спрямовану на вступ до ЄС, надзвичайно важливими є адаптація внутрішнього законодавства до директив ЄС та впровадження принципів протидії дискримінації. Творення сучасного суспільства є неможливим поза світовим європейським співтовариством. А щоб увійти у ці світові структури, слід мати якості їх рівня, сповідувати загальні принципи і прийняти їх стандарти [59]. Задля цього важливе є дослідження

зарубіжного досвіду впровадження механізмів протидії, запобігання та ліквідації дискримінації на рівні національних систем права. Досвід європейських країн свідчить, що право рівних можливостей відіграло та продовжує відгравати вирішальну роль у соціально-економічному аспекті, створюючи фундамент для забезпечення рівності прав усім, хто зазнав гендерної дискримінації [170].

Роль національних правозахисних установ у протидії дискримінації жінок є особливо важлива, оскільки протидія передбачає ефективні механізми та необхідні санкції. Питання, які саме механізми застосовуються правом ЄС, є особливо актуальним задля розуміння ефективності впровадження тих чи інших інструментів правового захисту.

Аналізуючи законодавство та практику застосування нормативно-правових актів у сфері протидії дискримінації жінок, варто також звернути увагу на дослідження законодавства таких розвинутих країн, як Австралія та Канада. Нижче розглянемо законодавчі акти окремих країн, які по різному регулюють питання протидії дискримінації за ознакою статі на рівні національних правових систем

Відповідно до дослідження «Міжнародні системи моніторингу дискримінації. Огляд міжнародного досвіду», підготовленого в рамках проєкту «Демократизація, права людини та розвиток громадянського суспільства в Україні», ПРООН за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Данії, «У Австралії немає одного законодавчого акту, який би забороняв дискримінацію за всіма ознаками. Замість цього прийнято низку актів, які мають захищати громадян від різних видів дискримінації та порушень прав людини у різних сферах, у тому числі Акт про расову дискримінацію 1975 р., Акт про дискримінацію за ознакою статі 1984 р., Акт про Австралійську комісію з прав людини 1986 р., Акт про дискримінацію за ознакою інвалідності 1992 р. та Акт про дискримінацію за ознакою віку 2004 р. У цих актах визначається обсяг статутних повноважень Австралійської комісії з прав людини (АКПЛ). Так, Комісія є органом, відповідальним за розслідування скарг із приводу випадків

дискримінації та порушення прав людини, і мирне вирішення відповідних спорів. Наразі ведеться обговорення необхідності консолідації всього законодавства. Ця ідея активно підтримується громадянським суспільством, оскільки передбачається, що це допоможе усунути прогалини у законодавстві та посилити систему моніторингу» [13].

У Стратегії забезпечення гендерної рівності у 2015 р., підготовленій Уповноваженим з питань дискримінації за ознакою статі, визначено ключові напрями діяльності для подолання дискримінації проти жінок у п'яти пріоритетних сферах: забезпечення балансу між професійною діяльністю та виконанням сімейних обов'язків; забезпечення економічної безпеки жінок протягом їхнього життя; просування жіночого лідерства; попередження насильства над жінками та сексуальних домагань; вдосконалення національного законодавства з питань гендерної рівності, підвищення ефективності відповідних установ та заходів з моніторингу [100].

Ще однією країною, на законодавство якої варто звернути увагу є Канада. Гарантії щодо заборони дискримінації визначені у Канадській хартії прав і свобод 1982 р., Канадському акті про права людини 1977 р. (КАПЛ) та Акті про рівність у сфері зайнятості 1995 р. Хартія, що розроблена відповідно до положень Загальної декларації прав людини, застосовується до всіх громадян Канади та встановлює, що: «всі особи рівні перед законом і мають рівні права на захист від будь-якої дискримінації – расової, дискримінації з огляду на національне чи етнічне походження, релігійної, статевої, вікової або дискримінації з огляду на розумові чи фізичні вади».

У Канадському акті про права людини перелік потенційних підстав для дискримінації розширено: раса, національне чи етнічне походження, колір шкіри, віросповідання, вік, стать (а також стан вагітності), сексуальна орієнтація, подружній стан, сімейне становище, інвалідність та судимість за злочин, за який було надано помилування. В Акті про рівність у сфері зайнятості основна увага приділяється питанням рівності на робочому місці. Цей акт прийнятий з метою

усунення обмежень при прийомі на роботу та зайнятості, з якими стикаються жінки, представники корінних народів, особи з інвалідністю та представники видимих меншин. Ці акти є квазіконституційними, тобто їхні положення мають перевагу у випадку розбіжностей із положеннями інших законодавчих актів. Таким чином, останні мають інтерпретуватися у контексті, який визначається цими актами[13].

Звертаючись до законодавства європейських країн, насамперед зупинимо свою увагу на Польщі. Конституція Республіки Польща містить загальні положення про заборону дискримінації, які гарантують рівність усіх громадян перед законом та забезпечують право на рівне ставлення з боку органів влади. У політичній, економічній чи соціальній сфері ніхто не може піддаватися дискримінації за будь-якою ознакою. Втім, на відміну від Австралії та Канади, у цих положеннях не перераховуються ознаки, дискримінація за якими заборонена [13].

Польща як член ЄС у 2010 р. прийняла Акт про виконання деяких регламентів ЄС щодо рівного ставлення та внесла відповідні зміни до законодавства. У цьому акті визначено вичерпний перелік причин дискримінації: стать, раса, етнічне походження, національність, віросповідання, переконання, політична позиція, інвалідність, вік та сексуальна орієнтація. Положення Акту встановлюють низку способів захисту від дискримінації у сфері зайнятості (у тому числі зайнятості за цивільно-правовим договором, самозайнятості та незалежних професій), а також забезпечує захист від дискримінації в інших сферах, але тільки за ознакою раси, етнічного походження або національності. Положення Акту забезпечують і захист від гендерної дискримінації, але лише у сферах, пов'язаних із доступом до соціального захисту, товарів та послуг, у тому числі стосовно житлових умов. Захисту від дискримінації у сфері освіти та охорони здоров'я не передбачено. Відповідно до положень Акту повноваження щодо протидії гендерній дискримінації має виконувати чинна служба Омбудсмена [13].

У 2008 р. у Швеції прийнято новий Акт про дискримінацію (вступив у силу 1 січня 2009 р.). Цьому передували два роки консультацій. Новий акт забороняє дискримінацію за такими ознаками: стать, трансгендерна ідентичність або її вираження, етнічне походження, віросповідання чи інші вірування, інвалідність, сексуальна орієнтація та вік. Трансгендерна ідентичність або її вираження та вік є новими ознаками, які не регулювалися у попередньому законодавстві. Положення акту стосуються практично всіх сфер життя: професійного життя, освіти, політики та послуг щодо зайнятості та працевлаштування, започаткування та ведення бізнесу, професійного визнання, членства у різних організаціях, товарів та послуг, житлових умов, зустрічей і громадських подій, охорони здоров'я, соціальних послуг, соціального страхування, страхування від безробіття, фінансової допомоги студентам, служби у національних збройних силах та державної служби та зайнятості у державних органах [13].

Україна взявши курс на вступ до ЄС визначила важливим пріоритетом забезпечення відповідності національного законодавства щодо протидії дискримінації міжнародним стандартам. Саме тому приведення законодавства України у відповідність до Директив ЄС є надзвичайно важливим завданням.

В Угоді про асоціацію «Україна – ЄС», Додаток XI до Глави 21 «Співробітництво у галузі зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей», йдеться про 6 директив, що стосуються недискримінації та забезпечення рівності; а саме:

1. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 р. про реалізацію принципу рівного ставлення незалежно від расової чи етнічної належності / Council Directive 2000/43/EC of 29 June 2000 implementing the principle of equal treatment between persons irrespective of racial or ethnic origin [27]

Основним положенням Директиви Ради 2000/43/ЄС є заборона дискримінації осіб на підставі расової або етнічної належності. Жінки знаходяться в групі осіб, які можуть бути об'єктом дискримінації на цій підставі.

Директива передбачає заходи, які мають бути прийняті для забезпечення рівного ставлення до жінок на основі расової або етнічної належності. Зокрема, вона вимагає встановлення механізмів захисту від дискримінації, забезпечення доступу до ринку праці, соціальних послуг та інших видів діяльності без дискримінації на підставі расової або етнічної належності, а також забезпечення рівних можливостей у громадському житті та політичній діяльності.

Директива також визначає механізми захисту в разі порушення принципу рівного ставлення, включаючи право на звернення до суду, на компенсацію та на ефективні засоби захисту. Вона також зобов'язує держави-члени забезпечити ефективні заходи з моніторингу та контролю за дотриманням принципу рівного ставлення на підставі раси або етнічної належності.

Також Директива зобов'язує держави-члени ЄС вживати заходів для забезпечення рівного ставлення до осіб, що належать до різних расових та етнічних груп, у тому числі жінок з цих груп. Зокрема, держави-члени повинні забезпечувати належний рівень захисту від дискримінації, рівний доступ до освіти та культури, а також забезпечувати рівні можливості для жінок з різних расових та етнічних груп у громадському житті та політичній діяльності.

2. Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року року про встановлення загальної системи рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності (Council Directive 2000/78/EC of 27 November 2000 establishing a general framework for equal treatment in employment and occupation) [28] встановлює загальні правила рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності. Ця директива має за мету запобігання дискримінації на підставі статі, раси, етнічного походження, релігії або переконань, інвалідності, віку або сексуальної орієнтації.

Основні положення директиви стосуються забезпечення рівних можливостей та рівного ставлення в сфері зайнятості та професійної діяльності. Згідно з цією директивою дискримінація на підставі статі заборонена в усіх аспектах зайнятості, працевлаштування, заробітну плату, професійне навчання та переведення на іншу

роботу. Крім того, директива зобов'язує держави-члени ЄС створювати національні органи з метою забезпечення виконання цієї директиви, а також забезпечувати доступ до судових та інших відповідних процедур для осіб, які були жертвами дискримінації. У цілому, директива має за мету забезпечити, щоб жінки мали рівні можливості в сфері зайнятості та професійної діяльності, та що вони не підлягають дискримінації на підставі статі. Документ містить положення, які стосуються жінок і захисту їх від дискримінації в робочому середовищі. Основні положення директиви, що стосуються жінок, включають:

- рівність у при прийнятті на роботу: всім особам мають бути забезпечені рівність при прийнятті на роботу та рівних можливостей доступу до робочих місць;
- заборона дискримінації на підставі статі: жінки мають бути захищені від будь-якої форми дискримінації на підставі статі, зокрема що стосується умов праці та заробітної плати;
- рівність у випадку просування: жінкам має бути забезпечена рівність у випадку просування на робочому місці, у тому числі у випадку професійного навчання та розвитку;
- захист від сексуального домагання та домагання стосовно статевої орієнтації: жінки мають бути захищені від будь-якої форми сексуального домагання, а також від дискримінації на підставі статевої орієнтації;
- захист вагітних жінок та матерів: вагітні жінки та матері мають бути захищені від будь-якої форми дискримінації на підставі статусу вагітності або материнства. Вони мають мати право на відпустку по догляду за дитиною та на інші пільги, пов'язані з материнством.

3. Директива Ради 2004/113/ЄС від 13 грудня 2004 р. про реалізацію принципу рівного ставлення до чоловіків і жінок щодо доступу та надання товарів і послуг (Council Directive 2004/113/EC of 13 December 2004 implementing the principle of equal treatment between men and women in the access to and supply of goods and services) [30] була прийнята з метою забезпечення рівного ставлення до чоловіків

і жінок у сфері доступу до товарів і послуг. Основні положення цієї директиви включають:

- заборону дискримінації на підставі статі в доступі до товарів і послуг;
- встановлення правил, що забезпечують рівні умови доступу до товарів і послуг для чоловіків і жінок, зокрема в галузі медичних послуг, страхування, кредитування та надання житла;
- забезпечення захисту жінок від дискримінації у випадках, коли страхувальники, кредитні організації або надавачі іпотеки встановлюють відмінні умови для чоловіків і жінок, зокрема на основі статистичних даних про статеву належність;
- забезпечення можливості жінок використовувати послуги, які їм необхідні, зокрема ляхом забезпечення доступності послуг для матерів і підтримки вагітних жінок;
- забезпечення захисту від дискримінації жінок, які працюють у сферах, що пов'язані з наданням послуг, наприклад, у сфері туризму, готельного бізнесу та ресторанного господарства.

4. Директива Ради 2010/18/ЄС від 8 березня 2010 р. про впровадження переглянутої рамкової угоди щодо батьківської відпустки, укладеної UNICE, CEEP і ETUC, та скасування Директиви 96/34/ЄС (Council Directive 2010/18/EU of 8 March 2010 implementing the revised Framework Agreement on parental leave concluded by BUSINESSEUROPE, UEAPME, CEEP and ETUC and repealing Directive 96/34/EC) [103] містить такі основні положення:

- мінімальна тривалість батьківської відпустки повинна становити 4 місяці, але кожна країна-член ЄС може забезпечити більш тривалу відпустку;
- батьківська відпустка повинна бути доступна для обох батьків, з можливістю передачі відпустки між ними;
- працівники мають право повернутись на роботу після батьківської відпустки на ту ж саму або еквівалентну посаду з такою ж заробітною платою і вигодами;

- неприпустимо будь-яке звільнення або дискримінація проти працівників, які скористалися батьківською відпусткою.

- мета цієї директиви полягає в забезпеченні рівних умов для жінок та чоловіків у доступі до батьківської відпустки та сприянні збалансованому поєднанню роботи і сімейного життя.

5. Директива Ради 92/85/ЄЕС від 19 жовтня 1992 р. про встановлення заходів із заохочення поліпшення безпеки та гігієни праці на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, чи годувальниць (десята окрема Директива у значенні статті 16 (1) Директиви 89/391/ЄЕС) (Council Directive 92/85/EEC of 19 October 1992 on the introduction of measures to encourage improvements in the safety and health at work of pregnant workers and workers who have recently given birth or are breastfeeding (tenth individual Directive within the meaning of Article 16 (1) of Directive 89/391/EEC) [32] спрямована на захист жінок-працівниць від небезпечних дій для свого здоров'я та життя від роботи під час вагітності, після пологів та під час періоду годування грудьми. Директива вимагає від роботодавців вживати заходів, щоб забезпечити безпечні та здорові умови праці для жінок-працівниць, які перебувають у таких станах. Документ встановлює низку конкретних заходів, які мають вжити роботодавцями для захисту жінок-працівниць, зокрема:

- забезпечення відповідних умов праці, які не можуть впливати на здоров'я жінок-працівниць або їх дітей;

- надання права на відпустку від роботи у зв'язку з вагітністю, пологами та періодом годування грудьми;

- забезпечення правильного освітлення та вентиляції на робочому місці;

- забезпечення відповідних умов для зберігання та використання грудного молока.

Директива також вимагає, щоб роботодавці надавали жінкам-працівницям інформацію про ризики, пов'язані з роботою під час вагітності, пологів та

годування грудьми, а також про заходи, які можуть бути прийняті для захисту їх здоров'я.

6. Директива Ради 79/7/ЄЕС від 19 грудня 1978 р. про поступове запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення (Council Directive 79/7/EEC of 19 December 1978 on the progressive implementation of the principle of equal treatment for men and women in matters of social security) [31] прийнята з метою поступової реалізації принципу рівного ставлення до чоловіків і жінок з питань соціального забезпечення. Основна мета документа полягає у забезпеченні рівних можливостей для чоловіків і жінок у доступі до соціального забезпечення та визначенні рівних прав і обов'язків щодо цього. Директива вимагає від держав-членів Європейського Союзу введення принципу рівного ставлення до чоловіків і жінок при визначенні прав і обов'язків з питань соціального забезпечення, включаючи забезпечення рівної оплати праці і рівних умов для чоловіків і жінок. Крім того, держави-члени ЄС повинні забезпечити рівний доступ до соціального забезпечення для чоловіків і жінок, включаючи заходи щодо запобігання дискримінації на підставі статі у наданні послуг соціального забезпечення. Вона також закликає до сприяння розвитку і застосуванню конкретних заходів, спрямованих на покращення ситуації жінок у сфері соціального забезпечення. Отже, Директива Ради 79/7/ЄЕС встановлює принцип рівного ставлення до чоловіків і жінок з питань соціального забезпечення та вимагає від держав-членів прийняття заходів для забезпечення його реалізації.

Відповідно до Угоди про асоціацію Україна взяла на себе зобов'язання поступово наблизити своє законодавство до права, стандартів та практики Європейського Союзу в сфері зайнятості, соціальної політики та рівних можливостей, як зазначено у Додатку XL до Угоди про асоціацію, зокрема до директив Ради ЄС.

Автори Угоди між Україною та ЄС відібрали директиви, які є найважливішими для забезпечення гендерної рівності в Україні та вирівнювання становища чоловіків і жінок порівняно з країнами ЄС. Основні мети цих директив

- створення можливостей для поєднання сімейного життя та професійної діяльності, забезпечення підтримки працюючим вагітним жінкам та матерям, створення системи соціального забезпечення, що ґрунтується на рівності статей, запровадження принципу гендерної рівності у доступі до товарів та послуг, в ЗМІ, рекламі та освіті. Європейські партнери розглядають ці сфери як основні джерела нерівностей за статевою ознакою, що потребують першочергового вирішення.

Говорячи про імплементацію європейських принципів, не можна оминати увагою Постанову Кабінету Міністрів України від 11 квітня 2018 р. № 273 затверджено Державну соціальну програму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 р. (далі - Програма), метою якої є удосконалення механізму забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків у всіх сферах життя суспільства та впровадження європейських стандартів рівності.

Створення мережі, яка надає підтримку та сприяє співпраці жінок, що належать до соціально вразливих груп, можна досягти через залучення різноманітних організацій та ініціатив громадського сектора. Тому важливими є різного роду ініціативи, програми та діяльність організацій, які сприяють утвердженню принципів рівності.

Яскравим прикладом таких програм є, зокрема, "Європейська ініціатива щодо громадянського права" (European Citizens' Initiative) [155], яка дозволяє громадянам ЄС вносити законодавчі ініціативи, що стосуються різних аспектів громадського життя, включаючи права жінок та гендерну рівність. Також варто згадати програму "Жінки на ринку праці" (Women on the labour market), яка сприяє забезпеченню рівних можливостей для жінок у сфері праці шляхом надання фінансової підтримки та розробки політик, що сприяють рівній оплаті праці та боротьбі з дискримінацією.

Цілком правильна теза про важливість функціонування структур, які працюють на підтримку певних ініціатив. Окрім того, в Україні існує інституція ООН Жінки, яка відіграє важливу роль у забезпеченні гендерної рівності та

підтримці жінок у різних сферах життя [179]. Інституція є допоміжним органом Генеральної Асамблеї ООН, створеною рішенням Асамблеї у 2010 р. з метою прискорення прогресу в справі задоволення потреб жінок у всьому світі, підвищення ефективності використання наявних ресурсів і об'єднання мандатів і функцій окремих підрозділів системи ООН, які займалися виключно питаннями гендерної рівності та розширення прав і можливостей жінок.

В управлінні Верховного комісара ООН із прав людини підраховали, що станом на 9 січня 2023 року відомо про 18096 жертв серед цивільного населення України, які постраждали від російської агресії [179].

Структура ООН Жінки працює в Україні з 2015 р. і пройшла шлях від впровадження окремих проєктів до відкриття Офісу в країні (у 2018 р.). Наразі сфера діяльності у країні передбачає надання цільової допомоги національним партнерам за трьома тематичними напрямками, визначеними у діючій Стратегічній записці (2018 - 2022 рр.):

- жінки, мир та безпека;
- ліквідація насильства щодо жінок та дівчат;
- врядування, лідерство та участь.

Офіс надає нормативну підтримку уряду України для виконання національних та міжнародних зобов'язань згідно з Пекінською платформою дій, підсумковими документами огляду, Порядком денним до 2030 р. та Цілями сталого розвитку, зокрема Ціллю 5 ("Гендерна рівність"), Конвенцією про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (CEDAW), її заключними зауваженнями, Резолюціями Ради Безпеки ООН стосовно Порядку денного "Жінки, мир, безпека", а також іншими нормативно-правовими базами.

Офіс ООН Жінки в Україні координує роботу системи ООН в Україні з виконання міжнародних та національних зобов'язань щодо гендерної рівності. У межах своєї діяльності ООН Жінки надає рекомендації щодо політик, проводить адвокацію, сприяє соціальній мобілізації та підвищенню кваліфікації урядових інституцій, парламенту, правозахисних організацій, жіночих груп та

громадянського суспільства, відповідно до своєї Стратегічної записки на період з 2018 по 2022 рр.

Після вторгнення росії в Україну в лютому 2022 р., структура ООН Жінки спільно з іншими організаціями працює над задоволенням нагальних гуманітарних потреб жінок, що постраждали від війни, та жіночих організацій. Вони реалізують гендерний підхід до узгоджених заходів із гуманітарного реагування та забезпечують зв'язок між гуманітарною діяльністю та діяльністю у сфері розвитку.

3.2 Процеси миробудівництва та гендерно чутлива політика в Україні

Україна приділяє особливу увагу розумінню реальних потреб жінок і забезпеченню прав жінок у різних сферах життя. Зокрема, однією з таких актуальних ініціатив, яка була активно підтримана Верховною Радою України та віцепрем'єркою з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України Ольгою Стефанішиною, участь жінок у миротворчих процесах та миробудівництві. Про це свідчить проведення 27 жовтня 2021 року Комітетом з прав людини, деокупації та реінтеграції тимчасово окупованих територій у Донецькій, Луганській областях та Автономної Республіки Крим, міста Севастополя, національних меншин і міжнаціональних відносин круглого столу «Проблема гендерної рівності у миротворчих процесах та миробудівництві» [57]. Такі ініціативи дали змогу обговорити питання реалізації Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 “Жінки, мир, безпека” на період до 2025 року. Розуміємо, що необхідним є налагодження діалогу між державою та громадськістю задля реалізації закріплених у законодавстві норм. Лише контроль та критика державної політики без конструктивного діалогу не призведуть до реальних змін.

Саме тому в заході взяли участь Голова Комітету Д. Лубінець, заступник голови Комітету Н. Яковлева, заступниця Міністра соціальної політики України з питань європейської інтеграції О. Ревук, Урядова уповноважена з питань гендерної політики К. Левченко, Представник Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини В. Іванкевич, широке коло представників органів державної влади, міжнародних та громадських правозахисних організацій.

Особлива увага була зосереджена на питаннях забезпечення гендерного балансу в секторі безпеки та залучення жінок до миротворчості й миробудівництва в Україні, створення рівних можливостей для жінок і чоловіків. Також обговорювалися питання щодо розслідування злочинів, пов'язаних із сексуальним насильством стосовно жінок під час збройного конфлікту та було приділено увагу

стану впровадження гендерної політики у діяльність Збройних Сил України, а також участі жінок у поліцейській діяльності України [38].

Обговорення стану реалізації Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека» на період до 2025 р. покликане забезпечити можливості участі жінок у всіх процесах підтримки, сприяння, зміцненню миру та безпеки. Під час круглого столу учасники змогли отримати інформацію щодо міжнародного досвіду участі жінок у миротворчих процесах та миробудівництві. Такий обмін досвідом є цінним та допомагає ефективній реалізації закріплених норм.

Важливість прийняття Національного плану дій полягає у можливості участі жінок у миротворчих процесах і миробудівництві не лише як представників у контактних групах, а саме безпосередній участі у цих процесах.

Також вважаємо за необхідне звернути увагу на таку платформу, як Український Жіночий Конгрес, який є постійно діючою публічною платформою, яка формує порядок денний з гендерної політики для Верховної Ради України, уряду, місцевих громад, приватного й громадського секторів та медіа-спільноти [134].

Ювілейний V Український Жіночий Конгрес «Лідерство жінок як цінність» [136] відбувся 15-16 вересня 2021 р. та об'єднав національних і міжнародних високопосадовців, бізнес, громадський сектор та медіа на найбільшій лідерській події України у сфері рівності жінок і чоловіків. Учасники та учасниці обговорили участь жінок у політиці, становище жінок у сфері безпеки і миробудівництва, роль жінок в економіці та інноваціях, лідерство жінок у громадах та місцевій політиці. Крім того було презентовано нові проєкти і можливості [137].

Започаткована дана платформа у 2017 р., що дало змогу вивести на найвищий державний рівень політику рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Наступні Конгреси посилили гендерний мейнстрімінг у реформах.

У липні 2022 р. регіональний Український Жіночий Конгрес вперше був проведений в умовах війни. Його темою стало жіноче лідерство під час війни та після перемоги України.

Дискусія мала мету показати успішні приклади активності жінок у різних сферах та подякувати жінкам, котрі в час війни демонструють лідерство у різних сферах та готові долучитися до відбудови мирної України [134].

До учасниць Конгресу звернулася співзасновниця Українського Жіночого Конгресу Світлана Войцеховська: “Українські жінки вибороли право обирати свою роль. Це 40 тисяч жінок, що служать в Збройних силах України, мільйони, які займаються волонтерською діяльністю по всьому світі, кожна на своєму місці. Саме право обирати своє місце є надбанням українських жінок, починаючи з ХІХ століття і до сьогоднішнього дня.” [56]

Війна змінила наші запити. Питання безпеки – першочергове, ми сьогодні працюємо на перемогу. Весь світ пишається нашою здатністю відповідати на такі виклики. Саме тому миротворчість і миробудівництво досліджується, оскільки в нашому дослідженні розглядається питання про гендерну рівність жінок у процесі залучення їх до миротворчості та миробудівництва, доступу до цієї діяльності, та встановлення гарантій реалізації їх прав у процесі цієї діяльності.

Участь кожної людини у формуванні миру надзвичайно важлива. Проте така участь повинна бути усвідомленою та відповідальною, про що неодноразово наголошує ООН.

«У межах традиційного для ООН чотирьохвекторного підходу для роботи над досягненням миру: превентивної дипломатії (preventive diplomacy), миротворчість (peace-making), збереження миру (peacekeeping) і миробудівництво (peacebuilding), дедалі більше визнається роль громади, громадських та міжнародних організацій» [38].

Вважаємо, що одним із пріоритетних завдань дослідника повинно бути його прагнення з'ясувати понятійно-категорійний апарат, як теоретичну основу

розкриття понять (дефініцій), які встановлюють можливість та забезпечують гендерну рівність у миротворчості та миробудівництві.

Миротворчість і миробудівництво здійснюються з виникненням держави. Очевидно їх слід розглядати як окремі види діяльності, в розрізі реалізації функцій держави. Аналізуючи вищенаведене, можна зробити висновок, що термін миротворчість, миробудівництво (миробудування) мають одну мету – встановлення та збереження миру. Вони досягаються діяльністю певних інституцій держави і громадських організацій. Щодо миротворчості, то міжнародні акти, зокрема, Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 «Жінки, мир, безпека», визначають не тільки напрямок такої діяльності, а й суб'єктів, що її здійснюють, зокрема, дипломатичні інституції і служби. Ця діяльність в рамках зовнішньої функції держави, спрямована на досягнення певного стану в державі, а саме миру. Миробудівництво не передбачає діяльність конкретних інституцій чи органів, які здійснюють таку діяльність. І за самим змістом терміна являє собою тривалу діяльність, спрямовану на забезпечення і гарантію встановленого стану миру. Така діяльність, як правило, здійснюється різними інституціями держави, що створюють належний рівень економіки, законодавчої бази всередині країни, базу розвитку збройних сил, правоохоронної системи та громадських організацій і охоплюються внутрішніми функціями держави.

Виникає питання: як співвідносяться ці терміни - як загальне і окреме чи як паралельні діяння, що здійснюються в межах компетенції визначеної на законодавчому рівні?

На нашу думку, це паралельна (окрема) діяльність окремих державних інституцій та інших передбачених законодавством органів чи організацій, у тому числі, громадських об'єднань в рамках виконання її функцій, що спрямована на досягнення миру та гарантій його тривалого збереження.

Така діяльність може здійснюватися як одночасно, так і послідовно, в тому числі, на випередження. Так, досягнення миру в ході міжнародних конфліктів чи воєн, може здійснюватися, як правило, на випередження окремих дій в процесі

миробудівництва, наприклад, створення місць для реабілітації постраждалих внаслідок збройних конфліктів, воєн, створення робочих місць, забезпечення житлом та інше, так і одночасно, а впродовж досягнутого миру одночасно зі станом миру.

В ситуаціях міжнародних конфліктів або воєн миротворчість також може використовуватися на випередження, щоб забезпечити запобігання та мінімізацію можливих негативних наслідків конфлікту. Це може включати створення механізмів дипломатичних переговорів, міжнародних миротворчих місій або використання інших миротворчих заходів для зупинення насильства та відновлення миру.

Отже, миротворчість та миробудівництво доповнюють одне одного та сприяють створенню належних умов для забезпечення стабільності та миру. Одночасна реалізація цих процесів допомагає досягти більших результатів і забезпечити тривалу мирну співпрацю та розвиток суспільства. Це дає підставу для твердження, що миротворчість та миробудівництво є явищами взаємопов'язаними та взаємообумовленими.

Для того, щоб остаточно визначити таку нормативно-доктринальну категорію, як миротворчість та миробудівництво, слід дослідити термінологічний компонент загалом та почати з енциклопедичного визначення згаданих понять. У тлумачному словнику української мови не міститься поняття миробудування (миробудівництва) та миротворчості. Враховуючи те, що словник української мови [127] визначає будівництво як те саме, що і будування вважаємо за доцільне зробити висновок, що дефініція «миробудування» та «миробудівництво» є синонімами і містять основний заклик до дій у формі будування миру, що походить від англ. peace-building.

Слід також звернути увагу на український переклад поняття «peace-building» у Конвенції від 09.12.1994 р. про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй та пов'язаного з нею персоналу. В Преамбулі визначено, що «держави - учасниці цієї Конвенції визнають важливий вклад, який персонал Організації Об'єднаних

Націй та пов'язаний з нею персонал вносять у зусилля Організації Об'єднаних Націй у галузях превентивної дипломатії, миротворчості, підтримання миру, миробудівництва та гуманітарних й інших операцій» [47].

Ґрунтуючись на вищезазначених твердженнях, вважаємо використання терміна «миробудівництво» більш прийнятним для наукового використання.

Досліджуючи понятійний апарат миротворчих процесів, необхідно детальніше зупинитися на теоретико-прикладному аспекті. Ми можемо знайти визначення досліджуваних явищу словнику -довіднику, який налічує понад 500 понять і термінів, що становить тезаурус сучасної практики вивчення, дослідження, запобігання та вирішення соціальних конфліктів, а також інформацію про найбільш відомих зарубіжних і вітчизняних дослідників соціальних конфліктів. Словник укладений на основі всебічного вивчення сучасної зарубіжної та вітчизняної наукової літератури з конфліктології, психології та соціології конфліктів [127]. Словник визначає миротворчість, як комплекс політико-дипломатичних, економічних, військових та інших форм і методів колективних зусиль з встановлення миру та стабільності у регіоні конфлікту; це система операцій Організації Об'єднаних Націй (ООН) з вирішення конфліктів, що здійснюються від імені світового співтовариства [127]. Автори Словника вважають термін миробудування (англ. *peacebuilding*) синонімом поняття «постконфліктна відбудова миру» та визначають їх як дії з визначення та відновлення допоміжних структур для посилення та підтримки миру з метою запобігання повторенню конфлікту, що має виняткове значення після завершення конфлікту. Миробудування також включає зміцнення довіри та взаємодії між колишніми супротивниками з метою профілактики відновлення конфлікту [127].

Ми не можемо погодитися з даним визначенням оскільки на нашу думку воно не відповідає реаліям. Вважаємо, що миробудівництво (миробудування) може здійснюватися як одночасно з миротворчістю, так і після досягнення миру. Більше того, саме належний рівень миробудівництва сприяє пришвидшенню досягнення миру, а у випадку укладення договору про мир відповідному змісту такого

договору. Наприклад, періодичні чи систематичні перемоги на лінії фронту чи на полях війни створюють підстави для умов мирного договору сторони переможця. А такі перемоги залежать від рівня озброєння армії, моральних і матеріальних мотивів армії. Безумовно, миробудівництво є у різних напрямках, ведеться постійно в процесі виконання державою та її інституціями належних функцій.

У Інформаційно-навчальному посібнику для фахівців соціальної сфери Жінки. Мир. Безпека, виданому в межах проєкту Координатора проєктів ОБСЄ в Україні «Підтримка Міністерства соціальної політики у наданні допомоги особам, постраждалим внаслідок конфлікту та гендерно зумовленого насильства» у 2017 р. Превентивна дипломатія визначається як дії, спрямовані на: попередження виникнення конфліктів, попередження застосування насильства в ситуації конфлікту, обмеження масштабів конфліктів після їх виникнення. Миротворчість – це дипломатична діяльність, спрямована на те, щоб схилити ворогуючі сторони до згоди шляхом переговорів, використовуючи такі мирні засоби, які передбачені у Главі VI Статуту ООН. Збереження миру – це діяльність, спрямована на дотримання домовленостей щодо припинення військових дій, насильницьких способів вирішення конфлікту. Миробудування – дії з визначення та відновлення допоміжних структур для посилення та підтримки миру з метою запобігання повторенню конфлікту [38].

Вивчення та аналіз міжнародних актів, практики їх застосування, вітчизняного законодавства та наведені вище спільні ознаки та взаємодія цих понять дають можливість визначити миротворчість і миробудівництво як окремі напрями діяльності державних інституцій в рамках виконання функцій держави та інших передбачених органів та організацій одночасно або послідовно спрямованих на досягнення спільної мети миру та створення гарантій його безпеки.

Це означає, що різні державні інституції або організації мають спеціальні функції та завдання, спрямовані на забезпечення миру та безпеки в різних аспектах. Наприклад, дипломатичні інституції можуть здійснювати діяльність у

сфері міжнародної дипломатії для досягнення міжнародних домовленостей та сприяння миротворчим зусиллям. Законодавчі органи можуть приймати закони та нормативні акти, що спрямовані на забезпечення стабільності в державі та гарантії миру.

Окремі напрями діяльності державних інституцій є частинами загального плану або стратегії держави щодо забезпечення миру та стабільності в суспільстві. Ці напрями можуть включати різні заходи, програми та ініціативи, спрямовані на розв'язання конкретних проблем або виконання певних завдань, що сприяють забезпеченню миру та безпеки. Однак їх виконання та успішність залежать від взаємодії та координації між різними державними інституціями, які мають спільну мету - стабільне та безпечне суспільство.

Однак здійснювати практичну політику в сфері гендерної рівності за відсутності категорійно-понятійного апарату та чіткого визначення певних категорій складно, тому важливо проводити наукові дослідження, залучати науку до всіх процесів миробудівництва. Наукові напрацювання є важливі для визначення миротворчих практик та опрацювання необхідних стратегій і тактик, а також надзвичайно важливої категорії, такої як культура миротворчих процесів і миробудівництва.

Аналізуючи теоретично-доктринальну сутність даної категорії ми робимо спробу визначити миротворчість як діяльність, спрямовану на зміцнення миру і безпеки, ліквідацію або обмеження міждержавних, міжетнічних, міжконфесійних та інших конфліктів і суперечностей.

Проведений аналіз дає підстави дати визначення миробудівництву як дії спрямовані на створення механізмів, забезпечення миру у випадку наявності воєнних дій та забезпечення гарантій для досягнення сталого миру, створення структур та механізмів з метою уникнення майбутніх конфліктів.

Глобальна проблема різного впливу війн та конфліктів на жінок і чоловіків дістала своє відображення в резолюціях Ради Безпеки ООН і насамперед 1325 – «Жінки. Мир. Безпека» (прийнята в жовтні 2000 р.) [116], а також 1820, 1888, 1889,

1960, 2106, 2122, 2242, які закликають держави-учасниці звертати увагу на потреби та проблеми жінок в конфлікті, оскільки конфлікти непропорційно впливають на жінок та чоловіків.

Питання активної участі жінок у миротворчості та миробудівництві недостатньо досліджувалися в юридичній науці. Тому основним джерелом для нашого дослідження є міжнародні акти та національне законодавство. Національне законодавство дає змогу більш оперативно оцінювати зміни в країні, що можуть обумовити виникнення, запобігання, зміну характеру чи обсягу конфлікту, з урахуванням цих змін запобігти негативним наслідкам і реагувати на них шляхом внесення змін до норм або шляхом прийняття нових нормативних актів. Такими актами, зокрема, є Національні плани дій на виконання Резолюції РБ ООН. Саме національне законодавство може враховувати потреби захисту осіб, що постраждали внаслідок конфлікту чи інших обставин, які обумовили порушення прав чи інтересів таких категорій осіб. Особливу увагу слід приділити регулюванню відносин, суб'єктами яких можуть бути вразливі категорії жінок. Задля належного рівня захисту окремих категорій, важливим є визначення понять, категорій та дефініцій і термінів, що сприятиме всебічному об'єктивному захисту зазначених осіб.

Такі визначення можуть містити нормативні акти, що регулюють ті чи інші відносини, а також у наукових працях, які приділяли увагу дослідженню зазначених проблем. Безумовно, нормативно-правове визначення полегшує застосування нормативного акту до конкретних відносин і виключає різне розуміння тієї чи іншої норми. Однак це не означає, що дослідники окремих проблем не можуть пропонувати свої визначення, які залежності від рівня їх аргументації можуть використовуватися для удосконалення законодавства.

Необхідність участі жінок в усіх суспільних процесах безсумнівна, бо жінки становлять більше половини людства. Є й інші аргументи щодо важливості участі жінок у процесах, спрямованих на досягнення сталого миру.

Резолюція Ради Безпеки ООН – 1325 – «Жінки. Мир. Безпека» підтверджує важливу роль жінок у запобіганні та врегулюванні конфліктів та у миробудівництві та підкреслює важливість їх рівноправної та всебічної участі у всіх зусиллях щодо підтримання та сприяння зміцненню миру та безпеки та необхідність посилення їх ролі у процесі прийняття рішень щодо запобігання та врегулювання конфліктів, звертає увагу на необхідність збільшення ролі та участі жінок в переговорних процесах із встановлення миру та у діях з підтримки миру та миробудівництві [116].

Загалом Резолюції Ради Безпеки ООН приділяють увагу основним трьом аспектам ролі жінок у миробудівництві: захисту прав та інтересів жінок у цілому, участі жінок у процесах прийняття рішень та вирішення конфліктів та захист і допомога жінкам, які постраждали від конфліктів. Таким чином, приділяється увага як захисту інтересів жінок, які стали жертвами конфлікту, так і розширенню прав та можливостей жінок, які зможуть брати участь у вирішенні конфлікту. Важливим є залучення жінок до всіх процесів, які відбуваються у державі, у тому числі до вирішення воєнного конфлікту.

Звичайно, міжнародні документи є керівництвом до дій і важливою рушійною силою для майбутніх змін, які є тією відправною точкою, яка стимулює держави приймати національні Плани дій. Адже без прийняття нормативних актів у національному законодавстві, з метою реалізації поставлених глобальних завдань, не можливо досягти поставлених цілей. Резолюція підкреслила важливість рівноправної участі у процесах миротворчості та миробудівництва чоловіків та жінок. Практична реалізація закріплених норм дасть змогу збільшити представленість жінок у миротворчих місіях та залученість у Збройних Силах України.

Вперше Кабінет Міністрів України затвердив Національний план дій на виконання Резолюції РБ ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» до 2020 р. 24 лютого 2016 р. Його положення сприяли розширенню участі жінок у подоланні конфлікту.

Україна здійснює політику, направлену на розширення прав жінок загалом та у миротворчих процесах та миробудівництві, зокрема. У березні 2017 р. Уряд ухвалив Постанову щодо включення питань гендерної політики до сфери повноважень Віце-прем'єр-міністра з питань європейської та євроатлантичної інтеграції України, що стало початком координації гендерної політики у державі. В червні 2017 р. Постановою Кабінету Міністрів України затверджене положення про Урядового уповноваженого з питань гендерної політики, до повноважень якого, в тому числі, входило проведення моніторингу та здійсненні контролю за виконанням Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2020 року.

28 жовтня 2020 р. Кабінет Міністрів України своїм Розпорядженням затвердив Національний план дій на виконання Резолюції РБ ООН 1325 «Жінки. Мир. Безпека» до 2025 р. [100]. Це другий План дій на виконання згаданої Резолюції, а прийняття його в умовах війни є демонстрацією з боку держави готовності здійснювати реформи та вдосконалювати законодавство в сфері гендерної рівності.

Важливість прийняття Національного плану дій саме під час збройної агресії Російської Федерації проти України, пов'язана з новими викликами та нерозв'язаними проблеми. Попереднім Національним планом дій на період до 2020 року не були передбачені розв'язання завдань, які є актуальним на даний час. Зокрема, серед питань, яким приділяє увагу Національний план дій є скасування заборони для жінок сержантського складу займати бойові посади у Збройних Силах, дозвіл для набору жінок на навчання до військових та військово-морських ліцеїв; проведення низки навчальних заходів для фахівців сектора безпеки і оборони, просвітницьких заходів для населення; продовження фахової підготовка кадрів центральних та місцевих органів виконавчої влади з питань порядку денного "Жінки, мир, безпека"; вдосконалення системи захисту жінок, які постраждали від конфлікту (ідентифікація, надання допомоги, інформування про допомогу).

Національний план дій звертає увагу на необхідність «вживати дієвих заходів для забезпечення участі жінок у мирних процесах і постконфліктному відновленні, для захисту постраждалих від наслідків збройного конфлікту, запобігання та протидії насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом, врахування потреб та інтересів жінок і чоловіків у постконфліктному відновленні» [99].

Національний план спрямований на забезпечення:

- участі жінок у прийнятті рішень;
- стійкості до безпекових викликів;
- постконфліктного відновлення і перехідного правосуддя;
- протидії насильству за ознакою статі та сексуальному насильству, пов'язаному з конфліктом; посилення інституційної спроможності виконавців Національного плану» [99].

Особливо цінним є визнання у Національному плані проблеми, що «жінки значно менше, ніж чоловіки, залучаються до врегулювання та розв'язання міжнародного збройного конфлікту в Україні у складі структур безпеки і оборони, офіційних переговорних місій» [99], а також визнання факту більшої вразливості жінок до негативних наслідків збройної агресії.

Національний план акцентує увагу на наявних проблемах сьогодення, які не були актуальними раніше та вирішення яких є надзвичайно важливим. Такими питаннями, серед іншого, є захист інтересів внутрішньоопереміщених жінок.

Внутрішньо переміщені жінки є більш вразливими, враховуючи гендерні стереотип та це призводить до ускладнених можливостей працевлаштування, меншого рівня доходу, більшої залежності від соціальних виплат, більшого обсязі неоплачуваної домашньої роботи та відповідно звуження можливостей участі в суспільному та політичному житті.

У зв'язку з поширенням на території України гострої респіраторної хвороби COVID-19, спричиненої коронавірусом SARS-CoV-2, питання доступу до інформації, правосуддя, освіти, зайнятості, медичних та соціальних послуг,

інтеграції у суспільство для вразливих категорій жінок набуло ще більшої актуальності.

Як зазначалося на круглому столі на тему: «Проблема гендерної рівності у миротворчих процесах та миробудівництві» [109] існує проблема насильства за ознакою статі, в тому числі сексуального насильства, що пов'язане з конфліктом. Дані злочини є латентними. Враховуючи факт фіксації громадськими, міжнародними організаціями вчинення таких злочинів, самі потерпілі особи не завжди готові підтверджувати на допитах факт вчинення злочину. Часто це має психологічні причини. У 2021 р. почалася системна робота органів прокуратури України щодо виявлення таких злочинів на правильній кваліфікації з врахуванням практики міжнародного гуманітарного права. Насамперед йдеться про застосування особливої процедури виявлення та документування таких фактів вчинення насильства. Це пов'язано з неможливістю застосування стандартних процедур, зокрема вчасного проходження медичної експертизи задля встановлення факту вчинення злочину. Відтоді така робота активізувалась, особливо під час фіксації різних злочинів, учинених окупантами. Крім того, важлива участь жінок-слідчих на допитах. Це сприяє подоланню психологічних бар'єрів щодо опису особою, щодо якої вчинено насильство, всіх аспектів вчиненого злочину.

Основну увагу в Національному плані приділено таким групам жінок і чоловіків: «внутрішньопереміщені особи; постраждалі від насильства, пов'язаного з конфліктом; постраждалі від катувань/тортур під час утримання незаконними збройними формуваннями; особи, вразливі до потрапляння в ситуації торгівлі людьми, сексуального насильства, зґвалтування, катування; особи з інвалідністю, маломобільні групи, які проживають на територіях, наближених до зони бойових дій (лінії розмежування); особи похилого віку, які проживають на територіях, наближених до зони бойових дій (лінії розмежування); особи, які перебували в полоні, та сім'ї полонених; мешканці тимчасово окупованих територій; сім'ї учасників бойових дій, військовослужбовців,

полонених, зниклих безвісти, загиблих учасників антитерористичної операції / операції Об'єднаних сил; ветерани антитерористичної операції / операції Об'єднаних сил; волонтери; спеціалісти, залучені до надання допомоги та реабілітації (зокрема, військові психологи, фахівці мобільних медичних груп, мобільних бригад соціально-психологічної допомоги постраждалим особам та особам, які постраждали від насильства за ознакою статі); особи, які ухвалюють рішення, пов'язані з розв'язанням конфліктів та питаннями безпеки, а також: жінки, які служать/працюють у секторі безпеки і оборони; жінки, які провадять діяльність, пов'язану з питаннями підтримки миру; особи сектора безпеки і оборони, які постраждали від насильства за ознакою статі, зокрема психологічного, та сексуальних домагань; чоловіки і хлопці, на яких спрямовуються просвітницькі та інші програми»[99]. Серед усіх перелічених категорій дослідженню підлягає захист прав жінок, що можуть бути залучені до миротворчості та миробудівництва.

Національним планом передбачено 5 стратегічних цілей:

- забезпечення рівноправної участі жінок і чоловіків у прийнятті рішень щодо запобігання конфліктам, розв'язання конфліктів, постконфліктного відновлення на всіх рівнях та в усіх сферах, зокрема в секторі безпеки і оборони;

- створення гендерно чутливої системи ідентифікації безпекових викликів, запобігання таким викликам, реагування на них;

- забезпечення процесу постконфліктного відновлення, розбудови та впровадження системи перехідного правосуддя за принципами забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків;

- забезпечення захисту від насильства за ознакою статі, сексуального насильства (в умовах збройного конфлікту та в мирний час);

- забезпечення розвиненої інституційної спроможності виконавців Національного плану для ефективного впровадження порядку денного "Жінки, мир, безпека" відповідно до міжнародних стандартів[99].

Участь жінок у миротворчих процесах та миробудівництві є важливим кроком для досягнення гендерної рівності. Миробудівництво є новим викликом для України і надзвичайно важливим завданням.

Відповідно до заключних зауважень (п. 10) Комітету ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок до восьмої періодичної доповіді України щодо виконання Конвенції ООН про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок (березень 2017 р.) «незважаючи на зусилля держави-учасниці, поширення безкарності за порушення прав людини і правопорушення, вчинені в умовах кризи на території держави-учасниці та прилеглих територіях, зокрема в деяких районах Донецької і Луганської областей, мали серйозний вплив на цивільне населення, в тому числі на жінок, включаючи тих жінок, які знаходяться в несприятливих умовах, таких, як жінки-ВПО, жінки в сільській місцевості, жінки похилого віку і жінки з обмеженими можливостями, а також роми, ЛГБТ й інші меншини. Зокрема, Комітет стурбований тим, що ця ситуація, поряд з широко поширеною корупцією, сприяла зростанню насильства по відношенню до жінок з боку держави і недержавних суб'єктів і зміцненню традиційних і патріархальних відносин, які обмежують в правах жінок і дівчат». [38,с.11]

Лише залучення жінок на всіх стадіях миротворчих процесів дозволить повною мірою зрозуміти всі ризики та перешкоди з якими стикаються жінки. Ефективне залучення жінок до всіх процесі миробудівництва сприятиме розробці дієвих механізмів, які би враховували їх потреби та інтереси.

Відповідно до Загальних рекомендацій ухвалених Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок, зокрема Рекомендації No 30 щодо становища жінок в умовах запобігання конфліктів, у конфліктних та постконфліктних ситуаціях Комітет рекомендує державам-учасницям, серед іншого:

- забезпечувати рівноправну участь жінок у роботі національних, регіональних і міжнародних організацій, а також у неофіційних, місцевих або

общинних процесах, покликаних забезпечувати застосування заходів превентивної дипломатії;

- забезпечувати доступ до правосуддя для жінок; приймати процедури розслідування, розроблені з урахуванням гендерних аспектів, з метою усунення насильства за ознакою статі, особливо сексуального насильства; організувати підготовку з гендерної тематики та розробляти кодекси поведінки та правила для співробітників поліції і військовослужбовців, включаючи миротворців; розвивати потенціал судових органів, у тому числі в контексті механізмів правосуддя перехідного періоду, з метою забезпечити їх незалежність, неупередженість та сумлінність;

- забезпечити, щоб жіночі організації, організації громадянського суспільства, які спеціалізуються на жіночій проблематиці, і представники громадянського суспільства були рівною мірою включені в усі зусилля з проведення мирних переговорів, перебудови і відновлення в постконфліктний період;

- забезпечити рівне представництво жінок на всіх рівнях прийняття рішень в національних установах і механізмах, у тому числі в збройних силах, поліції, органах правосуддя і механізмах правосуддя перехідного періоду (судових і несудових), що займаються розслідуванням злочинів, скоєних під час конфлікту.

- забезпечувати рівноправну участь жінок на всіх стадіях процесу роззброєння, демобілізації і реінтеграції, від переговорів із мирних угод і створення національних установ до розробки та реалізації програм»

- забезпечувати рівноправну участь жінок на всіх стадіях процесу роззброєння, демобілізації і реінтеграції, від переговорів із мирних угод і створення національних установ до розробки та реалізації програм» [40].

Аналіз усіх заходів та рекомендацій міжнародних і національних органів дає підстави зробити висновок, що вони можуть бути поділені на правові й рекомендаційні, тобто необхідні заходи щодо удосконалення урегулювання

викладених проблем на законодавчому рівні у формі як законів, так і різних підзаконних актів.

Хоча рекомендації Комітету ООН є так званим «м'яким» правом та мають рекомендаційний характер, однак вони відображають занепокоєність міжнародних організацій питаннями участі жінок у миротворчих процесах та миробудівництві важливість та необхідність такої участі.

Окремої уваги потребує висвітлення не лише питання практичної реалізації, вивчення, аналіз архітектури участі жінок у миротворчих процесах. Важливо класифікувати, куди залучати жінок, визначити форми залучення жінок. Такі форми можна визначити як офіційні та альтернативні. До першої категорії можна віднести збільшення участі жінок у міжнародних делегаціях, контактних групах, миротворчих місіях. Дані форми окреслені у міжнародних документах та національному законодавстві. Однак існують також альтернативні форми, які не обговорюються на достатньому рівні ні у науковому середовищі, ні у практичному. Звичайно, законодавство містить часткове визначення і згадку про дані форми самореалізації жінок, але зібранню і класифікації увага не приділена. До таких форм можна віднести і участь жінок у роззброєнні, жінка і соціальна згуртованість, жінка і медіація, а також жінка і наука та освіта. Хоча підготовка кваліфікованих кадрів, зокрема, миротворців для миротворчих місій є важливим аспектом, така підготовка не здійснюється на належному науковому та практичному рівнях. Також існує проблема з підвищення рівня компетентності гендерних радників та людей, які на місцевому, локальному рівні повинні реалізовувати політику в сфері гендерної рівності. У багатьох із них недостатній рівень теоретичної підготовки з даних питань.

Наведене вище щодо загальної характеристики утвердження гендерної рівності в процесі миротворчої та миробудівної діяльності жінок дає підстави для певних висновків і пропозицій. Вони можуть бути використані в процесі удосконалення правового регулювання зазначених питань, в практиці їх застосування та в наукових дослідженнях. Це стосується, по-перше, визначення

критеріїв, за якими проводиться регулювання на міжнародному і на національних рівнях окремих країн. На нашу думку, такими критеріями можуть бути: важливість відносин, що підлягають регулюванню, та регіональні або національні особливості суб'єктів таких відносин. Характеристика окремих міжнародних правових актів дозволяє вважати, що за важливістю предмета регулювання цих актів вони встановлюють основу для такого регулювання, що є загальним для всіх країн. Другий критерій використовується у випадку наявності певних особливостей національного характеру, в тому числі звичаїв і традицій, особливостей географічного положення регіону (країни) чи характеру самої діяльності.

За юридичною силою міжнародні акти поділяються на ті, що містять примусові приписи, а отже є обов'язковим для країн, які ратифікували ці акти. Та акти, що мають рекомендаційний характер, а отже, можуть використовуватись як для прямого застосування в окремих країнах, так і бути основою для вітчизняного законодавства і проведення наукових досліджень. Такими є, наприклад, Стамбульська конвенція, яка була ратифікована Верховною Радою України та встановлює основи для регулювання і має обов'язковий характер до виконання, та Рекомендації Комітету ООН, що мають рекомендаційний характер. Обов'язковість характеру того чи іншого міжнародного акта впливає із змісту цього акту і кола суб'єктів на які поширюється даний акт. Ще одним прикладом є Резолюція Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека", яка не потребує ратифікації, бо не є документом зобов'язального характеру, але передбачає, що держави-члени ООН мають розробити національні плани дій на виконання цієї резолюції.

Оскільки конфлікти відбуваються між окремими країнами чи групою країн, то особливу увагу слід приділити вітчизняному регулюванню щодо дотримання гендерної рівності в процесі здійснення миротворчості та миробудівництва. Зрозуміло, що таке регулювання має здійснюватися на основі та відповідно до міжнародних актів, які встановлюють принципи та основні вимоги щодо такого

регулювання. Вітчизняне регулювання покликане враховувати інтереси власної країни та особливості, обумовлені як причинами виникнення конфлікту, так і можливостями його розв'язання в процесі миротворчості та подальшого миробудівництва. Тільки на національному рівні регулювання можуть бути враховані права та охоронювані законом інтереси як країни у цілому, так і окремих категорій населення. Це демонструє Закон України від 08.09.2005 № 2866-IV, «Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків» про який йшла мова вище.

Висновки до Розділу 3

Запобігання дискримінації жінок з соціально вразливих груп є одним з найважливіших завдань для країн ЄС, які приділяють цій проблемі велику увагу, вживаючи різноманітних заходів для її запобігання. Ці заходи включають законодавчі та рекомендаційні ініціативи, зокрема, забезпечення рівних можливостей для жінок з соціально вразливих груп, розроблення програм та проєктів, проведення інформаційно-освітньої роботи та сприяння активної участі жінок з соціально вразливих груп у прийнятті рішень на різних рівнях управління.

В умовах адаптації національного законодавства до законодавства ЄС в контексті протидії дискримінації жінок з вразливих груп важливим вбачається дослідження та аналіз законодавства країн ЄС з метою перейняття їх досвіду врегулювання вказаного питання, а також посиленню міжнародної співпраці. Існуючу джерельну базу щодо протидії дискримінації жінок можна поділити на три частини: 1) універсальні декларації та конвенції; 2) резолюції та документи ООН; 3) регіональні документи та угоди.

Миротворчість і миробудівництво розглядаються як паралельні діяння, що мають спільну мету - встановлення та збереження миру. Вони є важливими складовими діяльності держави і громадських організацій для досягнення стабільності та гармонії. Водночас, миротворчість охоплює діяльність, спрямовану на досягнення миру зовнішніми засобами, зокрема за допомогою дипломатичних інституцій і служб. Вона є зовнішньою функцією держави і має на меті забезпечення міжнародної стабільності і мирного співіснування. В той час, як миробудівництво передбачає діяльність різних інституцій держави та організацій, які спрямовані на створення належного рівня економіки, законодавчої бази, забезпечення розвитку збройних сил, правоохоронної системи та громадських організацій. Їхні внутрішні функції спрямовані на забезпечення стабільності та миру всередині країни. Миротворчість це діяльність, яка спрямована на зміцнення миру і безпеки, ліквідацію або обмеження міждержавних, міжетнічних, міжконфесійних та інших конфліктів і

суперечностей. Миробудівництво - це дії спрямовані на створення механізмів, забезпечення миру у випадку наявності воєнних дій та забезпечення гарантій для досягнення сталого миру, створення структур та механізмів з метою уникнення майбутніх конфліктів.

Визначення форм залучення жінок у миротворчі процеси сприятиме забезпеченню ефективнішої та комплексної реалізації гендерної рівності та забезпечення ролі жінок у збереженні миру. До офіційних форм залучення жінок у миротворчі процеси можна віднести участь жінок у міжнародних делегаціях, контактних групах та миротворчих місіях, як це передбачено в міжнародних документах та національному законодавстві. Альтернативні форми залучення жінок у миротворчі процеси: участь у роззброєнні, соціальна згуртованість, медіація, наука та освіта, також мають важливе значення для досягнення миру та стабільності. Забезпечення активнішої участі жінок у цих процесах може сприяти збалансованому та репрезентативному вирішенню миротворчих питань, враховуючи гендерні перспективи та потреби.

З метою підвищення ефективності та успішності миротворчих процесів, важливо забезпечити належну підготовку та підтримку жінок, які бажають брати участь у цих видах діяльності. Це може включати організація навчання, тренінгів, підтримки та ресурсів, необхідних для успішної участі. Також важливо залучати жінок у прийняття рішень та розробку стратегій з питань миротворчості та миробудівництва, забезпечуючи їхню активну роль у процесі прийняття політичних та соціальних рішень. Таким чином, розширений аналіз та вивчення архітектури участі жінок у миротворчих процесах може допомогти розробити більш комплексні та ефективні стратегії забезпечення гендерної рівності та досягнення миру та стабільності в суспільстві.

ВИСНОВКИ

У дисертації здійснюється теоретико-правовий аналіз концептуальних причин виникнення дискримінації жінок з вразливих груп та визначено можливі шляхи і засоби запобігання та протидії такій дискримінації.

В результаті роботи авторкою узагальнено найбільш важливі висновки проведених досліджень:

1. Проаналізовано передумови виникнення дискримінації жінок з вразливих груп починаючи з Античності і до сьогодення. У різні історичні періоди роль жінки у суспільстві розглядалася, в рамках патріархальних засад, обмежувалася функціями матері, дружини, господині, основним завданням якої було дітонародження. Окремі спроби відійти від традиційних уявлень про статус жінки у суспільстві прослідковуються у творах Платона «Держава», «Симпозіум», що можна назвати першими спробами зламу гендерних стереотипів, завдяки яким відбуваються поступове оновлення і гуманізація форми соціального буття. Дослідження генези проблеми допомогло розкрити системні структури, стереотипи та соціокультурні норми, які сприяли нерівності між статями, що, в свою чергу, надало можливість усвідомити, які фактори треба змінювати та як будувати справедливішу суспільну систему. Ці знання можуть бути використані для розвитку стратегій і політик, спрямованих на подолання дискримінації жінок та досягнення більшої рівності.

2. Національне законодавство у цій сфері знаходиться на етапі становлення, долучення України до платформи гендерної рівності Партнерства Біарріц та прийняття Додатку до Партнерства Біарріц свідчить про спроби впровадження законодавчих ініціатив для забезпечення гендерної рівності. Феміністична дипломатія визначає необхідність інтеграції гендерного аспекту в усі сфери міжнародних відносин та наголошує на важливості адекватного фінансування для ініціатив, спрямованих на покращення становища жінок та гендерної рівності. Це включає в себе виділення достатніх ресурсів для програм та проектів, спрямованих на підтримку жінок у їхньому соціальному та економічному

розвитку. Важливим кроком вперед є врахування гендерних аспектів у міжнародній політиці та прийняття законодавчих ініціатив для забезпечення гендерної рівності в Україні.

3. Методологічний аспект дослідження протидії дискримінації жінок з вразливих груп потребує застосування різноманітних методів наукового пізнання, у тому числі тих, що мають міждисциплінарне значення. Використання належних методологічних засад є критичним для забезпечення наукової вагомості та релевантності дослідження в області протидії дискримінації жінок. Вони допомагають уникнути спотворень даних, логічних помилок та неправильних тлумачень результатів. Індивідуалізація методології дозволяє зрозуміти, що різні категорії жінок можуть мати різні потреби та переживати різні види дискримінації. Це стимулює розробку спеціалізованих підходів та інтервенцій, спрямованих на забезпечення прав конкретних груп жінок і на досягнення більш ефективного і справедливого гендерного рівня. Комплексний підхід до дослідження даної проблематики допоможе зрозуміти конкретні права жінок з вразливих груп, які порушуються, та розробити конкретні заходи для їх захисту на основі принципу рівності та недискримінації. Водночас застосування різних підходів та методів повинно бути науково обгрунтованим, адже предмет дослідження має гармонійно співвідноситися з обраним науковим інструментарієм. Використання різноманітних методів дослідження загальнонаукових та приватно-наукових дає можливість глибоко вивчити проблему дискримінації жінок з вразливих груп та знайти шляхи її подолання. Необхідним є застосування методології, яка має низку функцій, таких як аналітична, прогностична, регулювання, інтеграція та контроль. Це дає змогу досліджувати проблему з різних точок зору, розробляти ефективні правові механізми та норми, прогнозувати можливі наслідки та контролювати їх роботу.

4. Визначено дефініцію «жінки з вразливих груп» як «жінки, які перебувають у особливо вразливих і незахищених станах у суспільстві через різні

фізичні, соціальні, економічні, культурні, політичні обставини чи інші життєві обставини».

5. Удосконалено критерії поділу жінок з вразливих груп: 1) категорії із соціально-економічним статусом (наприклад, безробітні, жінки з низьким рівнем доходу); 2) вікові категорії жінок; 3) жінки з особливими потребами (наприклад, внутрішньо-переміщені жінки, жінки, які проживають на лінії розмежувань, жінки – члени сімей військовослужбовців, жінки з маленькими дітьми, жінки з інвалідністю; 4) етнічне походження (наприклад, жінки - роми); 5) географічна віддаленість (наприклад, жінки, які проживають у сільській місцевості);

6. Наявні проблемні аспекти у сфері суспільних відносин, пов'язані з дискримінацією жінок з вразливих груп, серед яких можна виділити наступні: 1) емоційний стрес та психологічний тиск на внутрішньо переміщених жінок, через те, що вони переживають страх за життя та здоров'я дітей, а також емоційне перетворення через втрату домівок та звичайного способу життя. Розроблення морально-психологічних підходів та психосоціальної підтримки є надзвичайно важливою; 2) внутрішньо-переміщені жінки потребують підтримки у навчанні та розвитку навичок для ефективного пошуку роботи; 3) забезпечення реалізації прав жінок у зонах конфлікту, включаючи право на справедливе правосуддя, є надзвичайно актуальним завданням. Міжнародно-правовий механізм притягнення винних до відповідальності має бути ефективним для забезпечення справедливості; 4) включення жінок у миротворчі процеси допоможе не лише встановленню миру, але і більш ефективній протидії гендерно-обумовленому насильству та розширить права і можливості інших жінок; 5) покращення життя в сільських районах, оскільки сільські жінки стикаються зі значною дискримінацією порівняно з мешканцями міст. Необхідно розширювати інфраструктуру, створювати робочі місця, розвивати дитячі заклади та проводити інформаційні кампанії для подолання гендерних стереотипів у сільських громадах; 6) залучення жінок до процесу прийняття рішень є також важливим аспектом для покращення суспільних відносин у селах.

7. На думку автора під гендерно-обумовленим насильством слід розуміти насильницькі дії, які вчиняються особою однієї статі, з мотивів приналежності іншої особи до протилежної статі.

8. Пропонується авторське визначення поняття «протидія дискримінації жінок» у вузькому та широкому розумінні. У вузькому розумінні а) як систему заходів, що здійснюються різними суб'єктами (різними інституціями держави, органами місцевого самоврядування, громадськими організаціями, правозахисними групами та окремими громадянами) з метою припинення дискримінації жінок, а саме: обмеження у визнанні, реалізації або користуванні правами і свободами або привілеями в будь-якій формі, відповідно до законодавства, надання необхідного захисту та допомоги постраждалій особі, відшкодування їй завданої шкоди та притягнення до відповідальності винних осіб та б) в широкому сенсі як систему дій, засобів, механізмів, передбачених законодавством і спрямованих на запобігання, усунення, зменшення або ліквідацію негативного впливу фактів дискримінації, поновлення порушених прав та захист інтересів шляхом компенсації за заподіяну моральну та матеріальну шкоду та притягнення до відповідальності винних осіб у порядку, передбаченому законодавством.

9. Поняття дискримінації жінок вимагає постійного дослідження та аналізу, оскільки суспільство постійно змінюється, і нові ситуації можуть призводити до нових форм дискримінації. Сучасні реформи можуть мати суттєвий вплив на становище жінок з вразливих груп. Важливо проводити аналіз цього впливу з урахуванням конкретного контексту та специфіки реформ, а також врахувати потенційні позитивні та негативні наслідки.

10. Запобігання дискримінації жінок з соціально вразливих груп є одним з найважливіших завдань для країн ЄС, які приділяють цій проблемі велику увагу, вживаючи різноманітні заходи для її запобігання. Ці заходи включають законодавчі та рекомендаційні ініціативи, зокрема, забезпечення рівних можливостей для жінок з соціально вразливих груп, розроблення програм та

проектів, проведення інформаційно-освітньої роботи та сприяння активної участі жінок з вразливих груп у прийнятті рішень на різних рівнях управління. В умовах адаптації національного законодавства до законодавства ЄС в контексті протидії дискримінації жінок з вразливих груп важливим вбачається дослідження та аналіз законодавства країн ЄС з метою перейняття їх досвіду регулюванні вказаного питання, а також посиленню міжнародної співпраці. Існуючу джерельну базу щодо протидії дискримінації жінок можна поділити на три частини: 1) універсальні декларації та конвенції; 2) резолюції та документи ООН; 3) регіональні документи та угоди.

11. Миротворчість і миробудівництво розглядаються як паралельні діяння, що мають спільну мету - встановлення та збереження миру. Визначення форм залучення жінок у миротворчі процеси сприятиме забезпеченню ефективній та комплексній реалізації гендерної рівності та забезпечення ролі жінок у збереженні миру. До офіційних форм залучення жінок у миротворчі процеси можна віднести участь жінок у міжнародних делегаціях, контактних групах та миротворчих місіях, як це передбачено в міжнародних документах та національному законодавстві. Альтернативні форми залучення жінок у миротворчі процеси, такі як участь у роззброєнні, соціальна згуртованість, медіація, наука та освіта, також мають важливе значення для досягнення миру та стабільності. Забезпечення активнішої участі жінок у цих процесах сприятиме збалансованому та репрезентативному вирішенню миротворчих питань, враховуючи гендерні перспективи та потреби.

12. Протидіяти дискримінації жінок та попереджати її допомагають закони, які регулюють саме ці питання. На нашу думку важливим є дотримання принципу ієрархії законодавчих актів та здійснення запобігання попаданню в законодавчу базу дискримінаційних норм. Для цього є обов'язкове запровадження гендерної експертизи законопроектів, які були ініційовані депутатами. Окремо говорячи про якість законодавства в сфері боротьби з дискримінацією жінок з вразливих груп, слід враховувати, що відсутня ефективна процедура виправлення недоліків у разі

виявлення дискримінаційних положень норм у чинному законодавстві. Важливо мати ефективний механізм контролю і нагляду за виконанням законів щодо протидії дискримінації. Це означає створення механізмів звернень та скарг для громадян, які стали жертвами дискримінації, а також здійснення регулярного моніторингу з боку незалежних експертів.

Виділяємо наступні шляхи протидії дискримінації жінок з вразливих груп в Україні та удосконалення механізмів боротьби з гендерною нерівністю: 1) чітке законодавче визначення понятійно-категорійного апарату, зокрема поняття «вразливості», та визначення тих категорій жінок, які мають особливі потреби та ризику, з якими стикаються ці групи в нашій країні; розробка критеріїв вразливості як один із способів системного підходу до визначення та класифікації осіб, які потребують особливої уваги та захисту; 2) забезпечення наукової обґрунтованості політик, на підставі яких будуть розроблені ефективні заходи, що враховуватимуть потреби різних вразливих категорій жінок. 3) обмін досвідом з метою запозичення найкращих результатів; 4) розроблення адаптованих індивідуалізованих рішень, які спрямовані на поліпшення становища жінок з вразливих груп та забезпечення гендерної рівності, враховуючи різноманітність і взаємодію різних факторів, що впливають на життя жінок з вразливих груп (вік, етнічна належність, інвалідність, соціальний статус тощо); 5) виявлення законодавчих прогалин, що перешкоджають реалізації прав жінок з вразливих груп; 6) визначення категорійного-понятійного апарату, зокрема термінів "протидія", "запобігання" та "ліквідація" дискримінації жінок, з метою уточнення їхнього змісту та співвідношення для вироблення заходів та стратегій, які можуть використовуватися для боротьби з дискримінацією жінок, та визначення, які аспекти більш акцентуються на запобіганні дискримінації, а які - на її ліквідації; 7) зміна міжнародних підходів до миротворчості та миробудівництва, що передбачає активне залучення жінок у процес прийняття рішень, укладення мирних угод та утвердження стабільності після конфлікту; 8) гендерно чутлива політика повинна ґрунтуватися на принципах рівності та інклюзивності, що

враховують потреби та інтереси різних груп населення, включаючи жінок з вразливих груп.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Аврелій Августин. Про шлюб та хіть. URL: <https://www.rodyna.org.ua/2018-3-6-4/>
2. Амвросий Медиоланский. Творения Амвросий Медиоланський. Мультимедійне видавництво Стрельбицького
3. Аналіз вразливості жінок та чоловіків в контексті децентралізації на територіях України, що постраждали від конфлікту : UN Women / звіт / вересень, 2017. URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/427/1.pdf> (дата звернення 12.01.2023).
4. Арістотель. Політика / Пер. з давньогр. та передм. О. Кислюка. — К.: Основи, 2000. — 239с. — ISBN 966-500-037-3
5. В Офісі Омбудсмана відбулося установче засідання Консультативної ради з питань реалізації національного превентивного механізму: Уповноважений Верховної Ради України з прав людини, 30.09.2022 URL: https://www.ombudsman.gov.ua/news_details/v-ofisi-ombudsmana-vidbulosya-ustanovche-zasidannya-konsultativnoyi-radi-z-pitan-realizaciyi-nacionalnogo-preventivnogo-mehanizmu (дата звернення 12.06.2022).
6. Вєсь Иммануил Кант. Електронна книга. Мультимедійне видавництво Стрельбицького, 2019
7. Вплив внутрішньо переміщених жінок на життя у громаді : People in Need / дослідження / створено за фінансової підтримки Міністерства закордонних справ Чеської Республіки. URL: <https://ukraine.peopleinneed.net/ua/prezentatsiia-doslidzhennia-vpliv-vnutrishno-peremishchenikh-zhinok-na-zhittia-u-gromadi-8256gp> (дата звернення 14.08.2022).
8. Впровадження гендерних підходів у роботі комітетів Верховної Ради України: Практичний посібник. Київ : К.І.С., 2005. С. 18-31
9. Гендерно-обумовлене насильство в регіонах, які постраждали від конфлікту. Звіт за результатами дослідження / Український центр соціальних

реформ. – 2015. – URL: https://ukraine.unfpa.org/sites/default/files/pub-pdf/final_ukr_report.pdf (дата звернення 18.09.2021).

10. Гендерна експертиза українського законодавства (концептуальні засади) / Відп.ред. Т.М. Мельник. Київ : Логос, 2001, 120с.

11. Гендерное развитие в Украине: реалии и перспективы / Шведское агентство по международному развитию (Sida), пер. М.Корчинский, подгот. Т.Мельник [и др.], фото С. Пятерников. Київ: ЛОГОС, 2003. 104с.

12. Гендерный паритет в условиях развития современного украинского общества. Київ: Український інститут соціальних досліджень, 2003. 130с.

13. Гершковіц Л. Національні системи моніторингу дискримінації : огляд міжнародного досвіду. Міжнародне дослідження. 2013. URL: http://old.ombudsman.gov.ua/files/documents/MSDiscrim5Ukr_final.pdf (дата звернення 07.07.2022)

14. Гоббс Томас. Левіафан. Київ : Дух і Літера, 2000. 209 с.

15. Гордон М. В. Из истории советского семейного права Украинской ССР / Гордон М. В. // Уч. зап. Харьков. юрид. Ин-та, 1958. Вып.2. С.76–97.

16. Георг В.Ф. Гегель. Основи філософії права або природне право і державознавство, переклад з німецької Осадчука та Миколи Кушніра : Юніверс, 2000. 333с.

17. Данильян О.Г., Дзьобань О.П. Методи правового дослідження. Велика українська юридична енциклопедія: у 20 т. Харків: Право, 2017. Т.2: Філософія права / редкол.: С.І. Максимов (голова) та ін. С.456-460.

18. Данченко Н.И. Охрана прав и интересов советских женщин / Данченко Н.И. – Київ, 1987. 48с.

19. Дашковська О.Р. Гендерна рівність в праві Європейського союзу. URL: <https://dspace.nlu.edu.ua/bitstream/123456789/11854/1/Dashkovska.pdf>.

20. Дашковська О.Р. Жінка як суб'єкт права в аспекті гендерної рівності / О.Р. Дашковська. – Харків : Право, 2005. 224с.

21. Дашковська О.Р. Правове становище жінки в аспекті гендерної рівності : загально-теоретичний аналіз : автореф. дис. на здобуття ступеня канд.юрид.наук : спец.12.00.11 «Міжнародне право» / О.Р.Дашковська. Харків, 2008. 35 с.

22. Декларація про усунення насильства проти жінок, англ. Declaration on the Elimination of Violence Against Women, прийнята без голосування Генеральною Асамблеєю Організації Об'єднаних Націй у її резолюції 48/104 від 20 грудня 1993. URL: <http://www.un-documents.net/a48r104.htm>

23. Делія Ю.В. Методологія та принципи дослідження проблем правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування в Україні. Інститут держави і права імені В.М. Корецького НАН України : Держава і право, 2012, випуск 56. С.156–161.

24. Делія Ю.В. Окремі питання методології дослідження проблем правотворчості суб'єктів місцевого самоврядування в Україні. Вісник Академії адвокатури України. 2012. № 3. С.27–34.

25. Джон Лок. Два трактати про правління; пер. Павло Содомора — Київ: Наш Формат, 2020. 312 с.

26. Директива Європейського Парламенту і Ради 2006/54/ЄС від 5 липня 2006 року про реалізацію принципів рівних можливостей і рівноправного ставлення до чоловіків та жінок у питаннях працевлаштування і зайнятості (зі змінами) (Official Journal L 204, 26.07.2006, p. 23-36)

27. Директива Ради 2000/43/ЄС від 29 червня 2000 року про реалізацію принципу рівного ставлення незалежно від расової чи етнічної належності. Верховна Рада України : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_a65.

28. Директива Ради 2000/78/ЄС від 27 листопада 2000 року про встановлення загальної системи рівного ставлення у сфері зайнятості та професійної діяльності (Official Journal L 303, 02.12.2000, p. 16-22);

29. Директива Ради 2001/55/WE від 20 липня 2001 р. в питаннях мінімальних стандартів призначення тимчасової охорони у випадку масового

напливу переселенців, а також засобів підтримки рівноваги сил між країнами-учасницями ЄС, пов'язаними із прийняттям таких осіб з усіма вихідними наслідками:

URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/PL/TXT/?uri=celex%3A32001L0055>

30. Директива Ради 2004/113/ЄС від 13 грудня 2004 року про реалізацію принципів рівного ставлення до чоловіків та жінок у питаннях доступу та постачання товарів та послуг (Official Journal L 373, 21.12.2004, р. 37-43)

31. Директива Ради 79/7/ЄЕС від 19 грудня 1978 року про поступове запровадження принципу рівного ставлення до чоловіків та жінок у сфері соціального забезпечення (Official Journal L 6, 10.01.79, р. 24-25)

32. Директива Ради 92/85/ЄЕС від 19 жовтня 1992 р. про встановлення заходів із заохочення поліпшення безпеки та гігієни праці на виробництві вагітних працівниць, працівниць, які нещодавно народили, чи годувальниць (десята окрема Директива у значенні статті 16 (1) Директиви 89/391/ЄЕС) (Official Journal L 348, 28.11.92, р. 1 - 7)

33. Додатковий протокол до Женевських конвенцій від 12 серпня 1949 року, що стосується захисту жертв міжнародних збройних конфліктів (Протокол I), від 8 червня 1977 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_199.

34. Доповідь України, представлена на 66-й сесії ООН CEDAW: URL: <http://www.un.org.ua/ua/infor-matsiinyi-tsentri/news/4052-dopovid-systemy-oon-v-ukraini-na-66-i-sesii-cedaw>

35. Жан-Жак Руссо. Вибрані Трактати. Серія «Бібліотека класичної світової наукової думки» заснована у 2017 році Переклад з французької, вступна стаття, коментарі та примітки Оксани Йосипенко, Сергія Йосипенка, Олега Хоми Відповідальний редактор Олег Хома Редколегія серії: Андрій Богачов, Наталія Вяткіна (заступниця голови редколегії), Сергій Йосипенко, Вахтанг Кебуладзе (голова редколегії), Олексій Панич, Сергій Пролеєв, Олег Хома Видання рекомендоване до друку Вченою радою Вінницького національного технічного університету, протокол № 4, від 28 листопада 2018 р

36. Женевська конвенція про поводження з військовополоненими. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_153.
37. Женщины в политике: Международный опыт для Украины: Сборник научных статей. – Киев: Атика, 2006. – 272 с.
38. Жінки. Мир. Безпека: Інформаційно-навчальний посібник з гендерних аспектів конфліктів для фахівців сектору безпеки/ Колектив авторок. – Київ, 2017. – 264 с. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/5/3/386423.pdf>
39. Загальна декларація прав людини Прийнята і проголошена резолюцією 217 А (III) Генеральної Асамблеї ООН від 10 грудня 1948 року. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_015.
40. Загальні рекомендації, ухвалені Комітетом ООН з ліквідації дискримінації щодо жінок No1-37 URL: <https://land.gov.ua/wp-content/uploads/2019/01/Загальні-рекомендації-Комітету-ООН.pdf>
41. Запобігання та протидія дискримінації жінок з вразливих соціальних груп : Протокол парламентських слухань / Сесійний зал Верховної Ради України – 2018. – URL: http://gska2.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl1101018.htm.
42. Звіт Міжнародної організації з міграції Агенства ООН з питань міграції. – 2019. URL: https://ukraine.iom.int/sites/g/files/tmzbd11861/files/documents/iom_ukraine_assistance_report_april_2019_ukr.pdf.
43. Інтегрування гендерного підходу в державну політику України. – К.: Державний інститут проблем сім'ї та молоді, 2003. – 6 с.
44. Качинська М.О. Гендерно-обумовлене насильство / Качинська М. О. // <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-16> Право і суспільство. - 2017. - № 2, ч. 2. - С. 14-17.
45. Кириллова М.В. Участие советских женщин в управлении обществом / Кириллова М.В., Семке Н.Н. – К.: Знание, 1984. – 16с.
46. Конвенція Організації Об'єднаних Націй про ліквідацію всіх форм дискримінації щодо жінок. URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_207

47. Конвенція про охорону персоналу Організації Об'єднаних Націй та зв'язаного з нею персоналу URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_025#Text

48. Конвенція про права осіб з інвалідністю. Офіційний переклад. / Конвенцію ратифіковано Законом № 1767-VI від 16.12.2009. Верховна Рада України : URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_g71.

49. Конвенція Ради Європи щодо запобігання та боротьби з насильством щодо жінок та насильством у сім'ї (Стамбульська конвенція) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/994_001-11.

50. Конституція України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 1996, № 30, 141с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/254к/96-вр>.

51. Копиленко О.Л. Правовий статус і гендерна політика : виміри і підходи/ О. Л. Копиленко// Впровадження гендерних підходів у роботу комітетів Верховної ради : практичний посібник. – К.: К.І.С., 2005. 12с.

52. Кримінальний кодекс України. Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2001, N 25-26, 131 с. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2341-14>

53. Крупська Н. К. Жінка – рівноправний громадянин СРСР : зб.ст. і промов / Крупська Н. К. – К. : І кн. ф-ка Партвидаву, 1937.

54. Курась Т. В. Теоретико-правові засади нормотворчої діяльності органів державної влади та місцевого самоврядування у їх взаємодії : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. Запоріжжя, 2016. 241с.

55. Матеріал Яни Радченко в рамках проєкту соціальної дії #РівніРолі який реалізовує ГО “Молодіжна Ініціатива Міст” у співпраці з ГО “Інститут Креативних Інновацій” за підтримки Британської Ради в рамках програми “Активні Громадяни”. URL: <https://kreativ.im/henderna-rivnist-u-tsiliakh-staloho-rozvytku/>

56. Матеріали Українського Жіночого Конгресу на тему «Лідерство під час війни та після перемоги України»: URL: <https://womenua.today/news/ukrayinskyj-zhinochuj-kongres-doluchayetsya-do-xiv-polskogo-kongresu-zhinok/>

57. Матеріали круглого столу на тему: "Проблема гендерної рівності у миротворчих процесах та миробудівництві" URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/34150.pdf>
58. Мельник Т.М. Гендерна експертиза українського законодавства: сутність, необхідність та методологічні основи. – К.: Логос, 2001 –с.10-11.
59. Мельник Т.М. Міжнародний досвід гендерних перетворень. Закони зарубіжних країн з гендерної рівності / Мельник Т. М. – К.: Генеза, 2004. – 218 с. – ISBN 966-8039-70-X.
60. Методичні рекомендації з проведення гендерно-правової експертизи актів законодавства та проектів нормативно-правових актів, затверджені Наказом Міністерства юстиції України від 27 листопада 2018 року №3719/5. URL: <https://minjust.gov.ua/m/pravovi-zasadi-provedennya-genderno-pravovoi-ekspertizi>.
61. Методологія в праві: монографія / І. Безклубий, І. Гриценко, М. Козюбра, Т. Тарахонич та ін.; за заг. ред. І. Безклубого. Київ: Грамота, 2017. 658 с. (Серія «Про українське право»).
62. Міжнародний пакт про громадянські і політичні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73). URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_043.
63. Міжнародний пакт про економічні, соціальні і культурні права (Міжнародний пакт ратифіковано Указом Президії Верховної Ради Української РСР N 2148-VIII (2148-08) від 19.10.73) URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_042.
64. Міністерство соціальної політики. Запобігання насильства по відношенню до жінок вразливих категорій обговорено на Луганщині / Міністерство соціальної політики. – 2019. – URL: <https://www.msp.gov.ua/news/17984.html>.
65. Новіцький В. Методологія наукового дослідження юридичних гарантій прав людини. Альманах права. Правова аналітика: доктринальні підходи та галузеві виміри. 2018. Вип. 9. С. 233–237.

66. Новіцький В. Проблемні аспекти методології науково-практичних досліджень. Актуальні питання розвитку юридичної науки та практики: матер. міжнар. наук.-практ. конф.: в 2 т. (м. Київ, 18 трав. 2018 р.) / редкол.: І. С. Гриценко (голова), І. С. Сахарук (відп. ред.) та ін. Київ. 2018. Т. 1. С.134–136.
67. Новіцький В.В. Методологія аналізу прав людини та юридичних гарантій їх реалізації. Держава і право. Сер. Юридичні науки: зб.наук.праць. 2018. Вип.80. С.28–38.
68. Рішення № 638 план дій ОБСЕ року года про підтримку гендерної рівності. Organization for Security and Co-operation in Europe. 02.12.2004. URL: <https://www.osce.org/files/f/documents/2/7/14713.pdf>
69. ООН Жінки в Україні : URL: <https://ukraine.unwomen.org/uk/pro-nas/oon-zhinky-v-ukrayini>
70. Олійник А.С. Конституційне законодавство України. Гендерна експертиза. – К.: Логос, 2001. – 77с.
71. Олійник А.С. Організаційно-правові питання забезпечення законодавчої діяльності в Україні : дис. ... канд. юрид. наук: 12.00.02. К., 1998. 207с.
72. Оніщенко Н.М., Сунєгін С.О., Клещенко Н.О. МЕТОДОЛОГІЧНИЙ РОЗВИТОК ТЕОРІЇ ДЕРЖАВИ І ПРАВА: ПИТАННЯ СЬОГОДЕННЯ. 19.08.2022; Tel Aviv, Israel III International Scientific and Theoretical Conference «Formation of innovative potential of world science». URL: <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/scientia/issue/view/19.08.2022/769>
73. Оніщенко Н.М, Пархоменко Н.М. Гендерні паритети в умовах трансформації суспільства: Монографія /- К. ТОВ « Видавництво « Юридична думка», 2007 . –с. 6
74. Оніщенко Н.М. Правова система: проблеми теорії: Монографія. – К.: Ін-т держави і права ім. Корецького НАН України, 2002. –с.72

75. Оніщенко Н. М., Матвієнко О. В., Береза С. В., Томашевська М. О. Європейський правовий вимір гендерно чутливої політики : моногр. – К. : Ін-т держави і права ім. В. М. Корецького НАН України, 2005. – 144 с.

76. Оніщенко Н.М., Пархоменко Н.М. Обрання теми дисертаційного дослідження доктора філософії та підготовка обґрунтування для її затвердження. Актуальність дисертаційного дослідження. Методологія, організація та технологія наукових досліджень: опорний конспект лекцій / упоряд.: Н.М. Оніщенко, Н.М. Пархоменко, Т.І. Тарахонич, О.Л. Богініч, О.Л. Львова, С.О. Сунєгін, В.Ю. Васецький. Київ: Ін-т держави і права імені В.М. Корецького НАН України, 2016. С. 52 - 57 .

77. Оцінка потреб та можливостей зайнятості внутрішньо переміщених осіб в Україні: узагальнення результатів дослідження та рекомендації/ Міжнародна організація праці. Група технічної підтримки з питань гідної праці та Бюро МОП для країн Центральної та Східної Європи – Будапешт, МОП, 2016

78. Палій Н.О. Проблеми удосконалення гендерного законодавства щодо окремих категорій жінок в Україні. Modernization of today's science: experience and trends: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Singapore, Republic of Singapore, травень 2021 року) European Scientific Platform, 2021. С. 95-97.

79. Пекінська декларація / Прийнята на четвертий Всесвітній конференції зі становища жінок 15 вересня 1995 року URL: https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/995_507.

80. Пересунько М.О. Науковий керівник: Фицик І.Д., к. філос. н., доц. УДПУ імені Павла Тичини РОЛЬ ЖІНКИ В ІСТОРІЇ АНТИЧНОЇ ГРЕЦІЇ Україні в умовах розвитку інформаційного суспільства : навч.-метод. матеріали. Київ : НАДУ, 2013. 36с. URL: http://academy.gov.ua/NMKD/library_nadu/pdf (дата звернення: 10.12.2021).

81. Перше послання апостола Павла до Коринтян 11:2-5 / Біблія в пер. Івана Огієнка, 1962

82. Петреченко С. Права жінок у XXI столітті: історико-правовий аспект / С. Петреченко // Вісник Львівського університету. Серія юридична. - 2014. - Вип. 60. - С. 117-124. - URL: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Vlnu_yu_2014_60_17.
83. Питання проведення гендерно-правової експертизи : Постанова Кабінету Міністрів України від 28 листопада 2018 року №997 URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/997-2018-п>.
84. Платон. Держава / Пер. з давньогр. Д. Коваль. — К.: Основи, 2000. — 355с. — ISBN 966-500-022-5. Πλάτων. Πολιτεία. Перекладено за виданням: Platonis Politia sive de Republica. Prolegomenis et commentariis Godofredus Stallbaum, Vol. I-II. Libr. 1-10, Londini 1858—1859.
85. Погребняк С.П. Основоположні принципи права (змістовна характеристика) : монографія / С. П. Погребняк. – Х. : Право, 2008. – 240с.
86. Погребняк С.П. Основоположні принципи права : автореф. дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.01 / С. П. Погребняк ; Нац. юрид. акад. України імені Ярослава Мудрого. – Х., 2009. – 36с.
87. Порівняльне правознавство (правові системи світу) : Монографія / за ред. О. В. Зайчука, Н. М. Оніщенко. К. : Парламентське вид-во, 2008. 488с.
88. Послання апостола Павла до Галатів. Гал. 3:26-28. Біблія в пер. Івана Огієнка, 1962
89. Послання апостола Павла до Ефесян 5:22-26 Біблія
90. Послання апостола Павла до Римлян 16:1-2 Біблія
91. Правова допомога жінкам із вразливих груп. Методичні рекомендації : Асоціація жінок-юристок України «ЮрФем» за підтримки Міжнародного фонду «Відродження». Методичні рекомендації щодо надання правової допомоги жінкам із вразливих груп, затверджені Наказом Координаційного центру з надання правової допомоги від 20 листопада 2019 року. URL: <http://jurfem.com.ua/wp-content/uploads/2019/12/Jurfem-pravova-dopomoga-zhinkam-z-vrazlyvyh-grup.pdf>.

92. Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини. Закон України №776/97-ВР від 23.12.1997. Верховна Рада України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/776/97-вр>.

93. Про внесення змін до деяких законодавчих актів України щодо гармонізації законодавства про запобігання та протидію дискримінації із законодавством Європейського Союзу : Проект Закону України, Народний депутат України, від 13.04.2016 № 3501, URL: <https://ips.ligazakon.net/document/jh2p900i?an=4&scop=27&fcop=34>

94. Про забезпечення прав і свобод внутрішньо переміщених осіб. Закон України № 1706-VII від 03.08.2023. Верховна Рада України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/1706-18>.

95. Про забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків. Закон України № 2866-IV від 03.08.2023. Верховна Рада України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

96. Про запобігання та протидію домашньому насильству. Закон України № 2229-VIII від 03.08.2023. Верховна Рада України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2866-15>.

97. Про засади запобігання та протидії дискримінації в Україні. Закон України № 5207-VI від 30.05.2014 : Верховна Рада України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/5207-17>.

98. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2020 року Розпорядження Кабінету Міністрів України від 24.02.2016 № 113-р, URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR160113>.

99. Про затвердження Національного плану дій з виконання резолюції Ради Безпеки ООН 1325 "Жінки, мир, безпека" на період до 2025 року : Розпорядження, План, Кабінет Міністрів України, від 28.10.2020 № 1544-р, URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR201544>.

100. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини : Указ Президента України від 25.08.2015 № 501/2015, URL: https://ips.ligazakon.net/document/u501_15.

101. Про затвердження Національної стратегії у сфері прав людини: Указ Президента України від 24.03.2021 р. № 119/2021. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/go/119/2021> (дата звернення 11.02.2023).

102. Про затвердження плану дій з реалізації Національної стратегії у сфері прав людини на період до 2020 року : Розпорядження, План, Кабінет Міністрів України, від 23.11.2015 № 1393-р, URL: <https://ips.ligazakon.net/document/kr151393>.

103. Про поступову імплементацію принципу рівності чоловіків і жінок у сфері соціального забезпечення : URL: <https://minjust.gov.ua/files/32358>
https://minjust.gov.ua/m/str_45891

104. Про ратифікацію Факультативного протоколу до Конвенції проти катувань та інших жорстоких, нелюдських або таких, що принижують гідність, видів поводження та покарання. Закон України № 22-V від 21.07.2006. Верховна Рада України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/22-16>.

105. Про соціальні послуги. Закон України № 2671-VIII від 27.04.2022. Верховна Рада України : URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19>.

106. Про схвалення Державної стратегії забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2030 року та затвердження операційного плану з її реалізації на 2022 - 2024 роки : Розпорядження Кабінету Міністрів України, від 12.08.2022 № 752-р, «» URL: <https://ips.ligazakon.net/document/KR220752>.

107. Про схвалення Концепції Державної соціальної програми забезпечення рівних прав та можливостей жінок і чоловіків на період до 2021 року : Розпорядження Кабінету Міністрів України, від 05.04.2017 № 229-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/229-2017-%D1%80>.

108. Про утворення консультативної ради з питань реалізації національного превентивного механізму при Уповноваженому Верховної Ради України з прав людини. Наказ Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини від 30.09.2022 N 67.15/22. URL: <https://ombudsman.gov.ua/storage/app/media/uploaded-files/65.15.22.pdf>.

109. Проблема гендерної рівності у миротворчих процесах та миробудівництві. Матеріали круглого столу. URL: <https://kompravlud.rada.gov.ua/uploads/documents/34150.pdf>.

110. Проблемы методологии социального познания : Межвузовский сборник статей / Под. ред. В.А. Штоффа. Л. : ЛГУ, 1985. 181с.

111. Протидія домашньому та гендерно зумовленому насильству й добробут громад. Метод. посіб./за заг. ред. Кочемировська О.О. -- К.: ФОП Клименко, 2020. – 64с.

112. Підтримка реформи соціального сектору в Україні. Програма розвитку Організації Об'єднаних Націй в Україні / Проект ПРООН «Підтримка реформи соціального сектору в Україні» за напрямом «Залучення до ринку праці найуразливіших груп населення та жінок» / Бар'єри до зайнятості вразливих категорій жінок. URL: https://www.undp.org/sites/g/files/zskgke326/files/migration/ua/UNDP-brochure_women-employment_pdf.pdf

113. Пілацька О. Жінка-робітниця в соціалістичному будівництві / Пілацька О. – Харків, 1930. – 24с.

114. Рабінович П. М. Основи загальної теорії права та держави : Навчальний посібник. 9-те вид., зі змінами. Львів : Край, 2007. 192с.

115. Регіональне дослідження представництво жінок у політиці в країнах східного партнерства / Посібник Ради Європи для громадських організацій. – URL: <https://rm.coe.int/regional-study-on-women-s-political-representation-in-the-eastern-part/1680741a1f>

116. Резолюція Ради Безпеки ООН (2000) від 31.10.2000 № 1325, прийнята Радою Безпеки на 4213-му засіданні» URL: https://peacemaker.un.org/sites/peacemaker.un.org/files/SC_ResolutionWomenPeaceSecurity_SRES1325%282000%29%28english_0.pdf

117. Резолюція Ради Безпеки ООН (2013) від 24.06.2013 № 2106, ухвалена Радою Безпеки на 6984-му засіданні. URL: https://www.msp.gov.ua/files/gend_pol/WPS_Resolution_2106_UA.docx

118. Росік Т.В. Роль судової практики в сучасній правотворчості: теоретико-прикладні аспекти : дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.01. К., 2016. 236с.

119. Рішення виконавчої влади (ЄС) 2022/382 від 4 березня 2022 р. що стверджує наявність масового напливу переселенців з України, згідно з арт. 5 директиви 2001/55/WE і резюмуючи впровадження тимчасової охорони: URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/?uri=CELEX:32022D0382>

120. Самойлова К. Первый Всероссийский съезд и организация работниц / Самойлова К. – 2-е изд. – Харьков, 1920. – 26с.

121. Св. Тома Аквінський. Сума теології. III, 31; 67

122. Сексуальне насильство, пов'язане з конфліктом в Україні. – Звіт Управління Верховного комісара ООН з прав людини. – 2017 р. – п.8

123. Селіванов В. Нетотожність права і закону (Методологічний аспект) / В. Селіванов // Право України. — 2005. — № 5. — С. 7-11

124. Селіванов В.М. До проблеми методологічного забезпечення теоретичного аналізу державотворення і правотворення в Україні. Право України. 2006. № 4.- С. 21–28.

125. Скорик М.М. Гендерна дискримінація у доступі до праці й послуг: оцінка стану впровадження Україною антидискримінаційних Директив Ради ЄС. Аналітичне дослідження. – Київ, Бюро соціальних та політичних розробок, 2017. – 78с.

126. Слатвицька А. В. Міжнародний захист економічних прав жінок : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / А. В. Слатвицька. – К., 2010. – 20 с. .
127. Словник української мови. В 11 т. — Київ : Наукова думка, 1970—1980.
128. Соціальні конфлікти : Словник-довідник / С. О. Гарькавець. Северодонецьк: Вид-во СНУ ім. В. Даля, 2020. – 120с.
129. Співак В.І., Правова культура виборів в Україні: теорія і практика : Монографія/ За заг. ред. Ю.С. Шемшученка. – К.: ТОВ «Видавництво «Юридична думка», 2006.с.11-12
130. Теорія держави і права. Академічний курс: підручник / за редакцією О.В. Зайчука, Н.М. Оніщенко . – с.89
131. У 2020 році в Україні за домашнє насильство засудили 921 людину – Державна судова адміністрація URL: <https://www.radiosvoboda.org/a/news-ukrainadomashye-nasylstvo-zasudzheni/31152269.html>
132. УВК ООН з прав людини. Brief historic overview of the Commission on Human Rights / УВК ООН з прав людини. URL: [http://www.ohchr.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Documents/HRBodies/CHR/Brief Historic.doc&action=default&DefaultItemOpen=1](http://www.ohchr.org/_layouts/15/WopiFrame.aspx?sourcedoc=/Documents/HRBodies/CHR/Brief%20Historic.doc&action=default&DefaultItemOpen=1)
133. Україна: Новий звіт структури ООН "Жінки та організації CARE" підкреслює непропорційний вплив війни на жінок та спільноти меншин (4 травня 2022 р.) URL: <https://ukraine.un.org/uk/180993-україна-новий-звіт-структури-оон-жінки-та-організації-care-підкреслює-непропорційний-вплив>
134. Український жіночий конгрес : URL: <https://womenua.today/postreliz-20220701/>
135. Український жіночий конгрес : URL: <https://womenua.today/postreliz-uwc5/>
136. Фонд Народонаселення ООН, Гендерна тематична група, 1998. URL: <https://ukraine.unfpa.org/>

137. Федоренко В.Л. Теоретичні основи системи конституційного права України : дис. ... д-ра юрид. наук : 12.00.02. К., 2005. 549с.

138. Фома Аквинский. Сумма теологии. Часть I. Вопросы 75–119: 5–94773–004–9, 966–521–302–4. Издательство: Киев: Эльга, Ника-Центр, Элькор-МК, Экслибрис. 2005. С.И.Еремеев. Перевод, редакция и примечания.

139. Філик Н.В., Рибікова Г. В. Процедура проведення правової експертизи нормативно-правових актів в Україні / Філик Н. В., Рибікова Г. В/ Юридичний вісник - 2017 № 2 (43)

140. Хартія Європейського Союзу про основоположні права : URL: <https://ccl.org.ua/posts/2021/11/hartiya-osnovnyh-prav-yevropejskogo-soyuzu/>

141. Христова Г. Позитивні обов'язки держави у сфері протидії дискримінації : Вісник Національної академії правових наук України No 4 (75) 2013

142. Цілі сталого розвитку URL | United Nations Development Programme. URL: <https://www.undp.org/uk/ukraine/tsili-staloho-rozvytku>

143. Чижмарь К.І. Міжнародні стандарти рівноправ'я та захисту прав жінок та практика України : дис. ... канд.юрид. наук : спец. 12.00.11 «Міжнародне право» / К. І. Чижмар. – К., 2007. – 182 с

144. Янковець І.В. Дискримінація та інституційний механізм її подолання в Україні. - Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису. Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю «081» - Право. - Національний університет «Одеська юридична академія», Одеса, 2020.

145. A Quantum Leap for Gender Equality: For a Better Future of Work for All. ILO, 2019.

146. BIARRITZ PARTNERSHIP FOR GENDER EQUALITY. Annex for the Biarritz Partnership on Gender Equality / BIARRITZ PARTNERSHIP FOR GENDER EQUALITY. – 2019. – URL: <http://www.g7.utoronto.ca/summit/2019biarritz/biarritz-partnership-on-gender-equality.pdf>.

147. BIARRITZ PARTNERSHIP FOR GENDER EQUALITY. Gender Equality Advisory Council's Call to Action / BIARRITZ PARTNERSHIP FOR GENDER EQUALITY. – 2019. – URL: <https://www.elysee.fr/admin/upload/default/0001/05/c47fb3263f613522a886e2636b40f0d55ec5ef6e.pdf>.

148. BIARRITZ PARTNERSHIP FOR GENDER EQUALITY. Recommendations of the Gender Equality Advisory Council for advancing gender equality and the empowerment of girls and women / BIARRITZ PARTNERSHIP FOR GENDER EQUALITY. – 2019. – URL: <https://www.elysee.fr/admin/upload/default/0001/05/cfb1e2ba2b9aa09c1660f1b6df2cabb815eccc2.pdf>. (стор 2)

149. Boyd, William. The Educational Theory of Jean Jacques Rousseau. New York: Russell & Russell, 1963.

150. CEDAW (2013), General Recommendation No. 30 on women in conflict prevention, conflict and post-conflict situations, (Загальна рекомендація No30 щодо жінок в запобіганні конфліктів Комітету з ліквідації всіх форм дискримінації щодо жінок). URL: <https://goo.gl/59oYAc>

151. Cardona O. D. (2004), The Need for Rethinking the Concepts of Vulnerability and Risk from a Holistic Perspective: A Necessary Review and Criticism for Effective Risk Management

152. Catherine Palpant. European Employment Strategy URL: <https://ifea-istanbul.academia.edu/catherinepalpant>

153. Council Directive 94/80/EC of 19.12.1994 laying down detailed arrangements for the exercise of the right to vote and to stand as a candidate in municipal elections by citizens of the Union residing in a Member State of which they are not nationals URL: <http://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:31994L0080&from=EN>.

154. EC. Inclusion of Vulnerable Groups. URL: https://ec.europa.eu/employment_social/2010againstpoverty/extranet/vulnerable_groups_en.pdf.
155. European Citizens' Initiative : URL: https://europa.eu/citizens-initiative/_en
156. European Institute for Gender Equality. Glossary & Thesaurus / European Institute for Gender Equality – URL: <https://eige.europa.eu/thesaurus/terms/1429>.
157. GOVERNMENT OF FRANCE. Feminist diplomacy: new commitments from France / GOVERNMENT OF FRANCE. – 2019. – URL: <https://www.gouvernement.fr/en/feminist-diplomacy-new-commitments-from-france>
158. Gender-Based Violence (Violence Against Women and Girls) URL: <https://www.worldbank.org/en/topic/socialsustainability/brief/violence-against-women-and-girls>
159. Gender-based violence URL: <https://www.unhcr.org/gender-based-violence.html>
160. Gender-based violence in emergencies | UNICEF. URL: <https://www.unicef.org/protection/gender-based-violence-in-emergencies>
161. Hidden burdens of conflict : Mental health issues and access to services among IDPs in Ukraine, by International Alert, the Global Initiative on Psychiatry, the London School of Hygiene and Tropical Medicine and the Kyiv International Institute of Sociology, 2017, стор.23
162. High-level Panel of the Secretary of the United Nations on the Economic Empowerment of Women, 2016.
163. Icelandic Human Rights Centre. THE HUMAN RIGHTS PROTECTION OF VULNERABLE GROUPS / Icelandic Human Rights Centre – URL: <https://www.humanrights.is/en/human-rights-education-project/human-rights-concepts-ideas-and-fora/the-human-rights-protection-of-vulnerable-groups>.
164. Joshua S. Goldstein. War and Gender. How Gender Shapes the War System and Vice Versa.- 2001, p.9.

165. La Moncloa. 08/03/2022. The Government of Spain approves the Third Strategic Plan for the Effective Equality of Women and Men 2022-2025 [Government/Activity of the Council of Ministers] URL: https://www.lamoncloa.gob.es/lang/en/gobierno/councilministers/Paginas/2022/20220308_council.aspx

166. Left behind no more: UN Women addresses inequalities women face in Ukraine | UN Women – Headquarters URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/multimedia/2019/02/illustration-addressing-inequalities-in-ukraine>

167. Non-Discrimination in International Law. A Handbook for Practitioners // Interights. The international centre for the Legal Protection of Human rights. – London, 2011. – 260 c

168. Photo essay: Rural women, human rights | UN Women – Headquarters URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/multimedia/2018/2/photo-rural-women-human-rights>

169. Plato The Law Edited by Malcolm Schofield, University of Cambridge Translated by Tom Griffith crop 272

170. Report on equality between women and man. – Brussels: Commission of the European Communities, 2004 . P.4.

171. Series: What Does That Mean? Gender-based Violence URL: <https://www.womenforwomen.org/blogs/series-what-does-mean-gender-based-violence>

172. Sir Robert Filmer. Patriarcha and Other Writings. Ed. by Johann Sommerville. Cambridge Texts in the History of Political Thought. First published in 1991.

173. Swedish Gender Equality Agency URL: <https://swedishgenderequalityagency.se/>

174. The City of God (St. Augustine Translation by R. W. Dyson. New York: Cambridge University Press, 1998

175. The Explanatory Report to the Council of Europe Convention on preventing and combating violence against women and domestic violence

176. The Fathers of the Church. A new translation. Volume 40. Tertullian - Disciplinary, Moral and Ascetical THE APPAREL OF WOMEN Translated by EDWIN A. QUAIN, S.J., Ph.D. Fordham University Works.: URL: <http://plgo.org/?p=1728>

177. UN Women (2017). Аналіз вразливості жінок та чоловіків в контексті децентралізації на територіях України, що постраждали від конфлікту. Звіт / UN Women – URL: <https://decentralization.gov.ua/uploads/library/file/427/1.pdf>.

178. UN Women (2022). Rapid Gender Analysis of Ukraine. URL: <https://www.unwomen.org/en/digital-library/publications/2022/05/rapid-gender-analysis-of-ukraine>

179. UNHR OFFICE OF THE HIGH COMMISSIONER FOR HUMAN RIGHTS URL: <https://www.ohchr.org/en/news/2023/01/ukraine-civilian-casualty-update-10-january-2023>

180. Vulnerable group. Social protection and Social inclusion Glossary // EQAVET - European Quality Assurance in Vocational Education and Training - Employment, Social Affairs & Inclusion - European Commission : URL: <https://www.eqavet.eu/qc/gns/glossary/v/vulnerable-group.aspx>.

181. What is gender-based violence? : URL: https://ec.europa.eu/info/policies/justice-and-fundamental-rights/gender-equality/gender-based-violence/what-gender-based-violence_en

182. What is gender-based violence? URL: <https://www.coe.int/en/web/gender-matters/what-is-gender-based-violence>

183. What is gender-based violence? URL: <https://www.coe.int/uk/web/compass/discrimination-and-intolerance>

184. Women On Boards - Women on Boards URL: <https://www.womenonboards.net/en-au/home>

185. Women in Politics IPU/UN Women, 2019,

186. Women, Business and the Law, World Bank, 2018.

187. Women's Economic Empowerment through responsible Business Conduct in G7 Countries, We Empower, United Nations Entity for Gender Equality and the Empowerment of Women, 2018.

ДОДАТОК А
СПИСОК ПУБЛІКАЦІЙ ЗДОБУВАЧА ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ
Наукові праці, в яких опубліковані основні наукові результати
дисертації:

1. Палій Н.О. Правові аспекти протидії дискримінації жінок (міжнародний досвід). *Бюлетень Мін'юсту України*. 2019. Вип. 3. С. 47-58
2. Палій Н.О. Гендерна правова експертиза. Сучасні виклики та завдання. *Альманах Права*. 2019. Вип. 10. С. 226-231
3. Палій Н.О. Партнерство Біаріцц: національний контекст та міжнародне визнання. *Альманах Права*. 2020. Вип. 11. С. 201-207
4. Палій Н.О. Про окремі терміни і дефініції в законодавстві про гендерну рівність». *Альманах Права*. 2021. Вип. 12 С. 220-226
5. Палій Н.О. Гендерно-обумовлене насильство *Visegrad Journal on Human Rights*. 2021. Вип. 4. С.176-180
6. Палій Н.О. Методологічні засади дослідження принципу рівності. *Альманах Права*. 2023. Вип. 14. С. 494-501

Наукові праці, які засвідчують апробацію матеріалів дисертації:

7. Палій Н.О. Проблеми удосконалення гендерно-правової експертизи. *Юридична наука в ХХІ столітті: перспективні та пріоритетні напрями досліджень*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Запоріжжя, 10-11 травня 2019р.) / за заг ред. Т. О. Коломоєць. Запоріжжя: ЗНУ, 2019. С. 5-9.
8. Палій Н.О. Забезпечення правового регулювання гендерної рівності на шляху євроінтеграції України. *Особливості розвитку законодавства України у контексті євроінтеграційних процесів*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (м. Харків, 31 травня – 1 червня 2019 р.). / Харків: Східноукраїнська наукова юридична організація, 2019. С. 16-20.
9. Палій Н.О. Проблеми удосконалення гендерного законодавства щодо окремих категорій жінок в Україні. *Modernization of today's sciernce: experience*

and trans: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Singapore, Republic of Singapore, травень 2021 року) European Scientific Platform, 2021. С. 95-97.

10. Палій Н.О. Послідовність наукових досліджень проблем гендерної рівності в Україні. *The process and dynamics of the scientific path*: матер. міжнар. наук.-практ. конф. (Athens, Hellenic Republic, вересень 2021) European Scientific Platform, 2021. С. 61-63

11. Палій Н.О. Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознаками статі: проблемні питання в умовах російської агресії. *Запобігання та протидія домашньому насильству та насильству за ознаками статі: проблемні питання в умовах російської агресії*: матер. міжнар. круглого столу (м. Одеса, 12 жовтня 2022 р.) / за заг ред. В.А. Дем'янчук. Харків: Міжнародний економіко-гуманітарний ун-т імені академіка Степана Дем'янчука, 2022. С. 12-16.